

Úvod do ekonometrie, 4.vydání

Jeffrey M. Wooldridge

2009

Obsah

1	Podstata ekonometrie a ekonomických dat	9
1.1	Empirická analýza	9
1.2	Struktura ekonomických data	9
1.2.1	Průřezová data (cross-sectional data)	9
1.2.2	Časové řady	9
1.2.3	Sdružená průřezová data (pooled cross sections data) . .	10
1.2.4	Panelová data	10
2	Jednoduchý regresní model	11
2.1	Definice regresního modelu	11
2.2	Metoda nejmenších čtverců	12
2.3	Vlastnosti OLS pro náhodný výběr	13
2.3.1	Algebraické vlastnosti OLS	14
2.3.2	Míra shody (goodness-of-fit)	15
2.4	Měrné jednotky a nelinearity v regresním modelu	15
2.4.1	Efekt změny měrné jednotky na OLS statistiky	15
2.4.2	Zahrnutí nelinearit do regresního modelu	15
2.4.3	Význam pojmu lineární regrese	16
2.5	Očekávaná hodnota a rozptyl OLS odhadů	17
2.5.1	Nestrannost OLS odhadů (unbiasedness of OLS)	17
2.5.2	Rozptyl OLS odhadů	18
2.5.3	Odhad rozptylu chybového členu	20
2.5.4	Regresní model bez průsečíku	22
2.6	Dodatek 2A	22
2.6.1	Metoda nejmenších čtverců	22
3	Vícerozměrná regresní analýza - odhad	23
3.1	Úvod	23
3.1.1	Dvourozměrný regresní model	23
3.1.2	Vícerozměrný regresní model	23
3.2	Metoda nejmenších čtverců	23
3.2.1	OLS odhady	23
3.2.2	Interpretace OLS regresní rovnice	24
3.2.3	Predikované hodnoty a rezidua	24
3.2.4	Odhad sklonu ve vícerozměrném regresním modelu	24
3.2.5	Porovnání odhadů jednoduchého a vícerozměrného regres- ního modelu	25
3.2.6	Míra shody	25

3.2.7	Regresní model bez průsečíku	26
3.3	Očekávaná hodnota OLS odhadů	26
3.3.1	Zahrnutí irelevantních vysvětlujících veličin	28
3.3.2	Opominutí relevantní vysvětlující veličiny - jednoduchý regresní model	28
3.3.3	Opominutí relevantní vysvětlující veličiny - zobecnění	28
3.4	Rozptyl OLS odhadů	29
3.4.1	Komponenty OLS rozptylu - multikolinearita	29
3.4.2	Rozptyl v chybně specifikovaném regresním modelu	30
3.4.3	Odhad σ^2	31
3.5	Efektivita OLS odhadu - Gauss-Markovova věta	31
4	Vícerozměrný regresní model	
	Testování hypotéz	33
4.1	Výběrové rozdělení OLS odhadů	33
4.2	Testování hypotézy jednoho parametru - t test	34
4.2.1	Jednostranný test	35
4.2.2	Dvoustranný test	35
4.2.3	p-hodnota (p-value)	37
4.2.4	Interval spolehlivosti	37
4.2.5	Testování hypotéz zahrnujících lineární kombinaci vícero parametrů	38
4.3	Testování vícero lineárních omezení - F test	38
4.3.1	Testování významnosti vícero parametrů	38
4.3.2	Vztah mezi F a t testem	39
4.3.3	R^2 forma F statistiky	40
4.3.4	Výpočet p-hodnoty F testu	40
4.3.5	Test celkové statistické významnosti regresního modelu	40
4.3.6	Testování obecných lineárních omezení	40
5	Vícerozměrný regresní model	
	Asymptotické vlastnosti OLS odhadů	41
5.1	Konzistentnost odhadu	41
5.1.1	Odvození nekonzistentnosti OLS odhadů	42
5.1.2	Asymptotická normalita OLS odhadů a výběr velkého roz- sahu	43
5.1.3	Statistika Lagrangova multiplikátoru	45
5.1.4	Asymptotická efektivita OLS odhadů	45
6	Vícerozměrný regresní model	
	Další témata	47
6.1	Efekt změny měrné veličiny na OLS statistiky	47
6.2	Ostatní formy regresního modelu	48
6.2.1	Logaritmický regresní model	48
6.2.2	Kvadratický regresní model	49
6.2.3	Regresní modely s interakcí	49
6.3	Míra shody a výběr vysvětlujících veličin	50
6.3.1	Korigované R^2 (adjusted R^2)	50
6.4	Predikce	51
6.4.1	Intervaly spolehlivosti	51

6.4.2	Predikce y pro vysvětlovanou veličinu $\ln(y)$	52
6.5	Dodatek 6A	53
7	Vícerozměrný regresní model	
	Binární veličiny	55
7.1	Binární veličina ve funkci průsečíku regresního modelu	55
7.2	Regresní model zahrnující interakci binárních veličin	57
7.3	Binární veličina ve funkci sklonu regresního modelu	57
7.4	Lineární pravděpodobnostní model	59
8	Heteroskedasticita	61
8.1	Důsledky heteroskedasticity pro OLS	61
8.2	Heteroskedasticitně robustní odhady	61
8.2.1	Robustní t a F statistika	61
8.2.2	Robustní LM test	63
8.3	Testování heteroskedasticity	63
8.3.1	Úvod	63
8.3.2	F a LM statistika	63
8.3.3	Whitův test heteroskedasticity	64
8.4	Odhad metodou nejmenších čtverců	65
8.4.1	Heteroskedasticita jako funkce vysvětlujících veličin	65
8.4.2	Dosažitelné GLS odhady	66
8.4.3	Chybná funkce $h(x)$	67
8.4.4	Predikce a heteroskedasticita	68
8.5	Lineární pravděpodobnostní model	69
9	Specifikace modelu a datové problémy	71
9.1	Chybná specifikace modelu	71
9.1.1	RESET a obecný test chybné specifikace modelu	71
9.1.2	Nevnořené modely	72
9.2	Proxy veličiny	72
9.2.1	Zpožděné proxy veličiny	74
9.2.2	Odlišný pohled na vícerozměrnou regresi	74
9.3	Modely s náhodným sklonem	74
9.4	OLS a chyba měření	75
9.4.1	Závislá veličina a chyba měření	76
9.4.2	Nezávislé veličiny a chyba měření	76
9.5	Chybějící data, nenáhodné výběry a odlehlá pozorování	78
9.5.1	Chybějící data	78
9.5.2	Nenáhodné výběry	78
9.5.3	Odlehlá pozorování	79
9.6	Odhad metodou nejmenší absolutní odchylky	80
10	Analýza časových řad	83
10.1	Náhodnost časových řad	83
10.2	Příklady regresních modelů časových řad	83
10.2.1	Statický model	83
10.2.2	Model s konečným rozdělením zpoždění	83
10.3	OLS vlastnosti konečného výběru	84
10.3.1	Nestrannost OLS	84

10.3.2	Funkcionální forma a binární veličiny	87
10.3.3	Časové trendy a sezónnost	88
11	Aplikace OLS na časové řady	93
11.1	Stacionární a slabě závislá časová řada	93
11.1.1	Stacionární a nestacionární časová řada	93
11.1.2	Slabě závislá časová řada	94
11.2	Asymptotické vlastnosti OLS	95
11.3	Persistentní časové řady v regresní analýze	97
11.3.1	Persistentní časové řady	98
11.3.2	Dynamicky kompletní modely a absence autokorelace . . .	101
11.3.3	Předpoklad homoskedasticity	102
12	Autokorelace a heteroskedasticita v časových řadách	105
12.1	Autokorelace a vlastnosti OLS odhadů	105
12.1.1	Nezkreslenost a konzistentnost odhadu	105
12.1.2	Efektivnost odhadu	105
12.1.3	Míra shody	106
12.1.4	Autokorelace a zpožděné závislé veličiny	106
12.2	Testování autokorelace	107
12.2.1	t test pro AR(1) v podmínkách striktní exogenity	107
12.2.2	Durbin-Watsonův test a klasické předpoklady	109
12.2.3	Testování AR(1) procesu na autokorelaci bez splnění podmínek striktní exogenity	109
12.2.4	Testování autokorelace vyššího stupně	110
12.3	Zohlednění autokorelace v podmínkách striktní exogenity	111
12.3.1	BLUE a AR(1)	111
12.4	Dosažitelné GLS odhady a AR(1) proces	112
12.4.1	Dosažitelné GLS odhady a AR(1) proces	112
12.5	Porovnání OLS a FGLS	113
12.5.1	Zohlednění autokorelace vyššího řádu	114
12.6	Diference a autokorelace	115
12.7	Autokorelačně robustní OLS standardní směrodatná odchylka . .	115
12.7.1	Autokorelačně robustní směrodatná odchylka $se(\hat{\beta}_1)$ . . .	117
12.8	Heteroskedasticita v časových řadách	117
12.8.1	Heteroskedasticitně robustní statistiky	117
12.8.2	Testování heteroskedasticity	117
12.8.3	Autoregresivní podmíněná heteroskedasticity	118
12.8.4	Heteroskedasticita a autokorelace v regresních modelech .	118
13	Sdružená průřezová analýza dat v čase - jednoduchý panelový model	121
14	Pokročilé panelové metody	123
15	Pomocné veličiny a dvoufázová OLS	125
15.1	Zkreslení jednoduchého regresního modelu z titulu opomenutí nezávislé veličiny	125
15.1.1	Konfidenční intervaly a testování hypotéz	127
15.1.2	Vlastnosti v případě nevhodné pomocné veličiny	128

15.1.3	Výpočet R^2	128
15.2	Vícerozměrný regresní model	128
15.3	Dvoufázová OLS	130
15.3.1	Jedna endogenní nezávislá veličina	130
15.3.2	Vícero nezávislých exogenních veličin	131
15.3.3	Multikolinearita	131
15.3.4	Vícero endogenních závislých veličin	132
15.3.5	Testování významnosti vícero parametrů	132
15.4	Chyba měření nezávislé veličiny	132
15.5	Testování endogenity a nadbytečná identifikace	134
15.5.1	Testování endogenity	134
15.5.2	Nadbytečná identifikace	135
15.6	Metoda 2SLS a heteroskedasticita	136
15.7	Metoda 2SLS a časové řady	136
15.8	Dodatek 15A	138
16	Modely simultánních rovnic	141
16.1	Podstata modelů simultánních rovnic	141
16.2	Zkreslení OLS	142
16.3	Formulace a odhad strukturální rovnice	143
16.3.1	Formulace strukturální rovnice	143
16.3.2	Odhad pomocí 2SLS	145
16.4	Simultánní modely s více než dvěma rovnicemi	145
16.4.1	Model se třemi rovnicemi	145
16.4.2	Odhad	146
16.5	Simultánní model a časové řady	147
16.6	Panelová data	148
17	Omezené závislé veličiny a korekce náhodného výběru	151
17.1	Logit a probit model pro binární závislou veličinu	151
17.1.1	Specifikace logit a probit modelu	152
17.1.2	Metoda maximální věrohodnosti	153
17.1.3	Testování vícero lineárních omezení	154
17.1.4	Interpretace logit a probit modelu	154
17.2	Tobit model	156
17.2.1	Interpretace Tobit modelu	157
17.2.2	Problémy Tobit modelu	159
17.3	Poissonův model	160
17.4	Cenzurované a omezené regresní modely	162
17.4.1	Cenzurovaný regresní model	162
17.4.2	Omezený regresní model	163
17.5	Neúplný náhodný výběr	163
17.5.1	OLS a náhodný výběr	163
17.5.2	Náhodné omezení výběru	164
17.6	Dodatek 17A	166
17.6.1	Metoda maximální věrohodnosti	166
17.7	Dodatek 17B	167
17.7.1	Omezená závislá veličina a asymptotické směrodatné odchylky	167

18 Časové řady pro pokročilé	169
18.1 Nekonečně rozdělená zpoždění (IDL - infinite distributed lag) . .	169
18.1.1 Geometricky rozdělená zpoždění (GDL - geometric distributed lag) aka Koyckův model	170
18.1.2 Racionálně rozdělená zpoždění (RDL - rational distributed lag)	171
18.2 Testování jednotkového kořene	171
18.2.1 Dickey-Fullerův test	171
18.2.2 Rozšířený Dickey-Fullerův test	172
18.2.3 Lineární časový trend	173
18.3 Zdánlivá regrese (spurious regression)	173
18.4 Kointegrace a modely korekce chyb (error correction models) . .	174
18.4.1 Kointegrace	174
18.5 Modely korekce chyb (error correction models)	177
18.6 Predikce	177
18.6.1 Typy prediktivních modelů	178
18.6.2 Jednoperiodová predikce	178
18.6.3 Porovnání jednoperiodových predikcí	179
19 Slovník	181

Kapitola 1

Podstata ekonometrie a ekonomických dat

1.1 Empirická analýza

Empirická analýza využívá data k testování ekonomických teorií nebo k odhadu vztahů mezi ekonomickými veličinami. Samotné empirické analýze dat zpravidla předchází konstrukce formálního ekonomického modelu. Po té, co specifikujeme ekonomický model, je třeba ho transformovat v tzv. ekonometrický model, který má podobu rovnice

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{1i} + \beta_2 x_{2i} + \dots + \beta_j x_{ji} + u_i. \quad (1.1)$$

Parametry ekonometrického modelu jsou pomocí ekonometrických metod odhadnuty na základě podkladových dat. Následně je možné s pomocí ekonometrického modelu formulovat a testovat nejrůznější hypotézy.

1.2 Struktura ekonomických data

1.2.1 Průřezová data (cross-sectional data)

Průřezová data jsou data týkající se vzorku náhodně vybraného z tzv. podkladové populace, která se vztahují k jednomu konkrétnímu časovému okamžiku. Příkladem může být příjem jednoho tisíce zaměstnanců na základě daňového přiznání podaného za rok 2017.

1.2.2 Časové řady

Časové řady lze charakterizovat jako soubor pozorování týkajících se jedné nebo skupiny proměnných, které pokrývají určitou časovou periodu. Klasickým příkladem je vývoj reálného HDP České republiky v průběhu let 1993 až 2017.

1.2.3 Sdružená průřezová data (pooled cross sections data)

Sdružená průřezová data jsou syntézou průřezových dat a časových řad. Příkladem tohoto typu dat může být příjem dvou náhodně vybraných skupin zaměstnanců za rok 2016 a 2017, kdy jsme tyto dva na sobě nezávislé výběry sloučili s cílem zvětšit velikost pozorovaného vzorku popř. s cílem analyzovat vývoj průměrné mzdy v čase.

1.2.4 Panelová data

Panelová data se skládají z časových řad pro každý prvek z určitého datového setu. Příkladem panelových dat je vývoj příjmu konkrétních domácností v letech 2007 až 2017. Na rozdíl od sdružených průřezových dat se tedy struktura náhodného vzorku v čase nemění.

Kapitola 2

Jednoduchý regresní model

2.1 Definice regresního modelu

Jednoduchý regresní model populace je definován rovnicí

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + u, \quad (2.1)$$

kde y představuje závislou (vysvětlovanou) veličinu, x nezávislou (vysvětlující) veličinu a u je tzv. chybová složka reprezentující faktory, které nejsou zahrnuty v x a které mají vliv na y . Parametr β_0 nazýváme průsečíkem regresního modelu a parametr β_1 je pak sklonem regresního modelu vzhledem k nezávislé veličině x . Jestliže jsou ostatní faktory reprezentované členem u konstantní, tj. $\Delta u = 0$, pak je vztah mezi x a y lineární.

$$\Delta y = \beta_1 \Delta x \quad (2.2)$$

(2.2) implicitně předpokládá, že $E[u] = 0$. Tento předpoklad však ve skutečnosti není omezující, protože je vždy možné upravit parametr β_0 tak, aby $E[u] = 0$. Zásadnějším předpokladem je $E[u|x] = E[u] = 0$, tj. předpoklad, že chyba u a vysvětlující veličina x jsou nezávislé. Rovnice $E[u|x] = 0$ říká, že průměrná hodnota chyby u je nulová napříč všemi podvýběry definovanými konkrétní hodnotou vysvětlující veličiny x ¹.

Očekávaná hodnota (2.1) je daná tzv. populační regresní funkcí (population regression function - PRF)

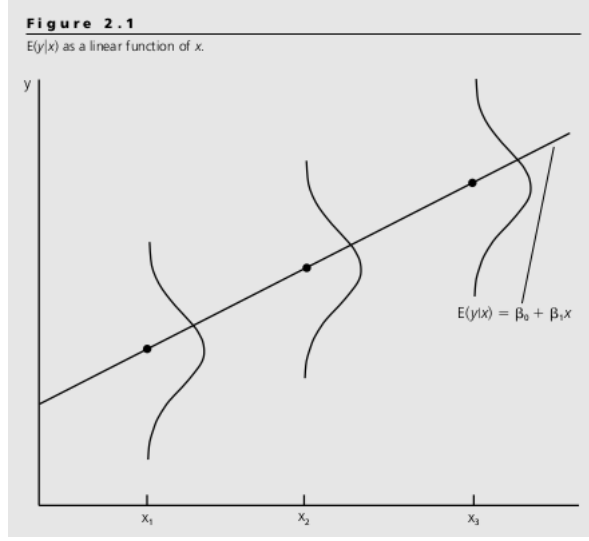
$$E[y|x] = \beta_0 + \beta_1 x, \quad (2.3)$$

kde pravděpodobnostní rozdělení veličiny y je centrováno na $E[y|x]$ pro libovolnou hodnotu x . Situace je ilustrována následujícím obrázkem.

S ohledem na $E[u|x] = 0$ je užitečné (2.1) rozdělit na dvě části. Část $\beta_0 + \beta_1 x$ reprezentující $E[y|x]$ je nazývána systematickou částí y , tj. částí vysvětlenou nezávislou proměnnou x ; část u je nazývána nesystematickou částí, tj. částí y , která není vysvětlená nezávislou proměnnou x .

---

¹Uvažujme ekonometrický model, kde y představuje výnos na hektar, x kvalitu půdy a u zahrnuje množství hnojiv, které jsme použili. Pokud bude množství hnojiv nezávislé na kvalitě půdy, pak je předpoklad $E[u|x] = E[u] = 0$ splněn. Pokud však použijeme více hnojiva na méně kvalitní půdu, je tento předpoklad porušen.

Obrázek 2.1: $E[y|x]$ jako lineární funkce x

2.2 Metoda nejmenších čtverců

Uvažujme jednoduchý regresní model

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + u_i. \quad (2.4)$$

Protože $E[u|x] = E[u] = 0$ implikuje nezávislost x a u , platí

$$\text{cov}(x, u) = E[ux] - E[x]E[u] = E[ux] = 0. \quad (2.5)$$

Rovnice $E[u] = 0$ a $E[xy] = 0$ lze přepsat do tvaru

$$E[y - \beta_0 - \beta_1 x] = 0 \quad (2.6)$$

a

$$E[x(y - \beta_0 - \beta_1 x)] = 0. \quad (2.7)$$

Odhady parametrů $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$ jsou řešením soustavy rovnic

$$n^{-1} \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i) = 0 \quad (2.8)$$

a

$$n^{-1} \sum_{i=1}^n x_i (y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i) = 0. \quad (2.9)$$

Protože $\bar{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 \bar{x}$, tj.

$$\hat{\beta}_0 = \bar{y} - \hat{\beta}_1 \bar{x}, \quad (2.10)$$

lze rovnici (2.9) postupně upravit následujícím způsobem.

$$\sum_{i=1}^n x_i (y_i - (\bar{y} - \hat{\beta}_1 \bar{x}) - \hat{\beta}_1 x_i) = 0 \quad (2.11)$$

$$\sum_{i=1}^n x_i(y_i - \bar{y}) = \hat{\beta}_1 \sum_{i=1}^n x_i(x_i - \bar{x}) \quad (2.12)$$

S využitím vztahů

$$\sum_{i=1}^n x_i(x_i - \bar{x}) = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \quad (2.13)$$

a

$$\sum_{i=1}^n x_i(y_i - \bar{y}) = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y}) \quad (2.14)$$

lze $\hat{\beta}_1$ vyjádřit jako

$$\hat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}, \quad (2.15)$$

Pokud čítec i jmenovatel (2.15) vydělíme $n - 1$, lze odhad $\hat{\beta}_1$ interpretovat jako podíl kovariance mezi x a y a výběrového rozptylu x . Odhady (2.10) a (2.15) se nazývají odhady nejmenších čtverců (ordinary least square estimates - OLS estimates).

Rovnici hodnot odhadnutých na základě regresního modelu, označovanou jako OLS regresní přímka popř. jako výběrovou regresní funkci (sample regression function - SRF), zapisujeme ve tvaru

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_i \quad (2.16)$$

a rovnici reziduí jednotlivých pozorování² pak jako

$$\hat{u}_i = y_i - \hat{y}_i = y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i. \quad (2.17)$$

Jestliže parciální derivace součtu čtverců reziduí

$$\sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i)^2 \quad (2.18)$$

dle $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$ položíme rovny nule a řešíme pro $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$, získáme (2.10) a (2.15). Jinými slovy (2.10) a (2.15) minimalizují (2.18) - odtud pojem metoda nejmenších čtverců.

2.3 Vlastnosti OLS pro náhodný výběr

Následující tvrzení implicitně předpokládají, že odhad regresního modelu je proveden na náhodném výběru z populace, kterou zamýšlíme tímto modelem popsat.

²Člen u populačního regresního modelu $y = \beta_0 + \beta_1 x + u$ označujeme jako chybu. Člen $\hat{u}$ odhadu populačního regresního modelu $y = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x + \hat{u}$ pak označujeme jako reziduum.

2.3.1 Algebraické vlastnosti OLS

Průměr reziduí $\hat{u}_i = y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i$ je roven nule, tj.

$$\sum_{i=1}^n \hat{u}_i = 0. \quad (2.19)$$

Toto tvrzení je přímým důsledkem toho, jakým způsobem jsou zkonstruovány odhady $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$.

Vztah (2.19) implikuje nulovou OLS kovarianci, tj.

$$\sum_{i=1}^n x_i \hat{u}_i = 0. \quad (2.20)$$

Bod $(\bar{x}, \bar{y})$ se vždy nachází na OLS regresní přímce. Toto tvrzení vyplývá z (2.10).

Na OLS lze pohlížet jako na metodu, která rozdělí pozorování y_i na $\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_i$ predikované OLS přímkou a rezidua $\hat{u}_i = y_i - \hat{y}_i$. Rezidua $\hat{u}_i$ a predikované hodnoty $\hat{y}_i$ jsou v rámci náhodného výběru nekorelované.

Definujeme celkový součet čtverců (total sum of squares - SST), vysvětlený součet čtverců (explained sum of squares - SSE) a reziduální součet čtverců (residual sum of squares - SSR) jako

$$SST \equiv \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2, \quad (2.21)$$

$$SSE \equiv \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2, \quad (2.22)$$

a

$$SSR \equiv \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2. \quad (2.23)$$

Platí

$$SST = SSE + SSR. \quad (2.24)$$

To lze dokázat následujícím způsobem s využitím $\sum_{i=1}^n \hat{u}_i (\hat{y}_i - \bar{y}) = 0$, což je ekvivalentní předpokladu nulové výběrové kovariance mezi rezidui $\hat{u}_i$ a predikovanými hodnotami $\hat{y}_i$.

$$\begin{aligned} SST &= \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 = \sum_{i=1}^n [(y_i - \hat{y}_i) + (\hat{y}_i - \bar{y})]^2 \\ &= \sum_{i=1}^n [\hat{u}_i + (\hat{y}_i - \bar{y})]^2 \\ &= \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2 + 2 \sum_{i=1}^n \hat{u}_i (\hat{y}_i - \bar{y}) + \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2 \\ &= SSR + SSE \end{aligned} \quad (2.25)$$

2.3.2 Míra shody (goodness-of-fit)

Pro vyjádření míry shody mezi pozorovanými a predikovanými hodnotami se v ekonometrii používá tzv. R^2 , někdy též nazývaný koeficient determinace.

$$R^2 = \frac{SSE}{SST} = 1 - \frac{SSR}{SST}. \quad (2.26)$$

Z výše uvedené rovnice vyplývá, že R^2 je poměrem mezi vysvětleným a celkovým rozptylem závislé proměnné. R^2 tak vždy nabývá hodnoty v rozmezí nula až jedna. V případě jednoduchého regresního modelu s jednou nezávislou proměnnou je R^2 rovno druhé mocnině korelačního koeficientu mezi y_i a $\hat{y}_i$; odtud pochází název R^2 .

V sociálních vědách se velmi často setkáváme s regresními modely, jejichž R^2 je poměrně nízké. Zdánlivě nízké R^2 nemusí nezbytně znamenat, že model je špatný. Takovýto model může stále dobře popisovat lineární vztahy mezi vybranými veličinami. Problémem modelu však je, že nezávislá veličina x podchycuje pouze menší část variace závislé veličiny y .

2.4 Měrné jednotky a nelinearity v regresním modelu

2.4.1 Efekt změny měrné jednotky na OLS statistiky

Jestliže změníme měrné jednotky závislé či nezávislé proměnné, změní se OLS odhady deterministickým způsobem.

Pokud je závislá proměnná y vynásobena konstantou c , pak jsou OLS odhady průsečíku $\hat{\beta}_0$ a sklonu regresního modelu $\hat{\beta}_1$ taktéž vynásobeny konstantou c .

V případě, že je nezávislá veličina x vydělena popř. vynásobena nenulovou konstantou c , je odhad sklon $\hat{\beta}_1$ této nezávislé veličiny taktéž vynásoben popř. vydělen touto konstantou. Odhad průsečíku $\hat{\beta}_0$ regresního modelu zůstává nezměněn.

Míra shody vyjádřená pomocí R^2 je změnou měrné jednotky nedotčena.

2.4.2 Zahrnutí nelinearit do regresního modelu

Log-level regresní model

Jednoduchý regresní model $y = \beta_0 + \beta_1 x + u$ označujeme jako level-level model. Jeho triviální modifikací je tzv. log-level model

$$\ln(y) = \beta_0 + \beta_1 x + u. \quad (2.27)$$

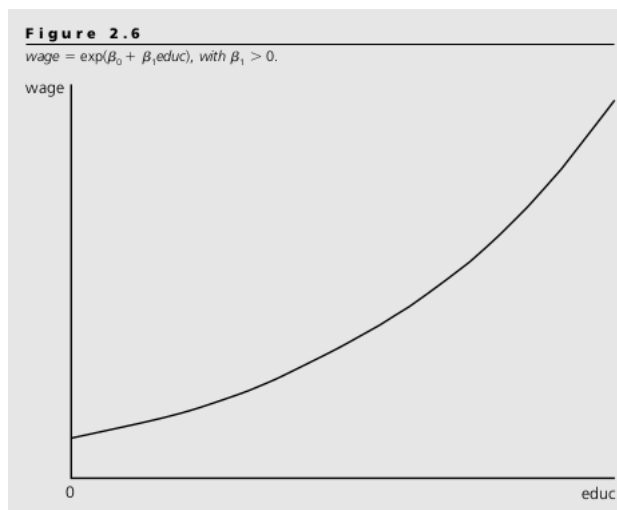
Tento model říká, o kolik procentních bodů se zvýší y , jestliže se x zvýší o jednu jednotku. Jinými slovy

$$\% \Delta y \approx (100\beta_1) \Delta x. \quad (2.28)$$

Velichina $100\beta_1$ je někdy nazývána semi-elasticitou. Model (2.27) lze upravit do tvaru

$$y = e^{\beta_0 + \beta_1 x + u}, \quad (2.29)$$

Takto upravený model je typický exponenciálním průběhem.

Obrázek 2.2: Regresní model s exponenciálním průběhem

Log-log regresní model

Další modifikací základního regresního modelu je tzv. log-log model nazývaný též modelem konstantní elasticity, který má tvar

$$\ln(y) = \beta_0 + \beta_1 \ln(x) + u. \quad (2.30)$$

Tento model říká, že pokud se x zvýší o 1%, zvýší se y o $\beta_1\%$, což je obvyklá interpretace elasticity.

Změna měrné jednotky

Pokud ve výše uvedených modelech závislou popř. nezávislou proměnnou vynásobíme konstantou c , sklon regresního modelu zůstane nezměněn, nicméně jeho průsečík se změní na $\ln(c) + \beta_0$.

2.4.3 Význam pojmu lineární regrese

Pojem lineární regrese se váže k parametrům modelu, nikoliv k podkladovým datům. Model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x^2 + u \quad (2.31)$$

je tak stále lineárním regresním modelem, nicméně model

$$y = \frac{1}{\beta_0 + \beta_1 x + u} \quad (2.32)$$

již lineárním regresním modelem není.

2.5 Očekávaná hodnota a rozptyl OLS odhadů

2.5.1 Nestrannost OLS odhadů (unbiasedness of OLS)

Tuto kapitolu zahájíme souhrnem předpokladů, na základě kterých budeme následně dokazovat nestrannost OLS odhadů.

Předpoklad 2.1 (SLR.1 - lineární model) *V populačním regresním modelu je vztah mezi závislou veličinou y a nezávislou veličinou x a chybou u charakterizován funkcí ve tvaru*

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + u, \quad (2.33)$$

kde β_0 a β_1 jsou populační průsečík a sklon.

Předpoklad 2.2 (SLR.2 - náhodný výběr) *Máme k dispozici náhodný výběr velikosti n , $\{(x_i, y_i) : i = 1, 2, \dots, n\}$, který sleduje populační model definovaný v předpokladu SLR.1.*

Předpoklad 2.3 (SLR.3 - výběrový rozptyl vysvětlující veličiny)

Náhodně vybrané vysvětlující proměnné $\{x_i, i = 1, 2, \dots, n\}$ nenabývají stejné hodnoty. Jinými slovy výběrový rozptyl vysvětlující proměnné je různý od nuly.

Předpoklad 2.4 (SLR.4 - nulová podmíněná hodnota) *Očekávaná hodnota chyby u je pro libovolnou hodnotu závislé veličiny rovna nule, tj.*

$$E[u|x] = 0. \quad (2.34)$$

Skutečný populační sklon β_1 neznáme, máme však k dispozici jeho odhad - výběrový sklon $\hat{\beta}_1$. Ten je náhodnou veličinou, a proto má očekávanou hodnotu a rozptyl.

Protože $\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y}) = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})y_i$, lze $\hat{\beta}_1$ vyjádřit jako

$$\hat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})y_i}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}. \quad (2.35)$$

Vzhledem k tomu, že $SST_x = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$ a $y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + u_i$, můžeme výše uvedenou rovnici upravit do tvaru

$$\hat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(\beta_0 + \beta_1 x_i + u_i)}{SST_x}. \quad (2.36)$$

Čitatel lze pak rozepsat na

$$\begin{aligned} & \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})\beta_0 + \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})\beta_1 x_i + \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})u_i \\ &= \beta_0 \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) + \beta_1 \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})x_i + \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})u_i. \end{aligned} \quad (2.37)$$

Protože $\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) = 0$ a $\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})x_i = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 = SST_x$, platí

$$\hat{\beta}_1 = \beta_1 + \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})u_i}{SST_x} = \beta_1 + \frac{1}{SST_x} \sum_{i=1}^n d_i u_i, \quad (2.38)$$

kde $d_i = x_i - \bar{x}$. OLS odhad $\hat{\beta}_1$ je tedy roven součtu populačního sklonu β_1 a členu, který je lineární kombinací chyb $\{u_1, u_2, \dots, u_n\}$.

Věta 2.1 (Nestrannost OLS odhadů) *Při splnění předpokladů SLR.1 až SLR.4 platí*

$$E[\hat{\beta}_0] = \beta_0 \quad (2.39)$$

a

$$E[\hat{\beta}_1] = \beta_1 \quad (2.40)$$

pro libovolné hodnoty β_0 a β_1 . Jinými slovy $\hat{\beta}_0$ je nestranným odhadem β_0 a $\hat{\beta}_1$ je nestranným odhadem β_1 .

Důkaz 2.1 Vzhledem k tomu, že SST_x a d_i jsou pouze funkcí x_i , je jejich podmíněná hodnota nenáhodná. Při splnění předpokladů SLR.2 až SLR.4 je očekávaná hodnota u_i podmíněná $\{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ nulová, a tudíž

$$\begin{aligned} E[\hat{\beta}_1] &= \beta_1 + E\left[\frac{1}{SST_x} \sum_{i=1}^n d_i u_i\right] = \beta_1 + \frac{1}{SST_x} \sum_{i=1}^n E[d_i u_i] \\ &= \beta_1 + \frac{1}{SST_x} \sum_{i=1}^n d_i E[u_i] = \beta_1 + \frac{1}{SST_x} \sum_{i=1}^n d_i \cdot 0 = \beta_1. \end{aligned} \quad (2.41)$$

Protože nestrannost je platná pro libovolné $\{x_1, x_2, \dots, x_n\}$, je odhad $\hat{\beta}_1$ nestranný i bez podmínění na $\{x_1, x_2, \dots, x_n\}$.

Důkaz nestrannosti $\hat{\beta}_0$ je triviální. Výchozím bodem je rovnice

$$\hat{\beta}_0 = \bar{y} - \hat{\beta}_1 \bar{x} = \beta_0 + \beta_1 \bar{x} + \bar{u} - \hat{\beta}_1 \bar{x} = \beta_0 + (\beta_1 - \hat{\beta}_1) \bar{x} + \bar{u}. \quad (2.42)$$

Pokud na levou i pravou stranu rovnice aplikujeme očekávanou hodnotu, získáme

$$E[\hat{\beta}_0] = \beta_0 + E[\beta_1 - \hat{\beta}_1] \bar{x} + E[\bar{u}] = \beta_0 + E[\beta_1 - \hat{\beta}_1] \bar{x} = \beta_0 \quad (2.43)$$

Je důležité zdůraznit, že pokud je některý z předpokladů SLR.1 až SLR.4 porušen, výše uvedená odvození neplatí a OLS odhady tím pádem nejsou nestranné.

2.5.2 Rozptyl OLS odhadů

Předpoklad 2.5 (SLR.5 - homoskedasticita) *Chyba u má konstantní rozptyl bez ohledu na hodnotu vysvětlující veličiny, tj.*

$$\text{var}[u|x] = \sigma^2. \quad (2.44)$$

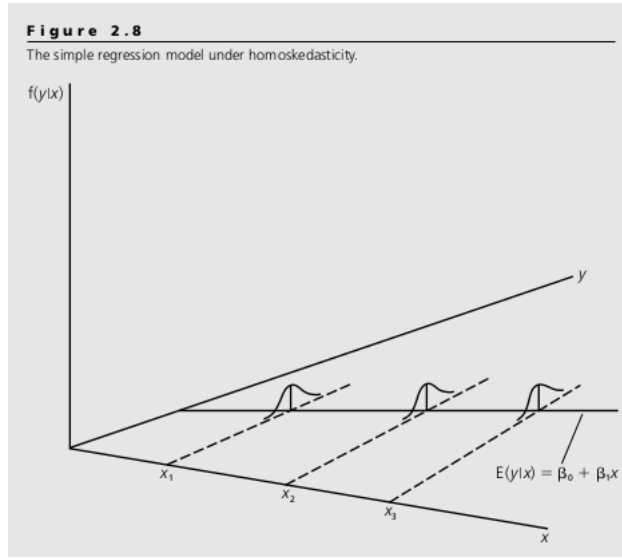
Homoskedasticita nehraje žádnou roli v tom, zda-li jsou odhady $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$ nestranné. Předpoklad SLR.5 přidáváme, protože usnadňuje výpočet rozptylu $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$. Soubor předpokladů SLR.1 až SLR.5 označujeme jako Gauss-Markovovy předpoklady.

Vzhledem k tomu, že

$$\text{var}[u|x] = E[u^2|x] - E[u|x]^2 = E[u^2|x] = E[u^2] = \sigma^2, \quad (2.45)$$

je očekávaná hodnota u^2 rovna σ^2 , nebo-li $\sigma^2 = E[u^2] = \text{var}[u]$.

Pokud $\text{var}[u]$ závisí na x , říkáme, že chybový člen vykazuje heteroskedasticitu.

Obrázek 2.3: Chybový člen vykazující homoskedasticitu

Věta 2.2 Při splnění předpokladů SLR.1 až SLR.5 platí

$$\text{var}[\hat{\beta}_1] = \frac{\sigma^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} = \frac{\sigma^2}{SST_x} \quad (2.46)$$

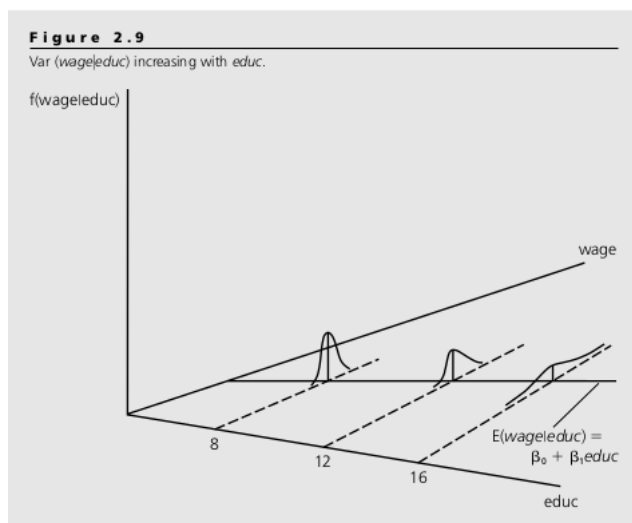
a

$$\text{var}[\hat{\beta}_0] = \frac{\sigma^2 \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} = \frac{\sigma^2 \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i^2}{SST_x} = \frac{\sigma^2 \bar{x}^2}{SST_x}. \quad (2.47)$$

♣

Důkaz 2.2 Nejprve odvodíme rozptyl $\hat{\beta}_1$. Výchozím bodem je rovnice (2.38), tj. $\hat{\beta}_1 = \beta_1 + \frac{1}{SST_x} \sum_{i=1}^n d_i u_i$. Protože β_1 je konstanta, a protože podmiňujeme na x_i , jsou SST_x a $x_i - \bar{x}$ nenáhodné. Vzhledem k tomu, že z důvodu náhodného výběru je u_i nezávislé napříč i , je rozptyl součtu u_i součtem rozptylu u_i .

$$\begin{aligned} \text{var}(\hat{\beta}_1) &= \left(\frac{1}{SST_x} \right)^2 \text{var} \left[\sum_{i=1}^n d_i u_i \right] = \left(\frac{1}{SST_x} \right)^2 \left(\sum_{i=1}^n d_i^2 \text{var}[u_i] \right) \\ &= \left(\frac{1}{SST_x} \right)^2 \left(\sum_{i=1}^n d_i^2 \sigma^2 \right) = \sigma^2 \left(\frac{1}{SST_x} \right)^2 \left(\sum_{i=1}^n d_i^2 \right) = \frac{\sigma^2}{SST_x} \end{aligned} \quad (2.48)$$

Obrázek 2.4: Chybový člen vykazující heteroskedasticitu

Analogicky lze dovodit $\text{var}[\hat{\beta}_0]$, kdy vycházíme z rovnice (2.42).

$$\begin{aligned} \text{var}[\hat{\beta}_0] &= \text{var}[\beta_0] + \text{var}[\beta_1 - \hat{\beta}_1]\bar{x}^2 + \text{var}[\bar{u}] = \frac{\sigma^2}{n} - \text{var}[\beta_1]\bar{x}^2 \\ &= \frac{\sigma^2}{n} - \frac{\sigma^2\bar{x}^2}{SST_x} = \frac{\sigma^2}{n} - \frac{\sigma^2(\frac{SST_x}{n} - \bar{x}^2)}{SST_x} = \frac{\sigma^2\bar{x}^2}{SST_x} \end{aligned} \quad (2.49)$$

♣

S rostoucím rozptylem chyby u roste $\text{var}[\hat{\beta}_0]$ a $\text{var}[\hat{\beta}_1]$; větší rozptyl z titulu nepozorovaných veličin, které jsou obsaženy v u a které ovlivňují y , činí odhad β_0 a β_1 obtížnějším. Na druhou stranu větší rozptyl x snižuje $\text{var}[\hat{\beta}_0]$ a $\text{var}[\hat{\beta}_1]$, protože variabilita x usnadňuje kvantifikaci vztahu mezi $E[y|x]$ a x . Vzhledem ke jmenovateli v (2.46) a (2.47) je tak vhodné odhadovat β_0 a β_1 pro data, kde $\bar{x} = 0$, neboť $\sum_{i=1}^n x_i^2 \geq \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$. Dále také platí, že s tím, jak roste velikost náhodného výběru, se zvyšuje celkový rozptyl x . Proto větší náhodný výběr implikuje menší $\text{var}[\hat{\beta}_0]$ a $\text{var}[\hat{\beta}_1]$.

2.5.3 Odhad rozptylu chybového členu

Rovnice (2.46) a (2.47) nám umožňují kvantifikovat rozptyl odhadů $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$ za předpokladu, že známe σ^2 . V praxi však σ^2 zpravidla neznáme, a proto je ho třeba nahradit odhadem. Připomeňme, že σ^2 je rozptylem chyby u . Pro odhad σ^2 tedy využijeme výběrový rozptyl reziduí $\hat{u}_i$. Logickou volbou by se zdál odhad

$$\hat{\sigma}_2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2 = \frac{1}{n} SSR. \quad (2.50)$$

Tento odhad však ignoruje dvě omezení, která musí splňovat OLS rezidua, a to $\sum_{i=1}^n \hat{u}_i = 0$ a $\sum_{i=1}^n x_i \hat{u}_i = 0$. Správná verze odhadu je tak

$$\hat{\sigma}_2 = \frac{1}{n-2} \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2 = \frac{1}{n-2} SSR. \quad (2.51)$$

Věta 2.3 (Nestrannost odhadu σ^2) Při splnění předpokladů SLR.1 až SLR.5 platí

$$E[\hat{\sigma}_2] = \sigma^2. \quad (2.52)$$

Důkaz 2.3 Rezidua $\hat{u}_i$ lze zapsat jako funkci chyb u_i .

$$\begin{aligned} \hat{u}_i &= y_i - \hat{y}_i = (\beta_0 + \beta_1 x_i + u_i) - (\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_i) \\ &= u_i - (\hat{\beta}_0 - \beta_0) - (\hat{\beta}_1 - \beta_1) x_i. \end{aligned} \quad (2.53)$$

Pokud obě strany této rovnice vyjádříme ve střední hodnotě, získáme

$$0 = \bar{u} - (\hat{\beta}_0 - \beta_0) - (\hat{\beta}_1 - \beta_1) \bar{x}. \quad (2.54)$$

Odečtením této rovnice od původní rovnice $\hat{u}_i = u_i - (\hat{\beta}_0 - \beta_0) - (\hat{\beta}_1 - \beta_1) x_i$ získáme

$$\hat{u}_i = (u_i - \bar{u}) - (\hat{\beta}_1 - \beta_1)(x_i - \bar{x}). \quad (2.55)$$

Proto platí

$$\hat{u}_i^2 = (u_i - \bar{u})^2 + (\hat{\beta}_1 - \beta_1)^2 (x_i - \bar{x})^2 - 2(u_i - \bar{u})(\hat{\beta}_1 - \beta_1)(x_i - \bar{x}). \quad (2.56)$$

Součtem přes všechna i pak dostaneme

$$\sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2 = \sum_{i=1}^n (u_i - \bar{u})^2 + (\hat{\beta}_1 - \beta_1)^2 \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 - 2(\hat{\beta}_1 - \beta_1) \sum_{i=1}^n u_i (x_i - \bar{x}). \quad (2.57)$$

Očekávaná hodnota prvního členu je $(n-1)\sigma^2$. Očekávaná hodnota druhého členu je σ^2 , protože $E[(\hat{\beta}_1 - \beta_1)^2] = \text{var}[\hat{\beta}_1] = \sigma^2/S_x^2$. A konečně třetí člen lze vyjádřit jako $2(\hat{\beta}_1 - \beta_1)^2 S_x^2$, což v očekávané hodnotě odpovídá $2\sigma^2$. Spojením všech tří členů pak získáváme

$$E\left[\sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2\right] = (n-1)\sigma^2 + \sigma^2 - 2\sigma^2 = (n-2)\sigma^2 \quad (2.58)$$

neboli

$$E\left[\frac{SSR}{n-2}\right] = \sigma^2. \quad (2.59)$$

$\hat{\sigma} = \sqrt{\hat{\sigma}^2}$ nazýváme standardní směrodatnou odchylkou regrese (SER - standard error of regression). Ačkoliv $\hat{\sigma}$ není nestranným odhadem σ , lze dokázat, že se jedná o konzistentní odhad σ , a proto našim účelům dobře poslouží. Odhad směrodatné odchylky $\hat{\beta}_1$ je tak roven

$$se(\hat{\beta}_1) = \frac{\hat{\sigma}}{\sqrt{SST_x}} = \frac{\hat{\sigma}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}}. \quad (2.60)$$

Podobně směrodatnou odchylku odhadu $\hat{\beta}_0$ lze získat z $sd(\hat{\beta}_0)$ nahrazením σ jeho odhadem $\hat{\sigma}$.

2.5.4 Regresní model bez průsečíku

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_1 x + u. \quad (2.61)$$

Odhad sklonu regresního modelu bez průsečíku je dán rovnicí

$$\tilde{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i}{\sum_{i=1}^n x_i^2}. \quad (2.62)$$

Pokud $\bar{x} = 0$, pak $\hat{\beta}_1 = \tilde{\beta}_1$.

2.6 Dodatek 2A

2.6.1 Metoda nejmenších čtverců

Z předchozího textu víme, že

$$\hat{u}_i = y_i - \hat{y}_i = y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i. \quad (2.63)$$

Definujme

$$Q(b_0, b_1) = \sum_{i=1}^n (y_i - b_0 - b_1 x_i)^2, \quad (2.64)$$

kde b_0 a b_1 jsou fiktivní proměnné pro účely definice optimalizačního problému. Hodnoty b_0 a b_1 , které minimalizují $Q(b_0, b_1)$, lze získat řešením soustavy rovnic $\frac{\partial Q(b_0, b_1)}{\partial b_0} = 0$ a $\frac{\partial Q(b_0, b_1)}{\partial b_1} = 0$, tj.

$$-2 \sum_{i=1}^n (y_i - b_0 - b_1 x_i) = 0 \quad (2.65)$$

a

$$-2 \sum_{i=1}^n x_i (y_i - b_0 - b_1 x_i) = 0. \quad (2.66)$$

S pomocí první derivace lze nalézt extrém funkce, nikoliv však nutně její minimum. To, že b_0 a b_1 skutečně minimalizují hodnotu $Q(b_0, b_1)$, lze ověřit následujícím způsobem.

$$\begin{aligned} Q(b_0, b_1) &= \sum_{i=1}^n \left[y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i + (\hat{\beta}_0 - b_0) + (\hat{\beta}_1 - b_1) x_i \right]^2 \\ &= \sum_{i=1}^n \left[\hat{u}_i + (\hat{\beta}_0 - b_0) + (\hat{\beta}_1 - b_1) x_i \right]^2 \\ &= \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2 + n(\hat{\beta}_0 - b_0)^2 + (\hat{\beta}_1 - b_1)^2 \sum_{i=1}^n x_i^2 + 2(\hat{\beta}_0 - b_0)(\hat{\beta}_1 - b_1) \sum_{i=1}^n x_i \end{aligned} \quad (2.67)$$

První člen nezávisí na b_0 a b_1 a zbývající tři členy lze přepsat do tvaru $\sum_{i=1}^n \left[(\hat{\beta}_0 - b_0) + (\hat{\beta}_1 - b_1) x_i \right]^2$, který může být nejméně roven nule, což nastává právě pro $b_0 = \hat{\beta}_0$ a $b_1 = \hat{\beta}_1$.

Kapitola 3

Vícerozměrná regresní analýza - odhad

3.1 Úvod

3.1.1 Dvourozměrný regresní model

Dvourozměrný regresní model má tvar

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + u, \quad (3.1)$$

kde β_0 je průsečík regresního modelu a β_1 resp. β_2 vyjadřuje sklon vzhledem k x_1 resp. x_2 za předpokladu fixace ostatních faktorů.

Podobně jako v případě jednoduchého regresního modelu platí

$$E[u|x_1, x_2] = 0, \quad (3.2)$$

tj. pro libovolné hodnoty x_1 a x_2 je průměrný vliv faktorů zachycený chybou u roven 0. Vzhledem k tomu, že je v modelu zahrnut průsečík β_0 , nejedná se o předpoklad, ale o důsledek specifikace modelu.

3.1.2 Vícerozměrný regresní model

Vícerozměrný regresní model má tvar

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + u \quad (3.3)$$

a opět platí

$$E[u|x_1, x_2, \dots, x_k] = 0. \quad (3.4)$$

3.2 Metoda nejmenších čtverců

3.2.1 OLS odhady

Uvažujme odhad dvourozměrného regresního modelu

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \hat{\beta}_2 x_2. \quad (3.5)$$

Odhady $\hat{\beta}_0$, $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$ jsou zvoleny tak, aby minimalizovaly

$$\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_{i1} - \hat{\beta}_2 x_{i2})^2. \quad (3.6)$$

Analogicky v případě odhadu k -rozměrného regresního modelu

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \hat{\beta}_2 x_2 + \dots + \hat{\beta}_k x_k \quad (3.7)$$

jsou $\hat{\beta}_0$ až $\hat{\beta}_k$ zvoleny tak, aby minimalizovaly

$$\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_{i1} - \hat{\beta}_2 x_{i2} - \dots - \hat{\beta}_k x_{ik})^2. \quad (3.8)$$

3.2.2 Interpretace OLS regresní rovnice

Odhady $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$ dvourozměrného regresního modelu lze vzhledem vysvětlované veličině y interpretovat jako

$$\Delta \hat{y} = \hat{\beta}_1 \Delta x_1 + \hat{\beta}_2 \Delta x_2. \quad (3.9)$$

Analogicky odhady k -rozměrného regresního modelu lze interpretovat jako

$$\Delta \hat{y} = \hat{\beta}_1 \Delta x_1 + \hat{\beta}_2 \Delta x_2 + \dots + \hat{\beta}_k \Delta x_k. \quad (3.10)$$

3.2.3 Predikované hodnoty a rezidua

Hodnoty predikované odhadnutým k -rozměrným regresním modelem a odpovídající rezidua jsou definovány jako

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \hat{\beta}_2 x_{i2} + \dots + \hat{\beta}_k x_{ik} \quad (3.11)$$

a

$$\hat{u}_i = y_i - \hat{y}_i. \quad (3.12)$$

Predikované hodnoty a rezidua mají některé důležité vlastnosti, které jsou analogií jejich vlastností v rámci jednoduchého regresního modelu.

- Protože $E[\hat{u}] = 0$, platí $\bar{y} = \bar{\hat{y}}$.
- Protože $cov[x_j, \hat{u}] = 0$ pro libovolný pár vysvětlující veličiny x_j a $\hat{u}$, platí $cov[\hat{y}, \hat{u}] = 0$.
- Bod $\bar{x}_1, \bar{x}_2, \dots, \bar{x}_k, \bar{y}$ leží vždy na OLS regresní přímce, tj. $\bar{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 \bar{x}_1 + \hat{\beta}_2 \bar{x}_2 + \dots + \hat{\beta}_k \bar{x}_k$.

3.2.4 Odhad sklonu ve vícerozměrném regresním modelu

Uvažujme dvourozměrný regresní model $y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + u$. Regresní parametr β_1 lze odhadnout na základě rovnice

$$\hat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n \hat{r}_{i1} y_i}{\sum_{i=1}^n \hat{r}_{i1}^2}, \quad (3.13)$$

kde $\hat{r}_{i1}$ představuje rezidua z odhadu jednoduchého regresního modelu $x_1 = \beta_0^* + \beta_1^* x_2 + u$. Výše uvedená rovnice nám pak říká, že stačí aplikovat regresi y na $\hat{r}_{i1}$, abychom získali odhad $\hat{\beta}_1$ původního regresního modelu¹. Protože $\hat{r}_{i1}$ představuje tu část x_{i1} , která je nekorelovaná s x_{i2} , lze $\hat{r}_{i1}$ chápat jako x_{i1} po té, co byl odstraněn vliv x_{i2} . Jinými slovy $\hat{\beta}_1$ v rovnici $\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \hat{\beta}_2 x_2$ vyjadřuje změnu y při zvýšení x_1 o jednu jednotku a za předpokladu fixního x_2 .

V případě k rozměrného regresního modelu lze β_1 stále odhadnout pomocí (3.13), nicméně tentokrát budou rezidua $\hat{r}_{i1}$ výstupem regrese x_1 na $x_2, x_3, \dots, x_k$. $\hat{\beta}_1$ tak vyjadřuje dopad změny x_1 na y za předpokladu fixace $x_2, x_3, \dots, x_k$.

3.2.5 Porovnání odhadů jednoduchého a vícerozměrného regresního modelu

Uvažujme odhad jednoduchého regresního modelu $\tilde{y} = \tilde{\beta}_0 + \tilde{\beta}_1 x_1$ a vícerozměrného modelu $\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \hat{\beta}_2 x_2$. Vztah mezi $\tilde{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_1$ je dán

$$\tilde{\beta}_1 = \hat{\beta}_1 + \hat{\beta}_2 \tilde{\delta}_1, \quad (3.14)$$

kde $\tilde{\delta}_1$ je sklon jednoduchého regresního modelu $x_2 = \tilde{\delta}_0 + \tilde{\delta}_1 x_1 + u$. Z (3.14) také vyplývá, že $\tilde{\beta}_1 = \hat{\beta}_1$, jestliže

- parciální efekt x_2 na $\hat{y}$ je nulový, tj. $\hat{\beta}_2 = 0$ nebo
- x_1 a x_2 jsou v rámci vzorku, na základě kterého odhadujeme regresní model, nekorelované, tj. $\tilde{\delta}_1 = 0$.

V případě k nezávislých veličin dá jednoduchý regresní model y na x_1 a vícerozměrný regresní model y na $x_1, x_2, \dots, x_k$ stejný odhad sklonu vzhledem k x_1 pouze tehdy, jestliže (1) odhady sklonu vzhledem k x_2 až x_k jsou nulové nebo (2) x_1 je nekorelované s x_2 až x_k .

3.2.6 Míra shody

Stejně jako v případě jednoduchého regresního modelu jsou celkový součet čtverců SST, vysvětlený součet čtverců SSE a reziduální součet čtverců SSR definovány jako

$$SST \equiv \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2, \quad (3.15)$$

$$SSE \equiv \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2 \quad (3.16)$$

a

$$SSR \equiv \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2. \quad (3.17)$$

Dále opět platí

$$SST = SSE + SSR. \quad (3.18)$$

¹Protože střední hodnota reziduí $\hat{r}_{i1}$ je rovna nule, je $\hat{\beta}_1$ standardním odhadem sklonu jednoduchého regresního modelu.

Ukazatel míry shody R^2 je identicky definován jako

$$R^2 \equiv \frac{SSE}{SST} = 1 - \frac{SSR}{SST}, \quad (3.19)$$

což lze též vyjádřit ve tvaru

$$R^2 = \frac{(\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})(\hat{y}_i - \bar{\hat{y}}))^2}{(\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2) (\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{\hat{y}})^2)}. \quad (3.20)$$

Bohužel R^2 téměř vždy vzroste, pokud do regresního modelu přidáme další vysvětlující veličinu. To je dáno tím, že při rozšíření modelu o další vysvětlující veličinu SSR nikdy nevzroste (naopak typicky klesne), zatímco SST zůstává stejné. Protože R^2 postrádá penalizaci za počet vysvětlujících proměnných zahrnutých v regresním modelu, nelze ho použít při rozhodování o tom, zda-li má být určitá veličina do něj přidána či nikoliv.

3.2.7 Regresní model bez průsečíku

Vícerozměrný regresní model bez průsečíku má podobu

$$\tilde{y} = \tilde{\beta}_1 x_1 + \tilde{\beta}_2 x_2 + \dots + \tilde{\beta}_k x_k. \quad (3.21)$$

Vlastnosti OLS, které jsme výše zmiňovali, nejsou pro vícerozměrný regresní model bez průsečíku platné. Konkrétně průměr reziduí $\hat{u}_i$ není roven nule a R^2 může být záporné². Dále, je-li β_0 populačního regresního modelu ve skutečnosti různé od nuly, jsou odhady sklonů vůči jednotlivým vysvětlujícím proměnným zkreslené.

3.3 Očekávaná hodnota OLS odhadů

Podobně jako v případě jednoduchého regresního modelu také u vícerozměrného modelu zahájíme tuto kapitolu výčtem předpokladů, na kterých staví metodologie OLS odhadů.

Předpoklad 3.1 (MLR.1 - lineární model) *Populační regresní model lze vyjádřit ve tvaru*

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + u, \quad (3.22)$$

kde $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$ jsou neznámé parametry modelu a u je nepozorovatelná náhodná chyba.

Předpoklad 3.2 (MRL.2 - náhodný výběr) *Máme k dispozici náhodný výběr velikosti n , $\{(x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{ik}, y_i) : i = 1, 2, \dots, n\}$, který sleduje populační model definovaný v předpokladu MRL.1.*

²Aby se vyhnuli tomuto problému, preferují někteří ekonometři definovat R^2 jako druhou mocninu korelačního koeficientu mezi aktuálními a predikovanými hodnotami y_i .

Předpoklad 3.3 (MLR.3 - neexistence perfektní kolinearity) *V populaci (a tím pádem také v náhodném výběru) není žádná z vysvětlujících veličin konstantní a žádná vysvětlující proměnná není lineární kombinací zbývajících. V opačném případě trpí model tzv. perfektní kolinearitou³.*

Problém perfektní multikolinearity může být na první pohled skrytý. Jako příklad uvažujme model, ve kterém zkoumáme souvislost mezi výdaji státu na vzdělání a obranu a hrubým domácím produktem. Trochu zjednodušeně předpokládejme, že se jedná o jediné výdaje státu. Správně definovaný regresní model má tvar

$$gdp = \beta_0 + \beta_1 expense_{tot} + \beta_2 expense_{educ} + u \quad (3.23)$$

zatímco regresní model ve tvaru

$$gdp = \beta_0 + \beta_1 expense_{tot} + \beta_2 expense_{educ} + \beta_3 expense_{defence} + u \quad (3.24)$$

trpí problémem perfektní kolinearity. Interpretace parametru β_2 totiž předpokládá, že měníme výdaje na vzdělání, zatímco celkové výdaje a výdaje na obranu zůstávají neměnné. To však vzhledem k předpokladu $expense_{tot} = expense_{educ} + expense_{defence}$ není možné.

Kromě případu perfektní multikolinearity předpoklad MLR.3 není splněn, pokud je velikost náhodného vzorku vzhledem k počtu parametrů příliš malá, tj. pokud $n < k + 1$. Jinými slovy pokud odhadujeme $k + 1$ parametrů regresního modelu, potřebujeme k tomu náhodný výběr o velikosti alespoň $k + 1$.

Předpoklad 3.4 (MLR.4 - nulová podmíněná hodnota) *Chyba u má nulovou očekávanou hodnotu pro libovolný set vysvětlujících veličin, tj.*

$$E[u|x_1, x_2, \dots, x_k] = 0. \quad (3.25)$$

Předpoklad MLR.4 nám omezuje vztah mezi veličinami reprezentovanými chybou u a vysvětlujícími veličinami. V praxi si bohužel nikdy nemůžeme být jisti, zda-li je očekávaná hodnota těchto veličin v nějakém vztahu k vysvětlujícím veličinám či nikoliv.

Jedním z případů, kdy může být předpoklad MLR.4 porušen, je chybná definice regresního modelu (3.22). Příkladem je situace, kdy jsme např. namísto log-log modelu použili level-level model nebo když je v modelu opomenuta důležitá veličina, která je korelována s některou z vysvětlujících veličin.

Jestliže je předpoklad MLR.4 splněn, označujeme vysvětlující veličiny v regresním modelu jako exogenní vysvětlující veličiny. V případě, že je x_j korelováno s u , označujeme x_j jako endogenní vysvětlující veličinu.

Věta 3.1 (Nestrannost OLS odhadů) *Pokud jsou splněny předpoklady MLR.1 až MLR.4, platí*

$$E[\hat{\beta}_j] = \beta_j, \quad j = 0, 1, \dots, k. \quad (3.26)$$

³Jednotlivé vysvětlující proměnné mohou být korelovány; nesmějí však být dokonale korelovány. V případě dokonalé korelace nelze tvrdit, že měníme jednu z vysvětlujících veličin, zatímco ostatní jsou fixní.

3.3.1 Zahrnutí irelevantních vysvětlujících veličin

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + u \quad (3.27)$$

kde, pokud zafixujeme x_1 a x_2 , nemá x_3 žádný vliv na y , tj.

$$E[y|x_1, x_2, x_3] = E[y|x_1, x_2] = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2. \quad (3.28)$$

Zahrnutí irelevantní vysvětlující proměnné x_3 do modelu nemá žádný dopad na nestrannost odhadů $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$. Ačkoliv odhad $\hat{\beta}_3$ nebude nikdy zcela přesně roven nule, jeho střední hodnota přes všechny náhodné výběry je nulová. Přidání vysvětlující veličiny x_3 do regresního modelu však může mít negativní vliv na rozptyl OLS odhadů.

3.3.2 Opominutí relevantní vysvětlující veličiny - jednoduchý regresní model

Uvažujme populační model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2. \quad (3.29)$$

Předpokládejme, že z důvodu nedostupnosti dat nebo naší nevědomosti jsme z modelu vypustili vysvětlující veličinu x_2 , tj. namísto správného modelu uvažujeme model

$$\tilde{y} = \tilde{\beta}_0 + \tilde{\beta}_1 x_1. \quad (3.30)$$

Z předchozího textu víme, že

$$E[\tilde{\beta}_1] = E[\tilde{\beta}_1 + \tilde{\beta}_2 \tilde{\delta}_1] = E[\hat{\beta}_1] + E[\hat{\beta}_2] \tilde{\delta}_1 = \beta_1 + \beta_2 \tilde{\delta}_1. \quad (3.31)$$

$\beta_2 \tilde{\delta}_1$ tak představuje zkreslení odhadu $\tilde{\beta}_1$ z titulu opominutí x_2 v regresním modelu (tzv. omitted variable bias). Toto zkreslení je nulové, jestliže (a) korelace mezi x_1 a x_2 je nulová nebo (b) $\beta_2 = 0$, což je však v rozporu s předpokladem relevance x_2 . Zkreslení může odhad $\hat{\beta}_1$ nadhodnocovat i podhodnocovat v závislosti na směru korelace a znaménku sklonu β_2 .

3.3.3 Opominutí relevantní vysvětlující veličiny - zobecnění

Uvažujme populační regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + u, \quad (3.32)$$

namísto kterého však uvažujeme model

$$\tilde{y} = \tilde{\beta}_0 + \tilde{\beta}_1 x_1 + \tilde{\beta}_2 x_2. \quad (3.33)$$

Pro zjednodušení předpokládejme, že x_2 a x_3 jsou nekorelované, avšak x_1 je korelované s x_3 . V takovémto případě, poněkud překvapivě, jsou jak $\hat{\beta}_1$ tak $\hat{\beta}_2$ zkreslené s výjimkou situace, kdy x_1 a x_2 jsou vzájemně nekorelované. I v tak jednoduchém modelu, jakým je výše uvedený, může být problematické odhadnout směr zkreslení $\tilde{\beta}_1$ a $\tilde{\beta}_2$, pokud jsou x_1 a x_2 vzájemně korelované.

3.4 Rozptyl OLS odhadů

Předpoklad 3.5 (MLR.5 - homoskedasticita) *Chyba u regresního modelu má stejný rozptyl bez ohledu na hodnotu vysvětlujících veličiny, tj. $\text{var}[u|x_1, x_2, \dots, x_k] = \sigma^2$.*

Předpoklady MLR.1 až MLR.5 jsou označovány jako Gauss-Markovovy předpoklady.

Věta 3.2 (Výběrový rozptyl OLS odhadů) *Při splnění předpokladů MLR.1 až MLR.5 je výběrový rozptyl OLS odhadu pro $j = 1, 2, \dots, k$ roven*

$$\text{var}[\hat{\beta}_j] = \frac{\sigma^2}{SST_j(1 - R_j^2)}, \quad (3.34)$$

kde $SST_j = \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2$ a R_j^2 je R^2 z regrese x_j na všechny zbývající vysvětlující veličiny.

3.4.1 Komponenty OLS rozptylu - multikolinearita

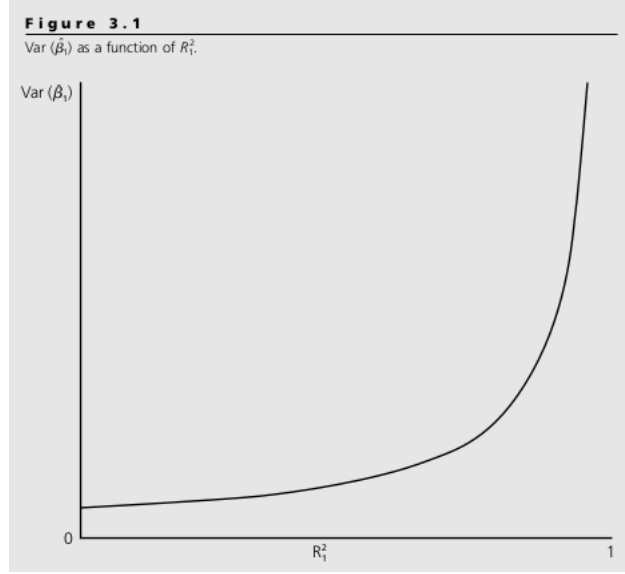
Rozptyl chyby u je vlastností populace, a proto nemá nic společného s velikostí náhodného výběru. Tento rozptyl lze snížit pouze přidáním dalších vysvětlujících veličin do regresního modelu.

Při konstrukci regresního modelu preferujeme vysvětlující veličiny s pokud možno co nejvyšším rozptylem. Celkový součet čtverců SST_j vysvětlující proměnné x_j také roste s tím, jak se zvětšuje velikost náhodného výběru. Tato skutečnost pak v kontextu (3.34) vysvětluje, proč se směrodatná odchylka odhadu parametrů regresního modelu snižuje s rostoucí velikostí náhodného výběru. $SST_j = 0$ znamená, že vysvětlující veličina x_j je konstantní v důsledku čehož by se $\text{var}[\hat{\beta}_j]$ blížilo nekonečnu. Tuto možnost však nepřipouští předpoklad MLR.3.

V předchozím textu jsem zmínil R_j^2 , což je R^2 regrese veličiny x_j na zbývající vysvětlující veličiny x_k , kde $k \neq j$. R_j^2 představuje část celkového rozptylu veličiny x_j , kterou lze vysvětlit pomocí ostatních vysvětlujících veličin v regresním modelu. Možnost $R_j^2 = 1$ nepřipouští předpoklad MLR.3, protože by to znamenalo, že x_j je lineární kombinací ostatních vysvětlujících veličin, tj. jednalo by se o tzv. dokonalou multikolinearitu. Vysokou (nikoliv však dokonalou) korelaci mezi dvěma nebo více vysvětlujícími veličinami pak nazýváme multikolinearitou. Multikolinearita na rozdíl od dokonalé multikolinearity není překážkou v odhadu parametrů regresního modelu, obvykle však má za následek vysoký rozptyl odhadovaného parametru. Proto je pro účely odhadu β_j žádoucí nižší korelace mezi x_j a ostatními vysvětlujícími veličinami. Multikolinearitu lze snížit vypuštěním některé z vysvětlujících veličin. Pokud však vypustíme veličinu, která je z pohledu regresního modelu relevantní, bude to mít za následek zkreslené odhady parametrů. Někdy se pro kvantifikaci multikolinearity používá tzv. inflační faktor rozptylu (variance inflation factor - VIF), který je definován jako

$$VIF_j = \frac{1}{1 - R_j^2}. \quad (3.35)$$

Rozhodnutí, od jaké úrovně R_j^2 již představuje multikolinearita problém při odhadu parametrů regresního modelu, je však velmi subjektivní. Např. pro inflační faktor rozptylu se často používá hodnota 10, což odpovídá $R_j^2 = 0.90$, nicméně tato hranice je stanovena čistě arbitrárně.

Obrázek 3.1: $var[\hat{\beta}_j]$ jako funkce R_j^2

3.4.2 Rozptyl v chybně specifikovaném regresním modelu

Předpokládejme, že správně definovaný regresní model má podobu

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + u. \quad (3.36)$$

Dále předpokládejme, že namísto

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \hat{\beta}_2 x_2 \quad (3.37)$$

jsme odhadli model ve tvaru

$$\tilde{y} = \tilde{\beta}_0 + \tilde{\beta}_1 x_1. \quad (3.38)$$

V takovém případě je $\tilde{\beta}_1$ zkreslené s výjimkou situace, kdy jsou x_1 a x_2 nekorelované. Pokud je zkreslení naším jediným kritériem výběru, pak preferujeme $\hat{\beta}_1$ před $\tilde{\beta}_1$. Pokud je však naším kritériem rozptyl odhadovaného parametru, pak můžeme naopak preferovat $\tilde{\beta}_1$ před $\hat{\beta}_1$, protože kromě situace, kdy x_1 a x_2 jsou nekorelované, je

$$var[\hat{\beta}_1] = \frac{\sigma^2}{SST_1(1 - R_1^2)} \quad (3.39)$$

vždy větší než

$$var[\tilde{\beta}_1] = \frac{\sigma^2}{SST_1}. \quad (3.40)$$

Proto bychom při rozhodování se mezi $\hat{\beta}_1$ a $\tilde{\beta}_1$ měli vzít v úvahu nejen velikost zkreslení, ale také velikost směrodatné odchylky odhadu. Je důležité si uvědomit, že směrodatná odchylka odhadu je také poplatná velikosti náhodného výběru. Další tak trochu skrytou skutečností je, že opominutím x_2 v regresním modelu se přesune část variability x_2 do rozptylu chyby u . Ta však není v rámci $\text{var}[\hat{\beta}_1]$ zohledněna. Nižší variabilita $\tilde{\beta}_1$ tak může být poněkud zavádějící.

3.4.3 Odhad σ^2

OLS rezidua z odhadnutého modelu jsou definována jako

$$\hat{u}_i = y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_{i1} - \hat{\beta}_2 x_{i2} - \dots - \hat{\beta}_k x_{ik}. \quad (3.41)$$

Nezkreslený odhad jejich rozptylu σ^2 je pak roven

$$\hat{\sigma}^2 = \frac{\sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2}{n - k - 1} = \frac{SSR}{n - k - 1}. \quad (3.42)$$

Člen $n - k - 1$ představuje počet stupňů volnosti obecného regresního modelu s k vysvětlujícími veličinami odhadnutého nad náhodným výběrem o n pozorováních. To, že úprava o počet stupňů volnosti je nezbytná, je zřejmé z podmínek prvního řádu pro OLS odhady. Tyto podmínky lze vyjádřit ve tvaru $\sum_{i=1}^n \hat{u}_i = 0$ a $\sum_{i=1}^n x_{ij} \hat{u}_i = 0$, kde $j = 1, 2, \dots, k$. Při odvození OLS odhadů je tak třeba aplikovat těchto $k + 1$ omezení. To znamená, že pro daných $n - (k + 1)$ reziduí lze zbývajících $k + 1$ reziduí dopočíst na základě výše uvedených $k + 1$ omezení. Proto mají rezidua pouze $n - (k + 1)$ stupňů volnosti.

Věta 3.3 (Nestrannost odhadu σ^2) *Pokud jsou splněny Gauss-Markovy předpoklady MLR.1 až MLR.5, pak platí $E[\hat{\sigma}^2] = \sigma^2$.*

Směrodatná odchylka $\hat{\beta}_j$ je definována jako

$$sd(\hat{\beta}_j) = \frac{\sigma}{\sqrt{SST_j(1 - R_j^2)}}. \quad (3.43)$$

Pokud σ nahradíme jejím odhadem $\hat{\sigma}$, získáme tzv. směrodatnou chybu

$$se(\hat{\beta}_j) = \frac{\hat{\sigma}}{\sqrt{SST_j(1 - R_j^2)}}. \quad (3.44)$$

Protože $se(\hat{\beta}_j)$ závisí na $\hat{\sigma}$, jedná se o náhodnou veličinu. Rovnice (3.43) není validním odhadem $sd(\hat{\beta}_j)$, pokud chyba u vykazuje heteroskedasticitu.

3.5 Efektivita OLS odhadu - Gauss-Markovova věta

Při splnění předpokladů MLR.1 až MLR.5 jsou OLS odhady regresních parametrů nezkreslené. Při splnění těchto podmínek však kromě OLS odhadu existuje celá řada jiných nezkreslených lineárních odhadů. Nicméně OLS odhad je nejen nezkreslený, ale také efektivní, tj. má z těchto odhadů nejmenší rozptyl. Takovýto odhad nazýváme nejlepším nezkresleným lineárním odhadem (best linear unbiased estimator - BLUE).

Věta 3.4 (Gauss-Markovova věta) *Pokud jsou splněny Gauss-Markovovy předpoklady MLR.1 až MLR.5, pak platí $E[\hat{\sigma}^2] = \sigma^2$.*

Je třeba zdůraznit, že v případě heteroskedasticity je OLS odhad parametrů regresního modelu stále nezkreslený, nicméně již nemá nejmenší rozptyl mezi všemi možnými nezkreslenými lineárními odhady.

Kapitola 4

Vícerozměrný regresní model - testování hypotéz

4.1 Výběrové rozdělení OLS odhadů

I při splnění všech Gauss-Markovových předpokladů může mít pravděpodobnostní rozdělení $\hat{\beta}_j$ v podstatě libovolný tvar. Lze dokázat, že pravděpodobnostní rozdělení $\hat{\beta}_j$ je závislé na pravděpodobnostním rozdělení chyb regresního modelu. Pro zjednodušení úvah o pravděpodobnostním rozdělení $\hat{\beta}_j$ předpokládejme, že pravděpodobnostní rozdělení chyb sleduje normální rozdělení; tento předpoklad nazýváme předpokladem normality.

Předpoklad 4.1 (MLR.6 - normalita) *Chyba u regresního modelu je nezávislá na vysvětlujících veličinách $x_1, x_2, \dots, x_k$ a je normálně rozdělená s nulovou střední hodnotou a konstantním rozptylem σ^2 , tj. $u \sim N(0, \sigma^2)$.*

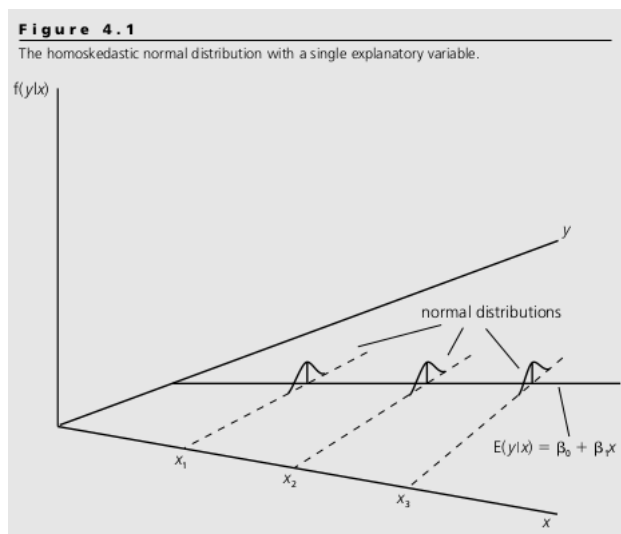

Platnost předpokladu MLR.6 implikuje také platnost předpokladů MLR.4 a MLR.5. MLR.1 až MLR.6 jsou nazývány předpoklady klasického lineárního modelu (classical linear model (CLM) assumptions). Při splnění CLM předpokladů jsou OLS odhady $\hat{\beta}_0, \hat{\beta}_1, \dots, \hat{\beta}_k$ efektivnějšími než by byly při splnění pouze Gauss-Markovových předpokladů. Lze dokázat, že tyto odhady jsou nestrannými odhady s minimálním rozptylem a to nejen mezi lineárními ale všemi typy odhadů.

Předpoklady klasického lineárního modelu lze shrnout do rovnice

$$y|x_1, x_2, \dots, x_k \sim N(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k). \quad (4.1)$$

Protože chyba u je součtem vlivu mnoha nejrozličnějších faktorů ovlivňujících y , lze s odvoláním na centrální limitní větu předpokládat, že u sleduje přibližně normální rozdělení. Hlavním problémem tohoto argumentu je implicitní předpoklad, že faktory, které vstupují do chyby u , jí ovlivňují odděleně a tudíž že tyto vlivy lze jednoduše sčítat. Pokud je u komplikovanou funkcí těchto reziduálních faktorů, nemusí být tento předpoklad splněn. V některých případech lze problém předpokladu normality vyřešit, např. aplikací přirozeného logaritmu na vysvětlované popř. vysvětlující veličiny, která pravděpodobností rozdělení

Obrázek 4.1: Chyba u jednoduchého regresního modelu, která sleduje normální rozdělení s nulovou střední hodnotou a konstantním rozptylem

chyby u normálnímu rozdělení přiblíží. Prozatím však jednoduše máme za to, že je předpoklad normality splněn.

Věta 4.1 (Normální výběrové rozdělení) *Pro odhad regresních parametrů na základě náhodného výběru při splnění CLM předpokladů MLR.1 až MLR.6 platí*

$$\hat{\beta}_j \sim N(\beta_j, \text{var}[\hat{\beta}_j]), \quad (4.2)$$

kde $\text{var}(\hat{\beta}_j)$ je dáno rovnicí (3.34). Proto $\frac{\hat{\beta}_j - \beta_j}{\text{sd}(\hat{\beta}_j)} \sim N(0, 1)$.

Každé $\hat{\beta}_j$ lze zapsat ve tvaru $\hat{\beta}_j = \beta_j + \sum_{i=1}^n w_{ij} u_i$, kde $w_{ij} = \frac{\hat{r}_{ij}}{SSR_j}$, $\hat{r}_{ij}$ je i -té residuum z regresního modelu x_j na ostatní vysvětlující veličiny a SSR_j je součtem čtverců reziduí této regrese. Protože w_{ij} závisí pouze na nezávislých veličinách, lze s ní nakládat jako s nenáhodnou veličinou. $\hat{\beta}_j$ je tak lineární kombinací chyb $\{u_i : i = 1, 2, \dots, n\}$ ve výběru. Vzhledem k předpokladu normality pak $\hat{\beta}_j$ sleduje normální rozdělení.

4.2 Testování hypotézy jednoho parametru - t test

Věta 4.2 (t rozdělení standardizovaných odhadů) *Při splnění CLM předpokladů MLR.1 až MLR.6 platí*

$$\frac{\hat{\beta}_j - \beta_j}{\text{se}(\hat{\beta}_j)} \sim t_{n-k-1}, \quad (4.3)$$

kde $k+1$ je počet odhadovaných parametrů regresního modelu $y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u$.

t rozdělení v (4.3) vychází ze skutečnosti, že konstanta σ v $se(\hat{\beta}_j)$ byla nahrazena náhodnou veličinou $\hat{\sigma}$. Výše uvedená věta je extrémně důležitá, protože nám umožňuje testovat hypotézy týkající se parametru β_j . Pro účely testování hypotéz je pak definována tzv. t statistika

$$t_{\hat{\beta}_j} \equiv \frac{\hat{\beta}_j}{se(\hat{\beta}_j)}. \quad (4.4)$$

4.2.1 Jednostranný test

V rámci jednostranného testu zjišťujeme, zda-li je hodnota parametru β_j menší či větší než určitá konstanta c . Nejčastěji se testuje β_j proti $c = 0$, což znamená, že nulová a alternativní hypotéza mají podobu

$$H_0 : \beta_j \leq 0 \quad H_1 : \beta_j > 0, \quad (4.5)$$

popř.

$$H_0 : \beta_j \geq 0 \quad H_1 : \beta_j < 0. \quad (4.6)$$

V prvním případě testujeme, zda-li je $\beta_j < 0$, kdežto ve druhém případě zda-li je $\beta_j > 0$. V prvním případě nulovou hypotézu zamítneme, pokud odpovídající t statistika $t_{\beta_j} = \frac{\hat{\beta}_j}{se(\hat{\beta}_j)}$ splňuje podmínku

$$t_{\beta_j} > t_{n-k-1}^{1-\alpha} \quad (4.7)$$

a druhém případě, pokud splňuje podmínku

$$t_{\beta_j} < t_{n-k-1}^{\alpha}, \quad (4.8)$$

kde t_{n-k-1}^{α} představuje α kvantil Studentova rozdělení s $n-k-1$ stupni volnosti. Kvantil α též nazýváme hladinou významnosti.

Pokud je $c \neq 0$, pak se nulová a alternativní hypotéza změní na $H_0 : \beta_j \leq c, H_1 : \beta_j > c$ popř. na $H_0 : \beta_j \geq c, H_1 : \beta_j < c$. Nulovou hypotézu zamítneme, pokud $t_{\beta_j} < t_{n-k-1}^{\alpha}$ popř. $t_{\beta_j} > t_{n-k-1}^{1-\alpha}$, kde $t_{\beta_j} = \frac{\hat{\beta}_j - c}{se(\hat{\beta}_j)}$.

4.2.2 Dvoustranný test

V případě dvoustranného testu přejde nulová a alternativní hypotéza do tvaru

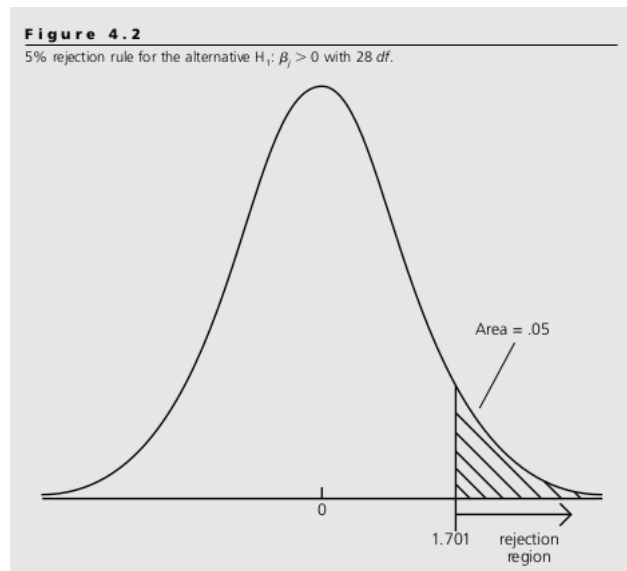
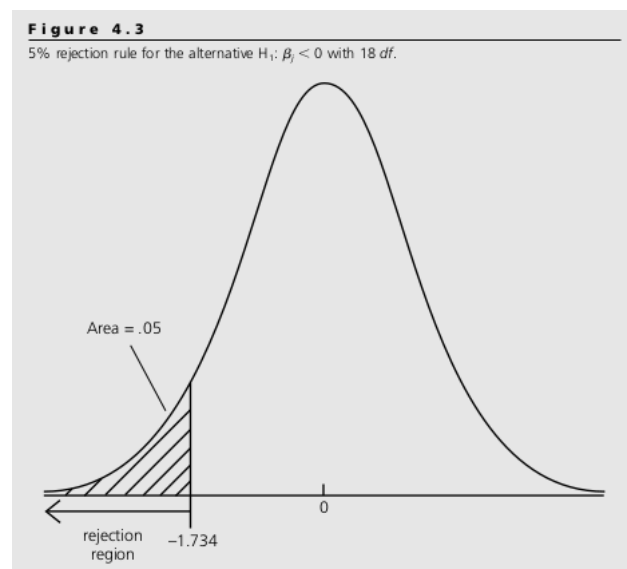
$$H_0 : \beta_j = 0 \quad H_1 : \beta_j \neq 0, \quad (4.9)$$

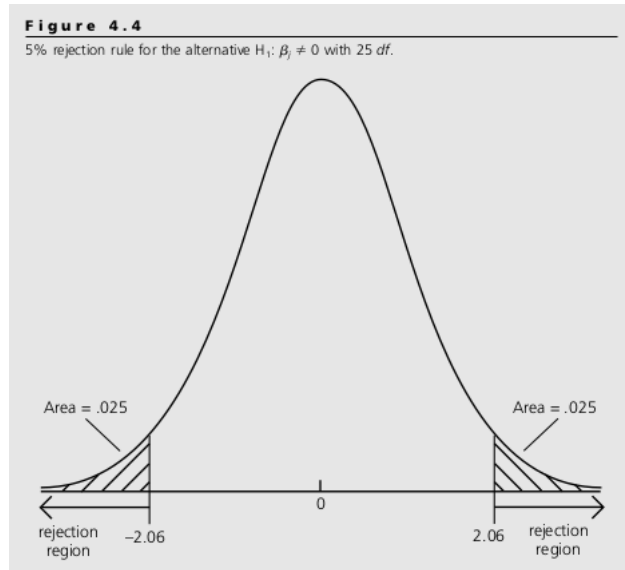
kdy nulovou hypotézu zamítneme pokud

$$|t_{\beta_j}| > t_{n-k-1}^{1-\frac{\alpha}{2}}. \quad (4.10)$$

Na rozdíl od jednostranného testu, který existuje ve dvou podobách, máme pouze jednu formu dvoustranného testu. V rámci nulové hypotézy pak testujeme, zda-li je β_j rovno nule.

Podobně jako v případě jednostranného testu lze dvoustranný test snadno zobecnit na případy, kdy $c \neq 0$. V tomto případě nulová a alternativní hypotéza přejde na $H_0 : \beta_j = c, H_1 : \beta_j \neq c$, kdy nulovou hypotézu zamítneme, pokud $|t_{\beta_j}| > t_{n-k-1}^{1-\frac{\alpha}{2}}$, kde $t_{\beta_j} = \frac{\hat{\beta}_j - c}{se(\hat{\beta}_j)}$.

Obrázek 4.2: Jednostranný test s alternativní hypotézou $H_1: \beta_j > 0$ Obrázek 4.3: Jednostranný test s alternativní hypotézou $H_1: \beta_j < 0$

Obrázek 4.4: Dvoustranný test s alternativní hypotézou $H_1: \beta_j \neq 0$

4.2.3 p-hodnota (p-value)

Při testování hypotéz je třeba zvolit hladinu významnosti α . Je třeba zdůraznit, že neexistuje žádná “správná” hladina významnosti. Nicméně pro danou hodnotu t statistiky si můžeme položit otázku, jaká je nejnižší hladina významnosti, pro kterou je nulová hypotéza zamítnuta. Tuto hladinu významnosti nazýváme p-hodnotou. Z této definice je zřejmé, že nízká p-hodnota je argumentem pro zamítnutí nulové hypotézy, zatímco vysoká p-hodnota je argumentem pro přijetí nulové hypotézy. Jinými slovy, je-li námi zvolená hladina významnosti rovna α , pak pro $p\text{-hodnota} < \alpha$ nulovou hypotézu zamítneme.

4.2.4 Interval spolehlivosti

V řadě případů je žádoucí zjistit interval, ve kterém se parametr β_j s určitou pravděpodobností nachází. S ohledem na větu (4.2) víme, že

$$\frac{\hat{\beta}_j - \beta}{se(\hat{\beta}_j)} \sim t_{n-k-1}. \quad (4.11)$$

Pokud tedy chceme najít interval, ve kterém se s pravděpodobností $1 - \alpha$ bude nacházet parametr β , pak prostou modifikací výše uvedeného získáme

$$\hat{\beta}_j - t_{n-k-1}^{1-\frac{\alpha}{2}} \leq \beta \leq \hat{\beta}_j + t_{n-k-1}^{1-\frac{\alpha}{2}}. \quad (4.12)$$

Pokud zkombinujeme (4.10) s (4.11) a výsledek porovnáme s (4.12), je zřejmé, že interval spolehlivosti a dvoustranný t test jsou postaveny na stejném logickém základě.

4.2.5 Testování hypotéz zahrnujících lineární kombinaci vícero parametrů

Uvažujme jednoduchý regresní model, ve kterém provádíme regresi logaritmu příjmu na počet roků strávených na bakalářském a magisterském studijním oboru a počtu roků praxe, tj.

$$\ln(wage) = \beta_0 + \beta_1 bac + \beta_2 mag + \beta_3 exp + u. \quad (4.13)$$

Předpokládejme, že chceme testovat $H_0 : \beta_1 = \beta_2$ proti $H_1 : \beta_1 < \beta_2$, tj. zda-li jeden rok studia bakalářského oboru zvýší mzdu o stejné procento jako rok studia magisterského oboru. Nulovou a alternativní hypotézu lze přepsat do tvaru $H_0 : \beta_1 - \beta_2 = 0$ a $H_1 : \beta_1 - \beta_2 < 0$. To znamená, že namísto jednoho parametru, testujeme lineární kombinaci dvou parametrů. Je důležité si uvědomit, že pravděpodobnostní rozdělení odhadu každého z parametrů sleduje při splnění CLM předpokladů Studentovo rozdělení stejně jako každá jejich lineární kombinace. Proto jsme pro $\hat{\theta} = \hat{\beta}_1 - \hat{\beta}_2$ teoreticky schopni zkonstruovat t statistiku

$$t = \frac{\hat{\theta} - \theta}{se(\hat{\theta})}, \quad (4.14)$$

kde $se(\hat{\theta}) = \sqrt{var[\hat{\beta}_1] + var[\hat{\beta}_2] - 2cov[\hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2]}$ a tu následně použít pro účely testování nulové hypotézy. V praxi bohužel tento postup naráží na neznalost $cov[\hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2]$. Tento problém však lze relativně snadno obejít přeformulováním původního regresního modelu do tvaru

$$\ln(wage) = \beta_0 + \theta bac + \beta_2(bac + mag) + \beta_3 exp + u. \quad (4.15)$$

Po této upravě provedeme odhad modelu pomocí OLS a následně aplikujeme standardní dvoustranný t test na parametr θ , kde testujeme $H_0 : \theta = 0$ proti $H_1 : \theta \neq 0$.

Analogický postup lze použít také v případech jiných lineárních kombinací, např. při testování nulové hypotézy $H_0 : \beta_1 = 0.75\beta_2$ proti alternativní hypotéze $H_1 : \beta_1 \neq 0.75\beta_2$. Kromě dvoustranných hypotéz lze testovat také jednostranné hypotézy.

4.3 Testování vícero lineárních omezení - F test

4.3.1 Testování významnosti vícero parametrů

Předpokládejme, že chceme testovat, zda-li má určitá skupina vysvětlujících veličin vliv na vysvětlovanou veličinu. Uvažujme vícerozměrný regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + \beta_5 x_5 + u, \quad (4.16)$$

pro který budeme testovat nulovou hypotézu

$$H_0 : \beta_3 = 0, \beta_4 = 0, \beta_5 = 0. \quad (4.17)$$

Hypotézu v tomto tvaru nazýváme vícenásobnou popř. sdruženou hypotézou. Alternativní hypotéza $H_1 : \text{nepravdivá } H_0$ je platná, pokud alespoň jeden parametr z β_3, β_4 nebo β_5 je různý od nuly.

Na první pohled by se mohlo zdát, že (4.17) můžeme testovat parametr po parametru s využitím klasického dvoustranného t testu. Nicméně jednotlivé t testy se zaměřují vždy jen na “svůj” parametr. Pokud bychom tedy hypotézu (4.17) testovali pomocí série t testů, byli bychom příliš konzervativní. Intuitivně lze odhadnout, že sdružený test by mohl být založen na změně R^2 . Z předchozího textu víme, že přidáním vysvětlujících veličin se zvýší R^2 modelu. Otázkou tedy je, zda-li je toto zvýšení dostatečné na to, aby přidání těchto vysvětlujících veličin ospravedlnilo.

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u. \quad (4.18)$$

Pro účely následujícího textu budeme tento model označovat jako neomezený (unrestricted model). Uvažujme nulovou hypotézu

$$H_0 : \beta_{k-q+1} = 0, \dots, \beta_k = 0. \quad (4.19)$$

Pokud z původního neomezeného modelu vypustíme vysvětlující veličiny $\beta_{k-q+1}, \dots, \beta_k$, získáme tzv. omezený model (restricted model) ve tvaru

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_{k-q} x_{k-q} + u. \quad (4.20)$$

Definujme tzv. F statistiku

$$F \equiv \frac{\frac{SSR_r - SSR_{ur}}{q}}{\frac{SSR_{ur}}{n-k-1}}, \quad (4.21)$$

kde SSR_r je reziduální součet čtverců omezeného modelu, SSR_{ur} je reziduální součet čtverců neomezeného modelu a q představuje rozdíl stupňů volnosti mezi neomezeným a omezeným modelem (což odpovídá počtu testovaných parametrů), tj. $q = df_{ur} - df_r$. Připomeňme, že $R^2 = 1 - \frac{SSR}{SST}$, kde $SSR = \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2$ a $SST = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2$.

F statistika sleduje F rozdělení s $(q, n - k - 1)$ stupni volnosti, tj.

$$F \sim F_{q, n-k-1}. \quad (4.22)$$

Nulovou hypotézu tedy zamítneme ve prospěch alternativní hypotézy, pokud

$$F > F_{q, n-k-1}^\alpha, \quad (4.23)$$

kde α představuje námi zvolenou hladinu významnosti. Pokud je nulová hypotéza zamítnuta, říkáme, že vysvětlující veličiny $x_{k-q+1}, \dots, x_k$ jsou sdruženě statisticky významné. V praxi se může stát, že ačkoliv jsou jednotlivé vysvětlující veličiny individuálně statisticky nevýznamné, jsou sdruženě statisticky významné. Poněkud překvapivě však může nastat i opačná situace, tj. pokud ke skupině statisticky nevýznamných veličin přidáme jednu statisticky významnou, můžeme dojít k závěru, že skupina těchto vysvětlujících veličin je jako celek sdruženě statisticky nevýznamná.

4.3.2 Vztah mezi F a t testem

Lze dokázat, že F statistika pro testování jednoho parametru je rovna čtverci odpovídající t statistiky. Protože t_{n-k-1}^2 a $F_{1, n-k-1}$ sledují stejné pravděpodobnostní rozdělení, vedou obě statistiky v případě dvoustranného testu k shodným závěrům.

4.3.3 R^2 forma F statistiky

Připomeňme, že $SSR_r = SST(1 - R_r^2)$ a $SSR_{ur} = SST(1 - R_{ur}^2)$. Dosazením do (4.21) získáme tzv. R^2 formu F statistiky.

$$F = \frac{\frac{R_{ur}^2 - R_r^2}{q}}{\frac{(1 - R_{ur}^2)}{n - k - 1}} = \frac{\frac{R_{ur}^2 - R_r^2}{q}}{\frac{(1 - R_{ur}^2)}{n - k - 1}} \quad (4.24)$$

4.3.4 Výpočet p-hodnoty F testu

P-hodnotu F testu definujeme jako

$$p - \text{hodnota} = P(\mathcal{F} > F), \quad (4.25)$$

kde $\mathcal{F}$ představuje náhodnou veličinu z F rozdělení s $(q, n - k - 1)$ stupni volnosti a F je hodnota F statistiky. P-hodnota pak představuje pravděpodobnost, že budeme pozorovat danou hodnotu F statistiky za předpokladu platnosti nulové hypotézy. Pokud je p-hodnota nižší než námi zvolená hladina významnosti α , nulovou hypotézu zamítneme.

4.3.5 Test celkové statistické významnosti regresního modelu

Uvažujme regresní model (4.18), nulovou hypotézu

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_k = 0 \quad (4.26)$$

a alternativní hypotézu, která říká, že alespoň jeden parametr β_j je různý od nuly. Tento test nazýváme testem celkové statistické významnosti regresního modelu. Logika testu je stejná jako v případě klasického F testu s tím, že omezený model má tvar

$$y = \beta_0 + u. \quad (4.27)$$

Protože R^2 regresního modelu (4.27) je rovno nule, zjednoduší se F statistika do tvaru

$$F = \frac{\frac{R^2}{k}}{\frac{1 - R^2}{n - k - 1}} \quad (4.28)$$

4.3.6 Testování obecných lineárních omezení

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + u \quad (4.29)$$

a nulovou hypotézu

$$H_0 : \beta_1 = 1, \beta_2 = 0, \beta_3 = 0, \beta_4 = 0. \quad (4.30)$$

Omezený model získáme dosazením omezení z nulové hypotézy do původního modelu. Omezený model má pak v našem konkrétním případě tvar

$$y - x_1 = \beta_0 + u. \quad (4.31)$$

Pro účely výpočtu F statistiky nemůžeme používat (4.24), protože závislá veličina v modelu (4.31) není y ale $y - x_1$. Proto je třeba použít (4.31).

Kapitola 5

Vícerozměrný regresní model - asymptotické vlastnosti OLS odhadů

Asymptotické vlastnosti OLS odhadů představují jejich charakteristiky platné pro výběry velkého rozsahu. V předchozím textu jsme např. zmínili, že při splnění předpokladů MLR.1 až MLR.6 sleduje t statistika Studentovo rozdělení. S rostoucí velikostí náhodného výběru se však pravděpodobnostní rozdělení t statistiky asymptoticky blíží Studentovu rozdělení i v případech, kdy není splněn předpoklad normality MLR.6.

5.1 Konzistentnost odhadu

Nechť $\hat{\beta}_j$ představuje OLS odhad regresního parametru β_j . Pro každý náhodný výběr velikosti n sleduje $\hat{\beta}_j$ určité pravděpodobnostní rozdělení. Protože při splnění předpokladů MLR.1 až MLR.4 je $\hat{\beta}_j$ nezkresleným odhadem β_j , má toto pravděpodobnostní rozdělení střední hodnotu β_j . Jestliže je odhad $\hat{\beta}_j$ konzistentní, pak se jeho rozptyl s rostoucím n zmenšuje. S tím, jak se n blíží nekonečnu, “kolabuje” pravděpodobnostní rozdělení $\hat{\beta}_j$ do bodu β_j . Konzistentnost tedy představuje minimální požadavek na odhad - pokud se s využitím stále většího náhodného výběru neblíží $\hat{\beta}_j$ skutečné hodnotě β_j , pak používáme nevhodnou metodu odhadu.

Věta 5.1 (Konzistentnost OLS odhadu) *Při splnění předpokladů MLR.1 až MLR.4 je $\hat{\beta}_j$ konzistentním odhadem β_j pro všechna $j = 0, 1, \dots, k$.*

Důkaz 5.1 *Platnost výše uvedené věty demonstrujeme na příkladu β_1 . Odhad $\hat{\beta}_1$ lze vyjádřit ve tvaru*

$$\hat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_{i1} - \bar{x}_1) y_i}{\sum_{i=1}^n (x_{i1} - \bar{x}_1)^2} = \beta_1 + \frac{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{i1} - \bar{x}_1) u_i}{n}}{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{i1} - \bar{x}_1)^2}{n}}. \quad (5.1)$$

S využitím vztahů $\text{var}[x_1] \neq 0$, což vyžaduje MLR.3, a $\text{cov}[x_1, u] = 0$, což vyplývá z MLR.4, získáme

$$\text{plim } \hat{\beta}_j = \beta_1 + \frac{\text{cov}[x_1, u]}{\text{var}[x_1]} = \beta_1. \quad (5.2)$$

♣

Předpoklad 5.1 (MLR.4' - nulová střední hodnota a korelace) $E[u] = 0$ a $\text{cov}[x_j, u] = 0$ pro všechna $j = 0, 1, \dots, k$.

♣

Předpoklad MLR.4' je slabší než předpoklad MLR.4, protože platnost MLR.4 implikuje platnost MLR.4'. Jedním ze způsobů, jak charakterizovat $E[u|x_1, \dots, x_k] = 0$ je, že libovolná funkce vysvětlujících veličin je nekorelovaná s u . Předpoklad MLR.4' však pouze vyžaduje, aby každé jednotlivé x_j bylo nekorelované s u . Na druhou stranu předpoklad MLR.4' je v porovnání s MLR.4 “přirozenější”, protože nás vede přímo k OLS odhadům. Navíc, pokud v praxi mluvíme o porušení předpokladu MLR.4 máme většinou na mysli nesplnění $\text{cov}[x_j, u] = 0$. Předpoklad $E[u] = 0$ zajišťuje, že správně modelujeme populační regresní funkci. To znamená, že při splnění MLR.4 můžeme psát

$$E[y|x_1, \dots, x_k] = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k. \quad (5.3)$$

Pokud bychom však namísto MLR.4 předpokládali pouze MLR.4', pak $\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k$ nemusí představovat populační regresní funkci, protože může existovat nelineární funkce x_j , např. x_j^2 , která je korelovaná s u . To by znamenalo, že jsme z modelu vypustili nelinearity, které nám mohly pomoci lépe vysvětlit y . Pokud bychom si těchto nelinearit byli vědomi, pak bychom je do regresního modelu zařadili.

5.1.1 Odvození nekonzistentnosti OLS odhadů

Jestliže je chyba u korelována s libovolnou vysvětlující veličinou, pak jsou OLS dohady zkreslené a nekonzistentní. Nekonzistentnost bohužel znamená, že tyto odhady zůstávají zkreslené i při rostoucí velikosti náhodného výběru. Nekonzistentnost odhadu $\hat{\beta}_j$ je

$$\text{plim } \hat{\beta}_j - \beta_j = \frac{\text{cov}[x_j, u]}{\text{var}[x_j]}. \quad (5.4)$$

Pokud je korelace mezi x_j a u zanedbatelná, může být zanedbatelná i míra nekonzistentnosti. V praxi bohužel zpravidla tuto korelaci neznáme, protože neznáme u .

(5.4) lze použít pro odvození vztahu pro zkreslení z titulu opomenutí relevantní vysvětlující proměnné, kterou jsme diskutovali v kapitole 3. Předpokládáme, že skutečný regresní model má tvar

$$y = \beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + v, \quad (5.5)$$

kde v má nulovou střední hodnotu, konstantní rozptyl a je nekorelované s x_1 a x_2 . Pokud však z nějakého důvodu budeme uvažovat model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + u, \quad (5.6)$$

pak $u = \beta_2 x_2 + v$. Jestliže odhad sklonu v jednoduchém regresním modelu označíme jako $\hat{\beta}_1$, pak

$$\text{plim } \tilde{\beta}_1 = \beta_1 + \beta_2 \delta_1, \quad (5.7)$$

kde $\delta_1 = \frac{\text{cov}[x_1, x_2]}{\text{var}[x_1]}$. To znamená, že s tím, jak poroste velikost náhodného výběru, se OLS odhad bude stále více blížit $\beta_1 + \beta_2 \delta_1$. Z tohoto pohledu tedy lze nekonzistentnost chápat obdobně jako zkreslení.

V případě obecného vícerozměrného regresního modelu je odhad směru a velikosti nekonzistentnosti mnohem složitější, stejně jako je mnohem složitější odvodit směr a velikost zkreslení odhadu. Je třeba mít na paměti, že pokud je např. x_1 korelováno s u , zatímco ostatní vysvětlující proměnné nikoliv, jsou nekonzistentní odhady všech parametrů regresního modelu, nikoliv pouze odhad $\hat{\beta}_1$.

5.1.2 Asymptotická normalita OLS odhadů a výběr velkého rozsahu

Věta (4.1) tvrdí, že pokud jsou splněny předpoklady MLR.1 až MLR.6, sleduje odhad $\hat{\beta}_j$ normální rozdělení. Tento závěr je základem pro odvození t a F statistik, které jsou velmi často používány v ekonometrii. Platnost věty je zásadním způsobem závislá na předpokladu normality, tj. předpokladu, že chyba u sleduje normální rozdělení. Pokud jsou chyby $u_1, u_2, \dots, u_n$ náhodnými výběry z jiného pravděpodobnostního rozdělení, pak $\hat{\beta}_j$ normální rozdělení nesleduje. To znamená, že t statistika nesleduje Studentovo rozdělení a F statistika nesleduje F rozdělení.

Předpoklad MLR.6 ve své podstatě říká, že y pro dané $x_1, x_2, \dots, x_n$ sleduje normální rozdělení. Protože y na rozdíl od u známe, je mnohem jednodušší se zabývat pravděpodobnostním rozdělením y než u . Mnohdy však y normální rozdělení nesleduje. Jako příklad můžeme uvažovat regresní model, ve kterém se budeme snažit vysvětlit počet roků strávených v nápravných zařízeních pomocí dosaženého vzdělání, roční výše příjmů a rodinné příslušnosti. Protože pro drtivou většinu populace platí $y = 0$, a protože z logiky věci vyplývá $y \geq 0$, nemůže y sledovat normální rozdělení. V řadě případů však lze s ohledem na centrální limitní větu předpokládat, že ačkoliv y nesleduje normální rozdělení, OLS odhady se pro výběry velkého rozsahu asymptoticky blíží normálnímu rozdělení.

Nicméně normalita nemá vliv ani na nezkreslenost OLS odhadů a ani na skutečnost, že OLS je při splnění Gauss-Markovových předpokladů BLUE. Nicméně přesné testování hypotéz založené na t a F statistice vyžaduje platnost MLR.6.

Věta 5.2 (Asymptotická normalita OLS odhadů) *Při splnění předpokladů MLR.1 až MLR.5 platí následující.*

- $\sqrt{n}(\hat{\beta}_j - \beta_j) \sim^a N(0, \frac{\sigma^2}{a_j^2})$, kde $\frac{\sigma^2}{a_j^2} > 0$ je asymptotický rozptyl $\sqrt{n}(\hat{\beta}_j - \beta_j)$. Pro odhady sklonu platí $a_j^2 = \text{plim } (\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \hat{r}_{ij}^2)$, kde $\hat{r}_{ij}$ jsou rezidua z regrese x_j na ostatní vysvětlující proměnné. O $\hat{\beta}_j$ říkáme, že je asymptoticky normálně rozdělené.
- $\hat{\sigma}^2$ je konzistentním odhadem $\sigma^2 = \text{var}[u]$.

- Pro každé j platí

$$\frac{\hat{\beta}_j - \beta_j}{se(\hat{\beta}_j)} \sim^a N(0, 1), \quad (5.8)$$

kde $se(\hat{\beta}_j)$ je běžná směrodatná odchylka OLS odhadu.

Věta (5.2) je velmi důležitá, protože nám umožňuje odhlédnout od předpokladu MLR.6. Jedinou podmínkou pro pravděpodobnostní rozdělení u je tak konečný rozptyl, nulová podmíněná střední hodnota a homoskedasticita.

Připomeňme, že t statistiku jsme původně definovali jako

$$\frac{\hat{\beta}_j - \beta_j}{se(\hat{\beta}_j)} \sim t_{n-k-1}, \quad (5.9)$$

kdežto výše uvedená věta tvrdí

$$\frac{\hat{\beta}_j - \beta_j}{se(\hat{\beta}_j)} \sim^a N(0, 1). \quad (5.10)$$

V obou případech se však jedná pouze o aproximaci. Pokud je splněno MLR.6, pak t statistika sleduje Studentovo rozdělení pro libovolnou velikost vzorku. Pro $n - k - 1 \geq 20$ však z praktického hlediska není mezi normálním a Studentovým rozdělením zásadnější rozdíl, a proto lze (5.9) a (5.10) používat zaměnitelně. Pokud však u nesleduje normální rozdělení, pak pro výběry malého rozsahu může být Studentovo rozdělení špatnou aproximací. V praxi však bohužel neexistuje přesné vodítko pro určení velikosti vzorku, pro který lze považovat aproximaci (5.9) a (5.10) za přijatelnou. Pokud však $var[y|x_1, x_2, \dots, x_k]$ není konstantní, pak je obvyklá t statistika neplatná bez ohledu na velikost vzorku, protože v podmínkách heteroskedasticity nelze centrální limitní větu aplikovat.

Rozptyl odhadu $\hat{\beta}_j$ je definován jako

$$se(\hat{\beta}_j)^2 = \frac{\hat{\sigma}^2}{SST_j(1 - R_j^2)}. \quad (5.11)$$

S tím, jak roste velikost náhodného výběru se $\hat{\sigma}^2$ blíží konstantě σ^2 , zatímco $1 - R_j^2$ konverguje k určitému číslu mezi nulou a jedničkou. SST_j roste přibližně stejně rychle jako velikost výběru, tj. $SST_j \approx n\sigma_j^2$, kde σ_j^2 je populační rozptyl vysvětlující veličiny x_j . $se(\hat{\beta}_j)^2$ se tak blíží nule rychlostí $1/n$ s tím, jak roste velikost náhodného výběru. Proto jsou výběry velkého rozsahu pro odhad OLS parametrů vždy vhodnější.

Pokud u nesleduje normální rozdělení, pak se $se(\hat{\beta}_j)$ z (5.11) někdy nazývá asymptotická směrodatná odchylka a odpovídající t statistika asymptotickou t statistikou.

S ohledem na výše uvedené lze napsat

$$se(\hat{\beta}_j) \approx \frac{c_j}{\sqrt{n}}, \quad (5.12)$$

kde c_j je kladná konstanta nezávislá na velikosti náhodného výběru. Jinými slovy, velikost $se(\hat{\beta}_j)$ se zmenšuje s inverzí druhé odmocniny velikosti náhodného výběru.

Asymptotická normalita OLS odhadů také implikuje, že F statistika pro náhodné výběry velkého rozsahu přibližně sleduje F rozdělení.

5.1.3 Statistika Lagrangova multiplikátoru

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u, \quad (5.13)$$

pro který testujeme nulovou hypotézu

$$H_0 : \beta_{k-q+1} = 0, \dots, \beta_k = 0. \quad (5.14)$$

Na rozdíl od F testu se v případě testu založeném na statistice Lagrangova multiplikátoru zabýváme pouze odhadem omezeného modelu

$$y = \tilde{\beta}_0 + \tilde{\beta}_1 x_1 + \dots + \tilde{\beta}_{k-q} x_{k-q} + \tilde{u}. \quad (5.15)$$

Pokud mají vysvětlující veličiny x_{k-q-1} až x_k skutečně nulový sklon, je $\tilde{u}$ (alespoň přibližně) nekorelované z každou z těchto veličin. Proto použijeme pomocný regresní model

$$\tilde{u} = \alpha_0 + \alpha_1 x_1 + \dots + \alpha_k x_k + v, \quad (5.16)$$

kde očekáváme, že R^2 odhadnutého modelu (5.16) je blízké nule. Při platnosti nulové hypotézy $H_0 : R^2 = 0$ sleduje nR^2 rozdělení χ^2 s q stupni volnosti, tj. nulovou hypotézu zamítneme, pokud $nR^2 > \chi^2_{1-\alpha}$, kde α je námi zvolená hladina významnosti.

Na rozdíl od F testu nehraje v případě statistiky Lagrangova multiplikátoru počet stupňů volnosti zásadnější roli. Důvodem je asymptotické chování této statistiky.

Závěry učiněné na základě F statistiky a statistiky Lagrangových multiplikátorů se mohou pro výběry malého rozsahu lišit. V případě výběru velkého rozsahu jsou rozdíly velice výjimečné.

5.1.4 Asymptotická efektivita OLS odhadů

Při splnění Gauss-Markovových předpokladů jsou OLS odhady nejen asymptoticky normální ale také asymptoticky efektivní.

Uvažujme jednoduchý regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + u, \quad (5.17)$$

kde u splňuje MLR.4, tj. $E[u|x] = 0$. Nechť $g(x)$ je libovolná funkce x , např. $g(x) = x^2$. Pak je u nekorelované s $g(x)$. Definujme $z_i = g(x_i)$. Pak

$$\tilde{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (z_i - \bar{z}) y_i}{\sum_{i=1}^n (z_i - \bar{z}) x_i} \quad (5.18)$$

je konzistentní odhad β_1 za předpokladu, že $g(x)$ a x jsou korelované¹. Jestliže $cov[z, x] \neq 0$, tj. z a x jsou korelované, získáme

$$plim \tilde{\beta}_1 = \beta_1 + \frac{cov[z, u]}{cov[z, x]} = \beta_1, \quad (5.19)$$

¹ $g(x)$ a x mohou být nekorelované, protože korelace je mírou lineární nikoliv obecné závislosti.

protože $\text{cov}[z, u] = 0$ pro MLR.4. Lze ukázat, že $\sqrt{n}(\tilde{\beta}_1 - \beta_1)$ je asymptoticky normální s nulovou střední hodnotou a asymptotickým rozptylem $\sigma^2 \frac{\text{var}[z]}{(\text{cov}[z, x])^2}$. Asymptotický rozptyl OLS odhadů získáme pro $z = x$, který je v tomto případě roven $\text{cov}[z, x] = \text{cov}[x, x] = \text{var}[x]$. Asymptotický rozptyl $\sqrt{n}(\hat{\beta}_1 - \beta_1)$ je pak $\sigma^2 \frac{\text{var}[x]}{\text{var}[x]^2} = \frac{\sigma^2}{\text{var}[x]}$. Cauchy-Schwartzova nerovnost implikuje $(\text{cov}[z, x])^2 \leq \text{var}[z]\text{var}[x]$, což znamená, že asymptotický rozptyl $\sqrt{n}(\hat{\beta}_1 - \beta_1)$ není větší než rozptyl $\sqrt{n}(\tilde{\beta}_1 - \beta_1)$. Jinými slovy OLS odhad má menší asymptotický rozptyl než libovolný odhad ve tvaru (5.18). Pokud však není splněn předpoklad homoskedasticity, pak mohou existovat odhady (5.17), které mají menší asymptotický rozptyl než odpovídající OLS odhad.

Věta 5.3 (Asymptotická efektivnost OLS odhadů) *Jestliže jsou splněny Gauss-Markovovy předpoklady, pak pro obecný odhad β_j a odpovídající OLS odhad $\hat{\beta}_j$ platí, že $\hat{\beta}_j$ má asymptotický rozptyl menší nebo roven asymptotickému rozptylu $\tilde{\beta}_j$, tj. $\text{avar}[\sqrt{n}(\hat{\beta}_j - \beta_j)] \leq \text{avar}[\sqrt{n}(\tilde{\beta}_j - \beta_j)]$*

Kapitola 6

Vícerozměrný regresní model - další témata

6.1 Efekt změny měrné veličiny na OLS statistiky

Pokud jsou veličiny přeškálovány, např. převodem z metrů na kilometry, změní se odhady regresních parametrů, jejich směrodatné odchyly, intervaly spolehlivosti a t a F statistiky způsobem, který zachovává všechny efekty měření a výsledky testování. Také hodnota R^2 je změnou měrné jednotky nedotčena, ačkoliv součet čtverců reziduí SSR a standardní směrodatná odchylka regrese SER se změní.

Pokud je závislá proměnná vyjádřena v logaritmické formě, pak změna měrné jednotky nemá vliv na odhad sklonů. Dojde však ke změně z $\ln(y_i)$ na $\ln(c_1 y_i) = \ln(c_1) + \ln(y_i)$, změní se průsečík z β_0 na $\beta_0 + \ln(c_1)$.

Někdy je vhodné zjistit, jak se změní vysvětlovaná veličina, pokud se některá z vysvětlujících veličin změní o určitý násobek své směrodatné odchyly. Z tohoto důvodu někdy dochází k tzv. standardizaci vysvětlujících proměnných, od kterých je odečtena jejich střední hodnota a které jsou následně vyděleny svou směrodatnou odchylnou. Postup standardizace je ilustrován následujícími rovnicemi. Výchozí rovnici

$$y_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \hat{\beta}_2 x_{i2} + \dots + \hat{\beta}_k x_{ik} + \hat{u}_i \quad (6.1)$$

zprůměrujeme, od každého členu odečteme jeho střední hodnotu (a to včetně průsečíku, který je tímto z rovnice odstraněn) a využijeme skutečnosti, že $E[\hat{u}_i] = 0$, čímž dostáváme

$$y_i - \bar{y} = \hat{\beta}_1 (x_{i1} - \bar{x}_1) + \hat{\beta}_2 (x_{i2} - \bar{x}_2) + \dots + \hat{\beta}_k (x_{ik} - \bar{x}_k) + \hat{u}_i. \quad (6.2)$$

Dále každý člen vydělíme standardní směrodatnou odchylnou vysvětlované veličiny a členy na pravé straně rovnice dále upravíme s využitím jejich směrodatné odchyly.

$$\frac{y_i - \bar{y}}{\hat{\sigma}_y} = \frac{\hat{\sigma}_1}{\hat{\sigma}_y} \hat{\beta}_1 \frac{x_{i1} - \bar{x}_1}{\hat{\sigma}_1} + \dots + \frac{\hat{\sigma}_k}{\hat{\sigma}_y} \hat{\beta}_k \frac{x_{ik} - \bar{x}_k}{\hat{\sigma}_k} + \frac{\hat{u}_i}{\hat{\sigma}_y} \quad (6.3)$$

Nové vysvětlující veličiny $\frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\hat{\sigma}_j}$ jsou standardizované a jim odpovídající odhady sklonu mají tvar $\frac{\hat{\sigma}_j}{\hat{\sigma}_y} \hat{\beta}_j$. Pro zjednodušení notace vyjádříme výše uvedenou rovnici ve tvaru

$$z_y = \hat{b}_1 z_1 + \hat{b}_2 z_2 + \dots + \hat{b}_k z_k + e. \quad (6.4)$$

Jestliže se x_1 zvýší o jednu směrodatnou odchylku, zvýší se odhad $\hat{y}$ o $\hat{b}_1$ směrodatných odchylek. Protože je měrná jednotka vysvětlujících veličin irelevantní, “nastavuje” jim tato rovnice stejné výchozí podmínky¹. Pro odhad parametrů rovnice (6.4) je možné veličiny nejprve standardizovat a následně použít OLS proceduru². Protože jsme neměnily podstatu regresního modelu, jsou t statistiky a tedy i testy významnosti parametrů v (6.1) a (6.4) shodné.

6.2 Ostatní formy regresního modelu

6.2.1 Logaritmický regresní model

Uvažujme regresní model ve tvaru

$$\ln(y) = \beta_0 + \beta_1 \ln(x_1) + \beta_2 x_2 + u. \quad (6.5)$$

Sklon β_1 nazýváme parametrem elasticity, tj. pokud se x_1 zvýší o jedno procento, pak se y zvýší o β_1 procent. Naproti tomu, pokud se x_2 zvýší o jednu jednotku (nikoliv o jedno procento), pak se y zvýší přibližně o β_2 procent³.

Regresní modely, které obsahují $\ln(y)$ jako vysvětlovanou veličinu, často v porovnání s klasickým modelem lépe splňují CLM předpoklady, pokud má y exponenciální průběh. V takovémto případě je podmíněná pravděpodobnost y často sešikmená a vede k heteroskedasticitě. Aplikace $\ln(y)$ často (alespoň částečně) vyřeší jak problém sešikmení, tak problém heteroskedasticity. Přirozený logaritmus také obvykle “zúží” interval, ve kterém se pohybují hodnoty veličin, což má za následek, že odhady jsou méně citlivé na odlehlá pozorování.

Veličiny jako ceny, mzdy, velikost populace nebo počet zaměstnanců se často v regresních modelech vyskytují v logaritmické formě. Naproti tomu veličiny měřené v letech jako např. věk, délka vzdělání či praxe vystupují v nezměněné podobě. Veličiny měřené v procentech jako např. růst HDP, nezaměstnanost či inflace se mohou vyskytovat jak v logaritmické tak původní formě, ačkoliv se často z důvodů jednodušší interpretace preferuje původní tvar.

Zásadním omezením logaritmické formy je skutečnost, že ji není možné aplikovat na veličiny, které mohou nabývat záporných hodnot. V takovémto případě se však někdy namísto $\ln(y)$ používá $\ln(c+y)$, kde c je kladná konstanta zvolená tak, aby pro všechny možné hodnoty pozorování platilo $c+y > 0$.

Na závěr je třeba zdůraznit, že nelze porovnávat R^2 modelu založeného na y s R^2 modelu založeného na $\ln(y)$.

¹Ve standardní regresní rovnici není možné z odhadu parametrů sklonu usuzovat na významnost jednotlivých vysvětlujících proměnných.

²Do odhadu není třeba zahrnovat průsečík, protože ten z podstaty problému vždy vyjde nulový.

³Aproximace $\% \Delta y \approx \Delta \ln(y)$ se zhoršuje s tím, jak roste $\ln(y)$. Tuto aproximaci však lze snadno nahradit přesným vztahem $\% \Delta \hat{y} = e^{\hat{\beta}_2} - 1$.

6.2.2 Kvadratický regresní model

Kvadratické regresní modely lze použít k podchycení rostoucího nebo klesajícího marginálního efektu vysvětlujících veličin. Jako příklad uvažujme odhad kvadratického regresního modelu

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x + \hat{\beta}_2 x^2. \quad (6.6)$$

Dopad vysvětlující veličiny x na y lze vyjádřit jako

$$\Delta \hat{y} \approx (\hat{\beta}_1 + 2\hat{\beta}_2 x) \Delta x, \quad (6.7)$$

což lze dále upravit na

$$\frac{\Delta \hat{y}}{\Delta x} \approx \hat{\beta}_1 + 2\hat{\beta}_2 x. \quad (6.8)$$

Tzv. bod zlomu, tj. bod, ve kterém regresní funkce dosahuje maxima popř. minima, lze vyjádřit jako

$$x^* = \left| \frac{\hat{\beta}_1}{2\hat{\beta}_2} \right|. \quad (6.9)$$

Je však důležité si uvědomit, že pokud mají $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$ stejné znaménko a x je vždy kladné, pak bod zlomu neexistuje.

Kromě druhé mocniny je možné do modelu přidat také mocniny vyšších řádů. Jako příklad uveďme model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + \beta_2 x^2 + \beta_3 x^3 + u. \quad (6.10)$$

V praxi se však mocniny vyššího řádu příliš nepoužívají.

6.2.3 Regresní modely s interakcí

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_1 x_2 + u. \quad (6.11)$$

Vliv x_2 na y pak lze vyjádřit jako

$$\frac{\Delta y}{\Delta x_2} = \beta_2 + \beta_3 x_1. \quad (6.12)$$

Model tedy implementuje interakci mezi x_1 a x_2 , kdy změna y v důsledku změny x_2 závisí na hodnotě x_1 .

Namísto výše uvedeného modelu lze také uvažovat jeho analogii

$$y = \alpha_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \beta_3 (x_1 - \mu_1)(x_2 - \mu_2) + u, \quad (6.13)$$

kde μ_1 resp. μ_2 představují střední hodnotu x_1 resp. x_2 . Parametr δ_2 vyjadřuje vliv x_2 na y za předpokladu $x_2 = \mu_2$, tj. $\delta_2 = \beta_2 + \beta_3 \mu_1$. Nic nám však nebrání ve výše uvedeném modelu nahradit μ_1 a μ_2 jinými hodnotami, které mohou mít z našeho pohledu vyšší informativní hodnotu.

6.3 Míra shody a výběr vysvětlujících veličin

Nízké R^2 indikuje, že regresní model nezahrnuje všechny relevantní vysvětlující proměnné. V takovémto případě je rozptyl chyby u v porovnání s rozptylem y vysoký a přesný odhad parametrů β_j je problematický. Hodnota R^2 nám však nic neříká o korelaci mezi u a vysvětlujícím proměnnými zahrnutými do modelu. Připomeňme, že změna R^2 v důsledku přidání vysvětlující proměnné do modelu nám poskytuje užitečnou informaci - R^2 forma F testu sdružené významnosti parametrů porovnává R^2 neomezeného a omezeného regresního modelu, tj. před a po vynechání těchto parametrů.

6.3.1 Korigované R^2 (adjusted R^2)

Připomeňme, že klasické R^2 modelu vypočtené na základě náhodného výběru je definované jako

$$R^2 = 1 - \frac{SSR/n}{SST/n}. \quad (6.14)$$

Vedle toho lze definovat také tzv. populační R^2 jako

$$\rho^2 = 1 - \frac{\sigma_u^2}{\sigma_y^2}. \quad (6.15)$$

Klasické R^2 používá SSR/n jako odhad σ_u^2 a SST/n jako odhad σ_y^2 . Nicméně tyto odhady rozptylů jsou zkreslené, protože správně bychom měli uvažovat $SSR/(n-k-1)$ a $SST/(n-1)$. Tímto se dostáváme k tzv. korigovanému R^2 , které označujeme jako $\bar{R}^2$.

$$\bar{R}^2 = 1 - \frac{SSR/(n-k-1)}{SST/(n-1)} = 1 - \frac{\hat{\sigma}^2}{SST/(n-1)} \quad (6.16)$$

Navzdory svému názvu $\bar{R}^2$ není lepším mírou než R^2 . Jeho zásadní výhodou však je, že zohledňuje počet vysvětlujících veličin zahrnutých do modelu. Pokud do modelu přidáme novou vysvětlující veličinu, pak se $\bar{R}^2$ zvýší pouze v případě, že je její t statistika v absolutní hodnotě vyšší než jedna⁴. Vztah mezi R^2 a $\bar{R}^2$ je popsán následující rovnicí.

$$\bar{R}^2 = 1 - \frac{(1-R^2)(n-1)}{n-k-1} \quad (6.17)$$

Tato rovnice nám říká, že $\bar{R}^2$ může být dokonce záporná.

Korigované $\bar{R}^2$ je také možné použít při rozhodování se mezi dvěma modely. Uvažujme např. modely ve tvaru

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + u \quad (6.18)$$

a

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_5 x_5 + u, \quad (6.19)$$

⁴Zobecněním tohoto tvrzení je, že pokud do modelu přidáme skupinu vysvětlujících veličin, pak se $\bar{R}^2$ modelu zvýší pouze v případě, že jejich F statistika je větší než nula.

ve kterých zvažujeme zahrnutí dvou silně korelovaných vysvětlujících veličin x_4 resp. x_5 . Protože přidání jak x_4 tak x_5 je z důvodu vysoké korelace nežádoucí, je nutné rozhodnout se pro jeden z výše uvedených modelů. Rozhodnutí je možné podepřít hodnotou $\bar{R}^2$, kdy se rozhodneme pro model s vyšší $\bar{R}^2$. Jak již bylo zmíněno, je třeba si uvědomit, že tímto způsobem můžeme porovnávat pouze modely se stejnou formou, tj. nemůžeme např. na základě hodnoty $\bar{R}^2$ porovnávat standardní model pro y a logaritmický model pro $\ln(y)$.

6.4 Predikce

6.4.1 Interval spolehlivosti

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + u \quad (6.20)$$

a jeho odhad

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \hat{\beta}_2 x_2 + \dots + \hat{\beta}_k x_k. \quad (6.21)$$

Definujme

$$\theta_0 = \beta_0 + \beta_1 c_1 + \beta_2 c_2 + \dots + \beta_k c_k = E[y | x_1 = c_1, x_2 = c_2, \dots, x_k = c_k]. \quad (6.22)$$

Odhad pro θ_0 je pak

$$\hat{\theta}_0 = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 c_1 + \hat{\beta}_2 c_2 + \dots + \hat{\beta}_k c_k. \quad (6.23)$$

Přirozenou snahou je pak získat interval spolehlivosti pro $\hat{\theta}_0$, k čemuž je zapotřebí znalost směrodatné odchylky $\hat{\theta}_0$. K tomuto účelu použijeme vztah $\beta_0 = \theta_0 - \beta_1 c_1 - \dots - \beta_k c_k$, který vložíme do rovnice (6.20). Tím získáme regresní model

$$y = \theta_0 + \beta_1(x_1 - c_1) + \beta_2(x_2 - c_2) + \dots + \beta_k(x_k - c_k) + u, \quad (6.24)$$

který lze standardním postupem odhadnout a získat tak požadovanou směrodatnou odchylku. Protože směrodatná odchylka průsečíku je nejmenší pro vysvětlující veličiny s nulovou střední hodnotou, je směrodatná odchylka $\hat{\theta}_0$ z modelu (6.24) nejmenší, pokud $c_j = \bar{x}_j$.

Nechť jsou $x_1^0, x_2^0, \dots, x_k^0$ hodnoty vysvětlujících veličin, pro které chceme odhadnout hodnotu y , tj.

$$y^0 = \beta_0 + \beta_1 x_1^0 + \beta_2 x_2^0 + \dots + \beta_k x_k^0 + u^0. \quad (6.25)$$

Chyba predikce je

$$\hat{e}^0 = y^0 - \hat{y}^0 = (\beta_0 + \beta_1 x_1^0 + \dots + \beta_k x_k^0) + u^0 - \hat{y}^0. \quad (6.26)$$

Protože $\hat{\beta}_j$ je nezkreslené, platí $E[\hat{y}^0] = \beta_0 + \beta_1 x_1^0 + \dots + \beta_k x_k^0$, což implikuje $E[\hat{e}^0] = 0$. Protože u^0 a $\hat{y}^0$ jsou nekorelované

$$\text{var}[\hat{e}^0] = \text{var}[\hat{y}^0] + \text{var}[u^0] = \text{var}[\hat{y}_0] + \sigma^2. \quad (6.27)$$

Rozptyl $\hat{e}^0$ má tedy dvě složky. První je dána odhadem parametrů β_j a druhá je rozptyl populační chyby. První složka je, stejně jako rozptyl jednotlivých regresních parametrů, proporcionální k $\frac{1}{n}$, tj. klesá s rostoucí velikostí náhodného výběru. Druhá složka je nezávislá na velikosti náhodného výběru.

Při splnění klasických předpokladů lineárního modelu sledují $\hat{\beta}_j$ a u^0 normální rozdělení, a proto je e^0 taktéž normálně rozděleno. Stejně jako v případě $\hat{\beta}_j$ sleduje $\frac{\hat{e}^0}{se(\hat{e}^0)}$ Studentovo rozdělení s $n - k - 1$ stupni volnosti, což znamená

$$\hat{y}^0 \pm t_{\alpha/2} se(\hat{e}^0), \quad (6.28)$$

kde

$$se(\hat{e}^0) = \sqrt{[se(\hat{y}^0)]^2 + \hat{\sigma}^2}. \quad (6.29)$$

6.4.2 Predikce y pro vysvětlovanou veličinu $\ln(y)$

Uvažujme regresní model

$$\ln(y) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + u \quad (6.30)$$

a jeho odhad

$$\widehat{\ln(y)} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \hat{\beta}_2 x_2 + \dots + \hat{\beta}_k x_k. \quad (6.31)$$

Pokud bychom pro odhad $\hat{y}$ použili $e^{\widehat{\ln(y)}}$, dopustili bychom se podhodnocení skutečné očekávané hodnoty y . Pokud jsou pro (6.30) splněny CML předpoklady, pak lze dokázat

$$E[y|x_1, \dots, x_k] = e^{\sigma^2/2} e^{\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k}, \quad (6.32)$$

což vychází ze skutečnosti, že pokud $u \sim N(0, \sigma^2)$, pak očekávaná hodnota e^u je $e^{\sigma^2/2}$. To znamená, že odhad y je

$$\hat{y} = e^{\hat{\sigma}^2/2} e^{\widehat{\ln(y)}}, \quad (6.33)$$

kde $\hat{\sigma}^2$ je nestranný odhad σ^2 . Odhad (6.33) není nestranný, ale je konzistentní. Nestranný odhad y neexistuje a ačkoliv je (6.33) v řadě případů dostačující, je tento odhad postaven na předpokladu normality. Proto je vhodné mít také odhad, který na tomto předpokladu není závislý.

Předpokládejme, že u je nezávislé na vysvětlujících veličinách. Pak platí

$$E[y|x_1, \dots, x_k] = \alpha_0 e^{\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k}, \quad (6.34)$$

což znamená

$$\hat{y} = \hat{\alpha}_0 e^{\widehat{\ln(y)}}. \quad (6.35)$$

Nejprve tedy odhadneme model (6.30) a vypočteme hodnotu reziduí $\hat{u}_i = \ln(y_i) - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_{i1} - \dots - \hat{\beta}_k x_{ik}$. Odhad α_0 je pak

$$\hat{\alpha}_0 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n e^{\hat{u}_i}. \quad (6.36)$$

Tento odhad je sice konzistentní, avšak není nestranný, protože jsme u_i nahradili $\hat{u}_i$ v rámci nelineární funkce.

Alternativně lze definovat $m_i = e^{\beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \dots + \beta_k x_{ik}}$, což s ohledem na (6.34) znamená $E[y_i | m_i] = \alpha_0 m_i$ a $\hat{m}_i = e^{\ln(\hat{y}_i)}$. Odhad sklonu jednoduchého regresního modelu y_i na $\hat{m}_i$ bez průsečíku je

$$\check{\alpha}_0 = \frac{\sum_{i=1}^n \hat{m}_i^2}{\sum_{i=1}^n \hat{m}_i y_i}. \quad (6.37)$$

Podobně jako $\hat{\alpha}_0$ je také $\check{\alpha}_0$ konzistentní ale není nestranné. Ačkoliv $\check{\alpha}_0$ je ve většině případů větší než jedna, není toto garantováno. Pokud je $\check{\alpha}_0$ výrazně menší než jedna, pak to obvykle indikuje korelaci mezi u a x_j . V tomto případě lze namísto $\check{\alpha}_0$ použít $\hat{\alpha}_0$.

6.5 Dodatek 6A

V tomto dodatku si krátce představíme tzv. metodu opakovaného výběru (resampling method) někdy též označovanou jako metoda bootstrappingu. Obecnou myšlenkou této metody je nakládání s původním náhodným výběrem jako s populací, ze které je možné získat další náhodné výběry.

Uvažujme odhad $\hat{\theta}$ a předpokládejme, že chceme získat směrodatnou odchylku $\hat{\theta}$ pro výpočet t statistiky nebo pro konstrukci intervalů spolehlivosti. Označme pozorování v našem původním náhodném výběru pořadovými čísly od 1 do n a losujme n náhodných čísel s opakováním, čímž vytvoříme nový náhodný výběr. Je zřejmé, že tento postup můžeme opakovat a pro každý takto získaný náhodný výběr b určit odhad $\hat{\theta}^b$ hledaného parametru θ . Střední hodnotu a směrodatnou odchylku $\hat{\theta}$ pak lze snadno vypočítat jako

$$\bar{\hat{\theta}} = \frac{1}{m} \sum_{b=1}^m \hat{\theta}^b \quad (6.38)$$

a

$$bse(\hat{\theta}) = \sqrt{\frac{1}{m-1} \sum_{b=1}^m (\hat{\theta}^b - \bar{\hat{\theta}})^2}. \quad (6.39)$$

Pokud nám to výpočetní čas dovolí, typicky volíme m rovno 1,000.

Kapitola 7

Vícerozměrný regresní model - binární veličiny

Pro vyjádření kvalitativní veličiny se velmi často používá hodnot nula a jedna. Pomocí této tzv. binární veličiny (binary / dummy variable) nejčastěji vyjadřujeme, zda-li pozorování náleží do určité skupiny, či nikoliv. Pomocí binární vysvětlující veličiny lze snadno rozšířit klasický regresní model.

7.1 Binární veličina ve funkci průsečíku regresního modelu

Jako příklad regresního modelu, do jehož průsečíku vstupuje binární veličina, uvažujeme model

$$wage = \beta_0 + \delta_0 female + \beta_1 educ + u, \quad (7.1)$$

který vyjadřuje závislost mezi mzdou a délkou vzdělání; binární veličina *female* je rovno jedné, pokud se jedná o ženu, a nule, pokud se jedná o muže. Parametr δ_0 tak vyjadřuje rozdíl mzdy muže a ženy za předpokladu stejného dosaženého vzdělání, tj.

$$\delta_0 = E[wage|female, educ] - E[wage|male, educ] \quad (7.2)$$

a představuje tak posun průsečíku regresního modelu pro muže vs. ženy.

Při používání binárních vysvětlujících veličin je třeba se vyvarovat tzv. pasti binární veličiny (dummy variable trap), která vede k již dříve diskutované dokonalé multikolinearitě. Té bychom se dopustili, pokud bychom regresní model (7.1) rozšířili do tvaru

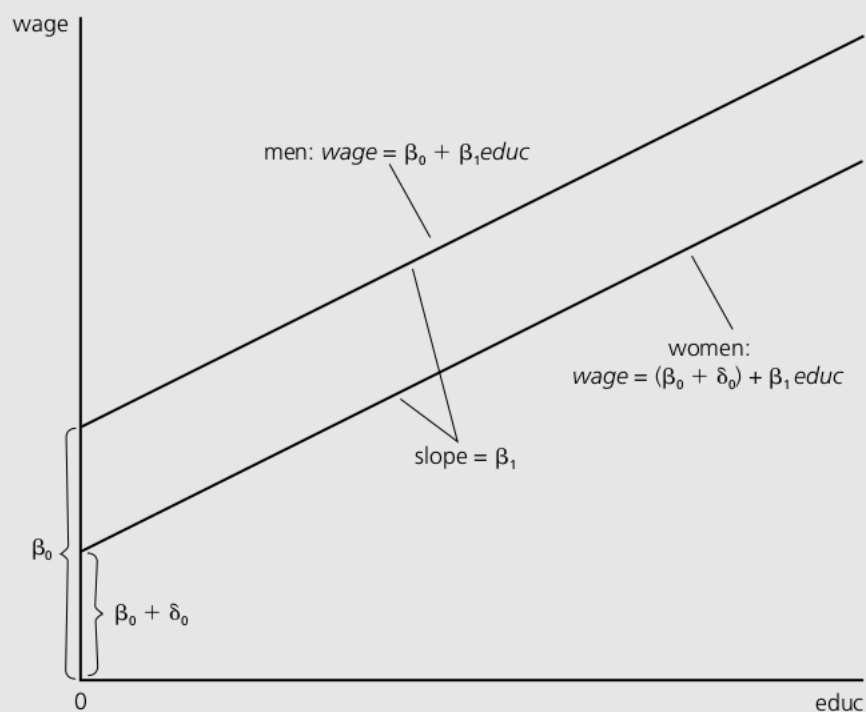
$$wage = \beta_0 + \delta_0 female + \delta_1 male + \beta_1 educ + u, \quad (7.3)$$

protože *female* + *male* je vždy rovno jedné. Nic nám však nebrání tento model převést do tvaru

$$wage = \beta_0 + \delta_0 male + \beta_1 educ + u \quad (7.4)$$

popř. do tvaru

$$wage = \delta_0 female + \delta_1 male + \beta_1 educ + u. \quad (7.5)$$

Figure 7.1 Graph of $wage = \beta_0 + \delta_0 female + \beta_1 educ$ for $\delta_0 < 0$.

Obrázek 7.1: Binární veličina a průsečík regresního modelu

V druhém případě jsme se vyhnuli pasti binární veličiny, protože jsme do modelu nezahrnuli obecný průsečík.

Testování parametru sklonu binárních veličin je stejné jako v případě testování sklonu standardních veličin, tj. pomocí t testu. Aby byly závěry t testu platné, musí být splněn předpoklad homoskedasticity, což znamená, že populační rozptyl příjmu mužů musí být stejný jako populační rozptyl příjmu žen.

V předchozím případě jsme uvažovali pouze dvě kategorie - muž a žena. Pokud však uvažujeme n kategorií, je zapotřebí $n - 1$ vysvětlujících binárních veličin.

7.2 Regresní model zahrnující interakci binárních veličin

Binární veličiny je možné mezi sebou také kombinovat. Jako příklad uvažujeme regresní model

$$wage = \beta_0 + \delta_0 female + \delta_1 married + \delta_2 female \cdot married + \beta_1 educ + u. \quad (7.6)$$

Tímto způsobem lze provést “dekompozici” průsečíku s ohledem na rodinný stav a pohlaví.

7.3 Binární veličina ve funkci sklonu regresního modelu

Binární veličiny lze snadno použít také jako “modifikátor” sklonu regresního modelu pro určitou vysvětlující veličinu. Pro ilustraci uvažujeme model

$$wage = (\beta_0 + \delta_0 female) + (\beta_1 + \delta_1 female)educ + u \quad (7.7)$$

resp. po roznásobení

$$wage = (\beta_0 + \delta_0 female) + \beta_1 educ + \delta_1 female \cdot educ + u, \quad (7.8)$$

kde δ_0 představuje rozdíl v průsečíku mezi muži a ženami a δ_1 měří rozdíl v přínosu vzdělání mezi muži a ženami. Pokud by neexistovala mzdová diskriminace podle pohlaví, pak by odhad jak δ_0 tak δ_1 byl statisticky nevýznamný.

Pokud je zapotřebí testovat sdruženou významnost binárních veličin, tj. v našem případě nulovou hypotézu $H_0 : \delta_0 = 0, \delta_1 = 0$, je možné použít modifikovaný F test, který se nazývá Chowovým testem. Námi zkoumanou populaci rozdělíme na dvě subpopulace - na muže a ženy. Následně vypočteme SSR_m , SSR_f a SSR_P z odhadnutého regresního modelu pro muže

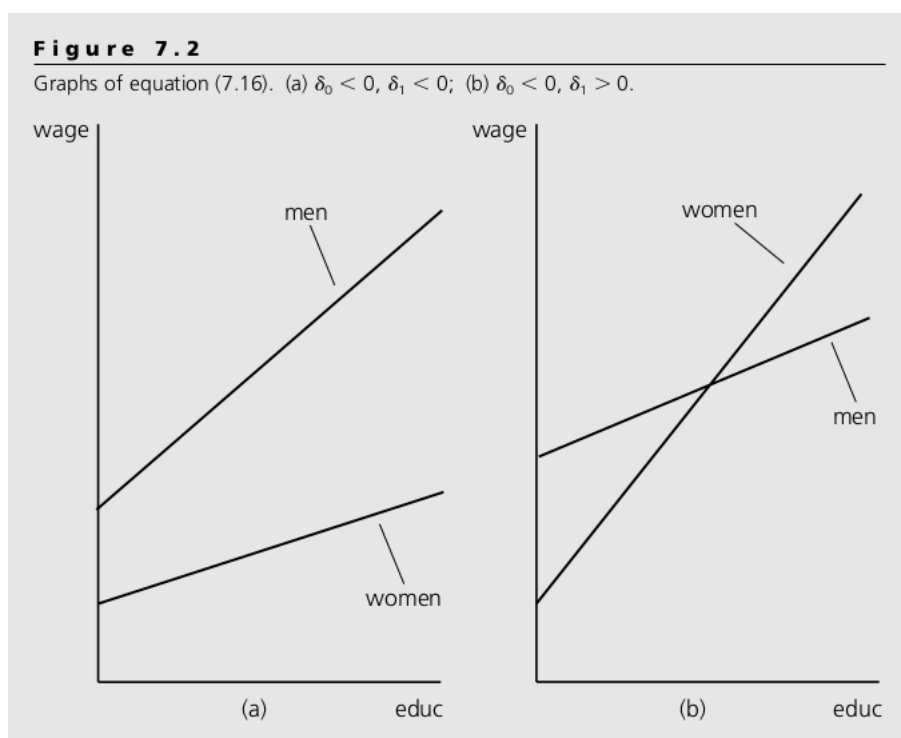
$$y = \beta_0^m + \beta_1^m educ + u, \quad (7.9)$$

ženy

$$y = \beta_0^f + \beta_1^f educ + u \quad (7.10)$$

a celou populaci

$$y = \beta_0^P + \beta_1^P educ + u. \quad (7.11)$$

Obrázek 7.2: Binární veličina a sklon regresního modelu

F statistika je pak definována jako

$$F = \frac{SSR_P - (SSR_m + SSR_f) \frac{n - 2(k + 1)}{k + 1}}{SSR_m + SSR_f}. \quad (7.12)$$

Protože Chowův test je F testem, také on implicitně předpokládá splnění homoskedasticity, což znamená shodný rozptyl chybových členů pro obě subpopulace. Připomeňme, že pro účely asymptotické analýzy nemusí být splněn předpoklad normality.

7.4 Lineární pravděpodobnostní model

Uvažujme lineární pravděpodobnostní model (linear probability model)

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u, \quad (7.13)$$

kde y má podobu binární veličiny. V tomto případě lze

$$E[y|x_1, \dots, x_k] = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k \quad (7.14)$$

interpretovat je smyslu $P[y = 1|x_1, \dots, x_k] = E[y|x_1, \dots, x_k]$, tj. jako pravděpodobnost “úspěchu”.

Pokud do odhadnutého regresního modelu

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \dots + \hat{\beta}_k x_k \quad (7.15)$$

dosadíme určité kombinace vysvětlujících veličin, může se stát, že predikovaná hodnota nebude spadat do intervalu nula až jedna, tj. bude v rozporu s jedním ze základních axiomů pravděpodobnosti. Tento problém lze např. vyřešit aplikací jednoduchého pravidla $\tilde{y}_j = 1$ pro $\hat{y}_j \geq 0.5$ a $\tilde{y} = 0$ pro < 0.5 . Navzdory tomuto nedostatku je však lineární pravděpodobnostní model často aplikován v ekonomii. Tento model totiž často funguje relativně dobře pro nezávislé veličiny, jejichž hodnoty se nachází poblíž průměrných hodnot.

Kvůli binární povaze vysvětlované veličiny y je porušen jeden z Gaus-Markovových předpokladů. Jestliže je y binární veličinou, pak je její podmíněný rozptyl roven

$$\text{var}[y|x] = p(x) (1 - p(x)), \quad (7.16)$$

kde $p(x)$ představuje pravděpodobnost úspěchu $p(x) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k$. Protože $p(x)$ je funkcí vysvětlujících veličin, musí být nutně porušen předpoklad homoskedasticity. Připomeňme, že homoskedasticita je nezbytná pro platnost t a F statistik. Proto je třeba směrodatné odchylky odhadnutých parametrů používat opatrně. V následující kapitole si představíme směrodatnou odchylku, která je vzhledem k možné heteroskedasticitě robustní. Navíc si také ukážeme, že v praxi mnohdy nepředstavuje heteroskedasticita zásadní problém, a že standardní OLS statistiky jsou stále použitelné.

Kapitola 8

Heteroskedasticita

Připomeňme, že předpoklad homoskedasticity znamená, že rozptyl chyby u podmíněný pozorovanými hodnotami vysvětlujících veličin je konstantní. Tento předpoklad je nezbytný pro platnost t a F testů a pro stanovení intervalů spolehlivosti.

8.1 Důsledky heteroskedasticity pro OLS

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + u. \quad (8.1)$$

Předpoklad homoskedasticity MLR.5 ve tvaru $\text{var}[u|x_1, \dots, x_k] = \sigma^2$ nehraje žádnou roli tom, zda-li je OLS nestranné a konzistentní. Také R^2 není splněním či nesplněním tohoto předpokladu nikterak ovlivněno¹.

Nicméně odhady rozptylu $\text{var}[\hat{\beta}_j]$ jsou při nesplnění předpokladu homoskedasticity zkreslené. Proto jsou zkreslené také t statistiky a intervaly spolehlivosti na nich založené. Obvyklé OLS t statistiky totiž nesledují Studentovo rozdělení a na tom se nic nemění ani s rostoucí velikostí náhodného výběru. Podobně F statistika nesleduje F rozdělení LM statistika nesleduje asymptotické chi-square rozdělení. Navíc pokud $\text{var}[u|x_1, \dots, x_k]$ není konstantní, pak OLS není BLUE.

8.2 Heteroskedasticitně robustní odhady

8.2.1 Robustní t a F statistika

Jak bylo zmíněno výše, pokud není splněn předpoklad homoskedasticity, má to negativní dopad na t a F statistiky a intervaly spolehlivosti. Nicméně existuje způsob, jak modifikovat standardní směrodatné odchylky, t , F a LM statistiky tak, aby byly validní i v podmínkách heteroskedasticity. Tyto postupy nazýváme heteroskedasticitně robustními postupy.

---

¹Připomeňme, že $R^2 = 1 - \frac{\sigma_u^2}{\sigma_y^2}$. Protože σ_u^2 a σ_y^2 jsou nepodmíněné rozptyly, není R^2 ovlivněno splněním či nesplněním předpokladu homoskedasticity. Navíc SSR/n je konzistentním odhadem σ_u^2 a SST/n je konzistentním odhadem σ_y^2 bez ohledu na to, zda-li je $\text{var}[u|x_1, \dots, x_k]$ konstantní.

Uvažujme jednoduchý regresní model

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + u_i, \quad (8.2)$$

který nesplňuje předpoklad homoskedasticity, tj.

$$\text{var}[u_i|x_i] = \sigma_i^2. \quad (8.3)$$

Napišme OLS odhad ve tvaru

$$\hat{\beta}_1 = \beta_1 + \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) u_i}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}. \quad (8.4)$$

Pokud jsou splněny předpoklady MLR.1 až MLR.4 (tj. bez předpokladu homoskedasticity MLR.5), pak

$$\text{var}[\hat{\beta}_1] = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sigma_i^2}{SST_x^2}, \quad (8.5)$$

kde $SST_x = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$. Pokud $\sigma_i^2 = \sigma^2$ pro všechna i , zredukuje se (8.5) na σ^2/SST . Jedním z možných přístupů, jak obejít skutečnost, že neznáme σ_i^2 , je nahradit σ_i hodnotami reziduí z odhadnutého regresního modelu, tj. použít

$$\text{var}[\hat{\beta}_1] = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \hat{u}_i^2}{SST_x^2} \quad (8.6)$$

namísto (8.5). Lze dokázat, že rovnice (8.6) vynásobená velikostí náhodného výběru n konverguje v pravděpodobnosti k $\frac{E[(x_i - \mu_x)^2 u_i^2]}{(\sigma_x^2)}$, což je pravděpodobnostní limit (8.6) krát n . Zákon velkých čísel a centrální limitní věta hrají v této konvergenci klíčovou roli.

V případě obecného regresního modelu

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u \quad (8.7)$$

při splnění předpokladů MLR.1 až MLR.4 platí

$$\text{var}[\hat{\beta}_j] = \frac{\sum_{i=1}^n \hat{r}_{ij}^2 \hat{u}_i^2}{SSR_j^2}, \quad (8.8)$$

kde $\hat{r}_{ij}$ je i -té residuum z regrese x_j na zbývající vysvětlující veličiny a SSR_j je součet čtverců reziduí z této regrese. Někdy je (8.8) ještě vynásobeno $\frac{n}{n-k-1}$ z titulu korekce na počet stupňů volnosti². Druhou odmocninu z (8.8) pak nazýváme robustní směrodatnou odchylkou. Robustní směrodatné odchylky bývají obvykle větší než klasické OLS směrodatné odchylky, avšak není to pravidlo.

Robustní t statistiku definujeme jako

$$t = \frac{\text{odhad} - \text{hypotetická hodnota}}{\text{robustní směrodatná odchylka}}. \quad (8.9)$$

Jestliže je splněn předpoklad homoskedasticity a chyby regresního modelu sledují normální rozdělení, pak klasická t statistika sleduje Studentovo rozdělení bez ohledu na velikost náhodného výběru. Naproti tomu robustní směrodatná odchylka a robustní t statistika jsou ospravedlnitelné pouze pro náhodný výběr velkého rozsahu.

Vedle robustní t statistiky existuje také robustní F statistika (nazývaná též robustní Waldovou statistikou), která je její analogií.

²Důvodem této opravy je skutečnost, že pokud by $\hat{u}_i$ bylo konstantní, získali bychom klasickou OLS standardní odchylku.

8.2.2 Robustní LM test

LM test je možné použít namísto F testu pro sdružené testování. Pro ilustraci uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + \beta_5 x_5 + u \quad (8.10)$$

a uvažujme nulovou hypotézu ve tvaru $H_0 : \beta_4 = 0, \beta_5 = 0$, což implikuje omezený model ve tvaru

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + u. \quad (8.11)$$

Nejprve vypočteme rezidua $\tilde{u}$ z omezeného modelu. Následně provedeme regresi vysvětlujících veličin x_4 a x_5 obsažených v nulové hypotéze na vysvětlující veličiny x_1, x_2 a x_3 omezeného modelu, čímž získáme rezidua $\tilde{r}_1$ a $\tilde{r}_2$. Po té odhadneme regresní model

$$1 = \alpha_1 \tilde{r}_1 \tilde{u} + \alpha_2 \tilde{r}_2 \tilde{u} + v. \quad (8.12)$$

Robustní LM statistika je rovna $n - SSR_1$, kde n představuje velikost náhodného výběru a SSR_1 je součet čtverců reziduí $\hat{v}$. Při platné nulové hypotéze sleduje tato statistika přibližně pravděpodobnostní rozdělení χ_q^2 .

Výše uvedený postup lze snadno zobecnit na libovolný vícerozměrný regresní model.

8.3 Testování heteroskedasticity

8.3.1 Úvod

Připomeňme, že heteroskedasticita znamená, že OLS odhady nejsou BLUE. Proto je vhodné regresní model testovat na existenci heteroskedasticity.

Problém heteroskedasticity lze v praxi mnohdy zmírnit tím, že na místo původní vysvětlované veličiny y použijeme její logaritmus $\ln(y)$.

Jestliže regresní model není definován správně, tj. $E[y|x]$ je systematicky zkreslené, pak test na heteroskedasticitu může zamítnout nulovou hypotézu, ačkoliv je $\text{var}[y|x]$ pro správně definovaný model konstantní. To vedlo některé ekonomy k závěru, že testy heteroskedasticity lze chápat jako obecné testy správnosti definice regresního modelu. Nicméně pro tento účel je vhodnější aplikovat specializované testy, protože nesprávná definice modelu představuje zásadnější problém než samotná heteroskedasticita.

8.3.2 F a LM statistika

Uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + u. \quad (8.13)$$

Definujme nulovou hypotézu za předpokladu platnosti MLR.5, tj.

$$H_0 : \text{var}[u|x_1, x_2, \dots, x_k] = \sigma^2. \quad (8.14)$$

Zamítnutí nulové hypotézy se zpravidla interpretuje jako přítomnost heteroskedasticity v regresním modelu.

Protože předpokládáme, že u má nulovou podmíněnou střední hodnotu, což znamená $\text{var}[u|x] = E[u^2|x]$, je nulová hypotéza ekvivalentní

$$H_0 : E[u^2|x_1, x_2, \dots, x_k] = E[u^2] = \sigma^2. \quad (8.15)$$

Jinými slovy chceme testovat, zda-li existuje vztah mezi u^2 (v jeho očekávané hodnotě) a některou z vysvětlujících veličin. Proto definujme regresní model

$$u^2 = \delta_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \dots + \delta_k x_k + v \quad (8.16)$$

a nulovou hypotézu

$$H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \dots = \delta_k = 0. \quad (8.17)$$

Nulovou hypotézu lze testovat pomocí sdružené F nebo LM statistiky. Testování však naráží na jeden praktický problém a to, že neznáme chybu u . Proto namísto ní použijeme reziduum $\hat{u}$ a (8.16) se změní na

$$\hat{u}^2 = \delta_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \dots + \delta_k x_k + v. \quad (8.18)$$

Lze dokázat, že použití rezidua $\hat{u}$ namísto chyby u nemá vliv na pravděpodobnostní rozdělení F popř. LM statistiky za předpokladu dostatečně velkého výběru. Důkaz je však poměrně komplikovaný.

Připomeňme, že F statistika je definována jako

$$F = \frac{\frac{R_{\hat{u}^2}^2}{k}}{\frac{1 - R_{\hat{u}^2}^2}{n - k - 1}}, \quad (8.19)$$

kde $R_{\hat{u}^2}^2$ představuje R^2 regresního modelu (8.18), n velikost náhodného výběru a k počet vysvětlujících veličin. Při platnosti nulové hypotézy, tj. pro splnění předpokladu homoskedasticity, sleduje F statistika přibližně pravděpodobnostní rozdělení $F_{k, n-k-1}$.

LM statistika je definována jako

$$LM = n \cdot R_{\hat{u}^2}^2 \quad (8.20)$$

a při splnění předpokladu homoskedasticity asymptoticky sleduje pravděpodobnostní rozdělení χ_k^2 . LM verze testu je zpravidla nazývána Breusch-Paganovým testem heteroskedasticity.

Jestliže máme podezření, že heteroskedasticita je způsobena pouze některými vysvětlujícími veličinami, lze F popř. LM statistiku snadno modifikovat tak, že do (8.18) zahrneme pouze tyto veličiny a parametr k snížíme o vyloučené vysvětlující veličiny.

8.3.3 Whitův test heteroskedasticity

Původní předpoklad homoskedasticity, tj. $\text{var}[u|x_1, \dots, x_k] = \sigma^2$, lze nahradit slabším předpokladem, že druhá mocnina chyby u je nekorelovaná se všemi nezávislými veličinami x_i . Oproti původní verzi testu jsou do (8.18) přidány také druhé mocniny a vzájemné násobky vysvětlujících veličin. Pro ilustraci uvažujme regresní model se třemi vysvětlujícími proměnnými. Pak má ekvivalent (8.18) podobu

$$\begin{aligned} \hat{u}^2 = & \delta_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \delta_3 x_3 + \delta_4 x_1^2 + \delta_5 x_2^2 + \delta_6 x_3^2 \\ & + \delta_7 x_1 x_2 + \delta_8 x_1 x_3 + \delta_9 x_2 x_3 + v \end{aligned} \quad (8.21)$$

Testování nulové hypotézy

$$H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = \delta_6 = \delta_7 = 0 \quad (8.22)$$

pomocí F popř. LM statistiky pak nazýváme Whitovým testem heteroskedasticity.

Zjevnou nevýhodou této podoby Whitova testu je zcela zřejmě velký počet testovaných parametrů. Při zachování původní myšlenky lze Whitův test upravit do podoby

$$\hat{u}^2 = \delta_0 + \delta_1 \hat{y} + \delta_2 \hat{y}^2 + v, \quad (8.23)$$

kde $\hat{y}$ představuje odhadnuté hodnoty původního regresního modelu, tj.

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \hat{\beta}_2 x_{i2} + \dots + \hat{\beta}_k x_{ik}. \quad (8.24)$$

Odhad $\hat{y}$ používáme, protože je, na rozdíl od pozorovaných hodnot y , funkcí nezávislých proměnných. Pokud bychom namísto $\hat{y}$ použili y , nebyl by test validní.

Pro testování nulové hypotézy $H_0 : \delta_1 = \delta_2 = 0$ v (8.23) lze použít jak F tak LM statistiku s parametrem $k = 2$ bez ohledu na počet vysvětlujících proměnných.

8.4 Odhad metodou nejmenších čtverců

8.4.1 Heteroskedasticita jako funkce vysvětlujících veličin

Uvažujme

$$\text{var}[u|x] = \sigma^2 h(x), \quad (8.25)$$

kde $h(x)$ je funkcí vysvětlujících veličin. Protože rozptyl musí být kladný, musí platit $h(x) > 0$.

Při náhodném výběru z populace můžeme psát $\sigma_i^2 = \text{var}[u_i|x_i] = \sigma^2 h(x_i) = \sigma^2 h_i$. Pro ilustraci předpokládejme regresní model, který vysvětluje vztah mezi úrovní úspor a výší příjmu.

$$\text{sav}_i = \beta_0 + \beta_1 \text{inc}_i + u_i \quad (8.26)$$

$$\text{var}[u_i|\text{inc}_i] = \sigma^2 \text{inc}_i \quad (8.27)$$

Rozptyl chyby v tomto regresním modelu je proporcionální výši příjmu.

Uvažujme obecný regresní model

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_k x_{ik} + u_i, \quad (8.28)$$

který je zatížený heteroskedasticitou. Protože h_i je pouze funkcí x_i , má $\frac{u_i}{\sqrt{h_i}}$ nulovou podmíněnou střední hodnotu vzhledem x_i . Dále, protože $\text{var}[u_i|x_i] = E[u_i^2|x_i] = \sigma^2 h_i$, je podmíněný rozptyl $\frac{u_i}{\sqrt{h_i}}$ vzhledem k x_i roven σ^2 .

$$E\left[\left(\frac{u_i}{\sqrt{h_i}}\right)^2\right] = \frac{E[u_i^2]}{h_i} = \frac{\sigma^2 h_i}{h_i} = \sigma^2 \quad (8.29)$$

Proto lze (8.28) podělit $\sqrt{h_i}$, čímž získáme

$$\frac{y_i}{\sqrt{h_i}} = \beta_0 \frac{1}{\sqrt{h_i}} + \beta_1 \frac{x_{i1}}{\sqrt{h_i}} + \beta_2 \frac{x_{i2}}{\sqrt{h_i}} + \dots + \beta_k \frac{x_{ik}}{\sqrt{h_i}} + u_i \frac{1}{\sqrt{h_i}} \quad (8.30)$$

neboli

$$y_i^* = \beta_0 x_{i0}^* + \beta_1 x_{i1}^* + \dots + \beta_k x_{ik}^* + u_i^* \quad (8.31)$$

a tím odstranit z modelu heteroskedasticitu.

Odhady parametrů na základě (8.31) jsou příklady tzv. obecných odhadů metodou nejmenších čtverců (generalized least squares estimators - GLS estimators). GLS odhady pro korekci heteroskedasticity jsou též nazývány odhady metodou vážených nejmenších čtverců (weighted least squares estimators - WLS estimators)³. Protože jsme z modelu (8.31) odstranili heteroskedasticitu, jsou tyto odhady, na rozdíl od odhadů na základě modelu (8.28), nejlepšími nezkreslenými lineárními odhady.

Problém výše uvedeného přístupu je ten, že skutečné váhy neznáme a jejich volba je do značné míry arbitrární.

8.4.2 Dosažitelné GLS odhady

V řadě případů můžeme zkonstruovat model funkce h a použít data k odhadu jeho parametrů, tj. pro každé h_i získat jeho odhad $\hat{h}_i$ - hovoříme o tzv. dosažitelných GLS odhadech.

Jako příklad takového modelu uvažujme model⁴

$$\text{var}[u|x] = \sigma^2 e^{\delta_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \dots + \delta_k x_k}. \quad (8.32)$$

Za předpokladu (8.32) můžeme psát

$$u^2 = \sigma^2 e^{(\delta_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \dots + \delta_k x_k)v}, \quad (8.33)$$

kde v má podmíněný průměr vzhledem k $x = (x_1, x_2, \dots, x_k)$ roven jedné. Jestliže předpokládáme, že v je nezávislé na x , pak můžeme výše uvedený model upravit do tvaru

$$\ln(u^2) = \alpha_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \dots + \delta_k x_k + e, \quad (8.34)$$

kde e má nulovou střední hodnotu a je nezávislé na x . Průsečík α_0 je různý od původního průsečíku δ_0 , ale to není pro implementaci WLS důležité. Protože (8.33) splňuje Gauss-Markovovy předpoklady, můžeme získat nezkreslené odhady δ_i pomocí OLS. Protože v praxi neznáme chybu u , nahradíme ji opět reziduem $\hat{u}$. Náš regresní model bude tedy mít podobu

$$\ln(\hat{u}^2) = \alpha_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \dots + \delta_k x_k + e. \quad (8.35)$$

Z této regrese potřebujeme predikované hodnoty $E[\ln(\hat{u}_i^2)|x_i] = \hat{g}_i$. Odhad funkce h_i je pak definován jako

$$\hat{h}_i = e^{\hat{g}_i}. \quad (8.36)$$

Pokud bychom mohli namísto $\hat{h}_i$ použít h_i , byly by naše odhady nezkreslené. Protože však odhadujeme h_i pomocí stejných dat, jaká následně použijeme pro odhad parametrů původního regresního modelu, jsou naše dosažitelné GLS odhady zkreslené. Tyto odhady jsou však konzistentní a asymptoticky efektivnější než prosté OLS odhady. Důkaz tohoto tvrzení je však komplikovaný.

³OLS lze chápat jako zvláštní příklad WLS odhadů, které dává stejnou váhu všem pozorováním.

⁴Připomeňme, že uvažovaná funkce modelu musí být vždy kladná.

Další užitečnou alternativou pro odhad h_i je nahrazení nezávislých proměnných v (8.35) hodnotami predikovanými pomocí klasické OLS, tj.

$$\ln(\hat{u}^2) = \alpha_0 + \delta_1 \hat{y} + \delta_2 \hat{y}^2. \quad (8.37)$$

Získání odhadu $\hat{h}_i$ je stejné jako v předchozím případě.

Při aplikaci F testu musíme použít stejné váhy pro omezený a neomezený model. Nejprve tedy odhadneme neomezený model s pomocí OLS. Jakmile máme k dispozici váhy, můžeme je použít k odhadu omezeného modelu. F statistiku pak vypočteme obvyklým způsobem.

OLS a WLS odhady se mohou různit. Pokud OLS a WLS vedou k statisticky významným odhadům, které se liší znaménkem nebo je rozdíl v odhadech příliš velký, je to zpravidla důsledkem porušení některého z dalších Gauss-Markovových předpokladů zejména pak předpokladu nulové podmíněné střední hodnoty chyby regresního modelu (MLR.4). Jestliže totiž $E[y|x] \neq \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k$, pak mají OLS a WLS odhady rozdílné očekávané hodnoty a pravděpodobnostní rozdělení. Aby WLS bylo konzistentní v β_j nestačí, aby u bylo nekorelované s každým jednotlivým x_j - je zapotřebí splnění silnějšího předpokladu MLR.4 v lineárním modelu MLR.1. Významný rozdíl mezi OLS a WLS odhady tak indikuje problémy s funkční specifikací $E[y|x]$.

8.4.3 Chybná funkce $h(x)$

Jaké jsou vlastnosti WLS, jestliže je funkce $h(x)$ chybně specifikována, tj. pokud $\text{var}[y|x] \neq \sigma^2 h(x)$?

Jestliže $E[u|x] = 0$, pak libovolná funkce $h(x)$ je nekorelovaná s u , a proto je také $\frac{u}{\sqrt{h(x)}}$ nekorelované s vysvětlujícími veličinami $\frac{x_j}{\sqrt{h(x)}}$ pro libovolné $h(x) > 0$. Z tohoto důvodu můžeme velké rozdíly mezi OLS a WLS odhady chápat jako indikaci chybné specifikace regresního modelu. Pokud odhadneme parametry $\hat{\delta}$ ve funkci $h(x, \hat{\delta})$, nemůžeme již tvrdit, že WLS odhady jsou nezkreslené. Tyto odhady však budou konzistentní a to bez ohledu na to, zda byla funkce $h(x)$ specifikována správně či nikoliv.

V případě chybně specifikované funkce $h(x)$ však nejsou směrodatné odchylky a t popř. F statistiky WLS odhadů platné a to ani v případě výběrů velkého rozsahu. Naštěstí, stejně jako v případě robustních OLS odhadů, lze také pro WLS odhady, které připouštějí chybnou specifikaci funkce $h(x)$. Jestliže má transformovaný regresní model tvar

$$\frac{y_i}{\sqrt{h_i}} = \beta_0 \frac{1}{\sqrt{h_i}} + \beta_1 \frac{x_{i1}}{\sqrt{h_i}} + \dots + \beta_k \frac{x_{ik}}{\sqrt{h_i}} + \frac{u_i}{\sqrt{h_i}}, \quad (8.38)$$

přičemž $\text{var}[u_j|x_j] \neq \sigma^2 h_j$. Vážená chyba $\frac{u_i}{\sqrt{h_i}}$ je tedy heteroskedastická. Nicméně po odhadu parametrů (8.38) pomocí OLS lze pro výpočet jejich intervalů spolehlivosti a testování hypotéz použít robustní směrodatné odchylky stejně jako v případě OLS.

I když použijeme obecné formy typu (8.32) pro odhad funkce $h(x)$, nemáme jistotu správné specifikace. Proto je vždy vhodné vždy používat robustní směrodatné odchylky.

Moderní kritika WLS spočívá v argumentu, že pokud není funkce $h(x)$ správně specifikována, nemáme jistotu, že WLS odhady budou efektivnější než

klasické OLS odhady. Nicméně v případě silné heteroskedasticity je zpravidla lepší použít špatně specifikovanou funkci $h(x)$, než tento problém zcela ignorovat.

8.4.4 Predikce a heteroskedasticita

Intervaly spolehlivosti pro predikované hodnoty závisí přímo na povaze $\text{var}[y|x]$. Předpokládejme, že jsou splněny všechny CLM předpoklady s výjimkou předpokladu homoskedasticity (MLR.5), který je nahrazen (8.25).

Směrodatnou odchylku $se(\hat{y}^0)$ lze získat stejným způsobem jako v kapitole 6.4 pouze s tím rozdílem, že namísto OLS použijeme WLS. Dále potřebujeme odhadnout směrodatnou odchylku pro u^0 , které představuje tu část y^0 , která není podchycena vysvětlujícími veličinami. Protože však předpokládáme $\text{var}[u^0|x = x^0] = \sigma^2 h(x^0)$, pak $se(u^0) = \hat{\sigma} \sqrt{h(x^0)}$, kde $\hat{\sigma}$ je směrodatná odchylka regrese z WLS odhadu. 95% interval spolehlivosti je tak

$$\hat{y}^0 \pm t_{0.025} se(\hat{e}^0), \quad (8.39)$$

kde $se(\hat{e}^0) = \sqrt{(se(\hat{y}^0))^2 + (se(\hat{x}^0))^2}$. Tento interval spolehlivosti je přesný pouze v případě, že nemusíme odhadnout funkci $h(x)$. Jestliže musíme odhadnout parametry jako ve funkční specifikaci (8.32), pak nelze získat přesný interval spolehlivosti. Zohlednění případné chyby v odhadu $\hat{\beta}_j$ a $\hat{\delta}_j$ je však velmi složité. Proto v praxi v (8.39) jednoduše nahradíme $h(x^0)$ jejím odhadem $\hat{h}(x^0)$. Pokud se rozhodneme ignorovat chybu odhadu parametru, můžeme jednoduše vypustit $se(\hat{y}^0)$ z $se(\hat{e}^0)$ ⁵.

Ilustrativní příklad

Pro ilustraci uvažujme regresní model

$$\ln(y) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u, \quad (8.40)$$

kde u je heteroskedastické. Předpokládejme, že známe formu heteroskedasticity a že je splněna podmínka normality, tj.

$$u|x_1, x_2, \dots, x_k \sim N(0, e^{\delta_0 + \delta_1 x_1 + \dots + \delta_k x_k}). \quad (8.41)$$

Protože $\ln(y)$ pro dané $x = (x_1, x_2, \dots, x_k)$ sleduje normální rozdělení se střední hodnotou $\beta_0 + x\beta$ a rozptyl $e^{\delta_0 + x\delta}$, platí

$$E[y|x] = e^{\beta_0 + x\beta + \sigma^2 e^{(\delta_0 + x\delta)}/2}. \quad (8.42)$$

Nejprve odhadneme β_j a δ_j s pomocí WLS z (8.40). Po získání reziduí pomocí OLS provedeme regresi (8.35) s cílem získat predikované hodnoty

$$\hat{g}_i = \hat{\alpha}_0 + \hat{\delta}_1 x_{i1} + \dots + \hat{\delta}_k x_{ik}, \quad (8.43)$$

které použijeme pro odhad $\hat{h}_i$ pomocí (8.36). S pomocí $\hat{h}_i$ pak získáme WLS odhady $\hat{\beta}_j$ a $\hat{\sigma}^2$.

⁵Připomeňme, že $se(\hat{y}^0)$ konverguje k nule rychlostí $\frac{1}{\sqrt{n}}$, zatímco $se(\hat{u}^0)$ zůstává přibližně konstantní.

Dále získáme predikované hodnoty

$$\hat{y}_i = e^{\ln(\hat{y}_i) + \sigma^2 \hat{h}_i / 2}. \quad (8.44)$$

Tyto predikované hodnoty můžeme použít pro získání R^2 tak, jak je popsáno v kapitole 6.4, tj. použít druhou mocninu korelačního koeficientu mezi y_i a $\hat{y}_i$.

Pro libovolné hodnoty vysvětlujících veličin x^0 pak lze získat predikci pomocí

$$\hat{E}[y|x = x^0] = e^{\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}x^0 + \sigma^2 e^{(\hat{\alpha}_0 + \hat{\delta}x^0)/2}}, \quad (8.45)$$

kde $\hat{\beta}_j$ představuje WLS odhad a $\hat{\alpha}_0$ a $\hat{\delta}_j$ jsou odhady parametrů v (8.43).

Získání správné směrodatné odchylky pro predikci z (8.44) analyticky je poměrně komplikované, nicméně ji lze poměrně snadno získat metodou opakovaného výběru, která je popsána v kapitole 6.A.

Přibližný 95% interval spolehlivosti pro výběry velkého rozsahu je definován rozmezím $e^{-1.96\sigma\sqrt{\hat{h}x^0}} e^{\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}x^0}$ až $e^{1.96\sigma\sqrt{\hat{h}x^0}} e^{\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}x^0}$, kde $\hat{h}(x^0)$ je odhad funkce $h(x)$ v bodě x^0 , tj. $\hat{h}(x^0) = e^{\hat{\alpha}_0 + \hat{\beta}_1 x_1^0 + \dots + \hat{\delta}_k x_k^0}$.

8.5 Lineární pravděpodobnostní model

V případě, že má vysvětlovaná veličina charakter binární veličiny, musí model obsahovat heteroskedasticitu, pokud nejsou všechny parametry sklonu rovny nule.

Nejjednodušším způsobem, jak se vypořádat s heteroskedasticitou v lineární pravděpodobnostním modelu (linear probability model - LPM) je použít OLS odhady a robustní směrodatnou odchylku při testování hypotéz a konstrukci konfidenčních intervalů. Tento přístup však ignoruje skutečnost, že známe formu heteroskedasticity pro LPM. Odhad LPM pomocí OLS je však poměrně snadný a v praxi velmi často vede k uspokojivým výsledkům. To nám však nebrání nastinit postup, jakým lze heteroskedasticitu z modelu odstranit.

Obecně platí, že OLS odhady jsou v případě LPM neefektivní. Připomeňme, že podmíněný rozptyl vysvětlované veličiny y je pro LPM definován jako

$$\text{var}[y|x] = p(x)[1 - p(x)], \quad (8.46)$$

kde

$$p(x) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k. \quad (8.47)$$

Pravděpodobnost $p(x)$ tak zcela zřejmě závisí na parametrech β_j , které jsme schopni odhadnout pomocí OLS. Pro každé i -té pozorování je tak $\text{var}[y_i|x_i]$ odhadnut pomocí

$$\hat{h}_i = \hat{y}_i(1 - \hat{y}_i), \quad (8.48)$$

kde predikované hodnoty $\hat{y}_i$ nemusí vždy spadat do jednotkového intervalu. Pokud však $\hat{y}_i < 0$ nebo $\hat{y}_i > 1$, pak $\hat{h}_i$ v (8.48) bude nulové nebo záporné. Protože v rámci WLS používáme váhy $\frac{1}{\sqrt{\hat{h}_i}}$, musí být $\hat{h}_i$ kladné. Triviální řešením tohoto problému je např. nastavit $\hat{y}_i = 0.01$ pokud $\hat{y}_i < 0$ a $\hat{y}_i = 0.99$ pokud $\hat{y}_i > 1$. Pokud je však příliš mnoho hodnot mimo jednotkový interval, je pravděpodobně vhodnější použít klasické OLS.

Kapitola 9

Specifikace modelu a datové problémy

9.1 Chybná specifikace modelu

Nejčastější formou chybné specifikace regresního modelu je opomenutí relevantní nezávislé veličiny. Nicméně se nejedná o jedinou možnou formu chybné specifikace modelu. Další možností je začlenění nezávislé veličiny v nesprávné podobě, kdy např. namísto $\log(x_{tj})$ do modelu přidáme x_{tj} .

Chybná specifikace modelu může mít závažné důsledky - typickým problémem je zkreslenost a nekonzistence odhadnutých parametrů regresního modelu.

Pro detekci chybné specifikace modelu lze použít F test pro sdružené testování hypotéz, který jsme představili již dříve. V praxi se např. poměrně často do regresního modelu přidává kvadratický člen pro nejvýznamnější nezávislé proměnné a model se pak následně testuje na sdruženou významnost vysvětlujících veličin.

V praxi je mnohdy velmi obtížné zjistit příčinu chybné specifikace modelu, nicméně v řadě případů tento problém vyřeší aplikace logaritmu na vysvětlující veličiny a zavedení kvadratických členů. To však v řadě případů může snížit interpretovatelnost daného regresního modelu.

9.1.1 RESET a obecný test chybné specifikace modelu

Ramsey (1969) navrhl tzv. test chybné specifikace chybového členu [regression specification error test (RESET)]. Pro ilustraci uvažujme model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u, \quad (9.1)$$

který splňuje MLR.4. To implikuje, že žádná z nelineárních funkcí nezávislých veličin by neměla být po přidání do modelu (9.1) shledána jako statisticky signifikantní. RESET test přidává do modelu polynomy nezávislých veličin $\hat{y}$ odhadnutých z původního modelu. Neexistuje žádné exaktní pravidlo pro řád polynomů, které by měly být zahrnuty, nicméně v praxi se nejčastěji přidávají polynomy druhého a třetího řádu. Model (9.1) se tak změní na

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + \delta_1 \hat{y}^2 + \delta_2 \hat{y}^3. \quad (9.2)$$

Je důležité si uvědomit, že $\hat{y}^2$ a $\hat{y}^3$ hrají ve výše uvedeném modelu roli nelineárních funkcí nezávislých proměnných x_j .

Nulová hypotéza RESET testu je, že model (9.1) je správně specifikován, tj. pomocí F statistiky testujeme $H_0 : \delta_1 = 0, \delta_2 = 0$. Statisticky signifikantní F statistika pak indikuje problémy se specifikací modelu. Pravděpodobnostní rozdělení F statistiky pro náhodné výběry velkého rozsahu při splnění nulové hypotézy (a Gauss-Markovových předpokladů) přibližně sleduje $F_{2, n-k-3}$, kde $n - k - 3$ představuje počet stupňů volnosti modelu (9.2). Tento test lze taktéž učinit heteroskedasticitně robustním tak, jak jsme diskutovali v kapitole 8.

Hlavní nevýhodou RESET testu je, že nám neřekne, jak model modifikovat, pokud je nulová hypotéza zamítnuta.

9.1.2 Nevnořené modely

Předpokládejme, že chceme testovat model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + u \quad (9.3)$$

proti modelu

$$y = \beta_0 + \beta_1 \log(x_1) + \beta_2 \log(x_2) + u. \quad (9.4)$$

Bohužel se jedná o tzv. nevnořené modely (nonnested models), a proto nelze jednoduše použít F test. Namísto původních dvou modelů uvažujme model

$$y = \delta_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \delta_3 \log(x_1) + \delta_4 \log(x_2) + u. \quad (9.5)$$

Můžeme testovat $H_0 : \delta_3 = 0, \delta_4 = 0$ jako test modelu (9.3) popř. $H_0 : \delta_1 = 0, \delta_2 = 0$ jako test modelu (9.4).

Existuje však ještě jedna možnost. Jestliže je model (9.3) pravdivý, pak by $\hat{y}$ odhadnuté na základě modelu (9.4) měly být v modelu (9.3) statisticky nevýznamné. Tento test se nazývá Davidson-MacKinnonovým testem a je založen na t statistice $\hat{y}$ modelu

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 \theta_1 \hat{y} + error, \quad (9.6)$$

kde $\hat{y}$ je odhadnuto z modelu (9.4). Statisticky signifikantní t statistika je důkazem proti modelu (9.3). Test lze snadno modifikovat tak, abychom pomocí $\hat{y}$ z modelu (9.3) testovali validitu modelu (9.4). Davidson-MacKinnonův test může zamítnout oba nebo také žádný z modelů; v tomto případě nemá test jasného vítěze. Je důležité si také uvědomit, že pokud test zamítne platnost modelu (9.3), neznamená to automatickou platnost modelu (9.4). David-MacKinnonův test lze použít pouze v případě, kdy uvažované modely mají shodnout závislou veličinu¹ a jsou vystavěny na totožných nezávislých veličinách. Existují i zobecněné testy, které splnění těchto podmínek nevyžadují, ty však přesahují záběr naší knihy.

9.2 Proxy veličiny

Jedním z nejčastějších případů chybné specifikace modelu je opomenutí relevantní vysvětlující veličiny z důvodu obtížné nebo dokonce nemožného sběru

¹To znamená, že test nelze aplikovat např. v situaci, kdy závislá veličina v jednom z modelů má tvar y a v druhém $\log(y)$.

dat. Jako příklad uvažujme regresní model, který vysvětluje vývoj mezd a který zahrnuje schopnost daného jedince *abil* jako jednu z vysvětlujících veličin.

$$\log(wage) = \beta_0 + \beta_1 educ + \beta_2 exper + \beta_3 abil + u \quad (9.7)$$

Je zřejmé, že vysvětlující veličina *abil* se velice obtížně kvantifikuje. Pokud bychom ji však z modelu vypustili, bude odhad parametru β_1 zkreslen a to z titulu korelace mezi *educ* a *abil*. Podobnou argumentaci lze aplikovat také v případě parametru β_2 . Řešením tohoto problému je namísto *abil* použít proxy nezávislou veličinu jako např. IQ daného jedince.

Hlavní myšlenky konceptu proxy nezávislé veličiny lze ilustrovat pomocí modelu

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3^* + u, \quad (9.8)$$

kde x_3 nelze kvantifikovat, a proto namísto ní použijeme proxy x_3^* . Předpokládejme, že vztah mezi x_3 a x_3^* lze popsat pomocí

$$x_3^* = \delta_0 + \delta_3 x_3 + v_3. \quad (9.9)$$

Protože x_3 a x_3^* nejsou identická, lze použít poučku pro zkreslení z titulu opomenutí relevantní veličiny. Abychom substitucí x_3^* za x_3 získali konzistentní odhady β_1 a β_2 , musí být splněny následující předpoklady.

1. Chyba u z modelu (9.8) není korelována s x_1 , x_2 ani x_3^* . Toto jsou standardní předpoklady regresního modelu. Navíc však u nesmí být korelováno ani s původní nezávislou veličinou x_3 . Tento předpoklad nám říká, že pokud jsou do modelu začleněny x_1 , x_2 a x_3^* , je x_3 z pohledu modelu irelevantní.
2. Chyba v_3 je nekorelována s x_1 , x_2 a x_3 . Tento předpoklad vyžaduje, aby x_3^* byla “dobrou” proxy veličinou pro x_3 , což je zřejmé z podmíněné hodnoty x_3^* .

$$E[x_3^* | x_1, x_2, x_3] = E[x_3^* | x_3] = \delta_0 + \delta_3 x_3 \quad (9.10)$$

Tato rovnice nám říká, že jakmile je zafixováno x_3 , je střední hodnota x_3^* nezávislá na x_1 a x_2 .

Jestliže dosadíme (9.9) do (9.8), získáme

$$y = (\beta_0 + \beta_3 \delta_0) + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 \delta_3 x_3 + u + \beta_3 v_3, \quad (9.11)$$

což lze dále upravit na

$$y = \alpha_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \alpha_3 x_3 + e. \quad (9.12)$$

Aplikací OLS na (9.12) sice nezískáme nezkreslené odhady parametrů β_0 a β_3 , ale získáme nezkreslené (nebo alespoň konzistentní) odhady α_0 , β_1 , β_2 a α_3 . Klíčovou výhodou tohoto postupu jsou nezkreslené odhady β_1 a β_2 . Co se odhadu β_3 týče, ten je pro nás v praxi zpravidla méně zajímavý než odhad parametru α_3 .

Pokud proxy veličina nesplňuje výše uvažované předpoklady, jsou odhady regresního modelu zkreslené. Pro ilustraci uvažujme

$$x_3^* = \delta_0 + \delta_1 x_1 + \delta_2 x_2 + \delta_3 x_3 + v_3 \quad (9.13)$$

namísto (9.9). Substituce (9.12) do (9.8) vede k modelu

$$y = (\beta_0 + \beta_3\delta_0) + (\beta_1 + \beta_3\delta_1)x_1 + (\beta_2 + \beta_3\delta_3)x_2 + \beta_3\delta_3x_3 + u + \beta_3v_3, \quad (9.14)$$

ze kterého plyne $\text{plim}(\hat{\beta}_1) = \beta_1 + \beta_3\delta_1$ a $\text{plim}(\hat{\beta}_2) = \beta_2 + \beta_3\delta_2$.² Pokud x_3^* není “dobrá” proxy veličina, jsou odhady ostatních parametrů stále zkreslené. Lze však očekávat, že toto zkreslení bude menší, než kdybychom proxy veličinu do regresního modelu nezahrnuli.

9.2.1 Zpožděné proxy veličiny

V řadě případů mohou být některé z nezávislých veličin zahrnutých do modelu korelované s opomenutou veličinou, pro kterou může být složité nalézt vhodnou proxy veličinu. Problém lze často vyřešit zahrnutím zpožděných závislých veličin. Tento koncept je vhodný např. při formulování měnové či fiskální politiky, kde zpožděné nezávislé veličiny vnášejí do modelu historickou informaci spojenou s faktorem, který je velmi obtížné konkretizovat. Jako příklad uvažujme model

$$hdp_t = \beta_0 + \beta_1 hdp_{t-1} + \beta_2 unpl_t + \beta_3 unpl_{t-1} + \beta_4 infl_t + \beta_5 infl_{t-1}. \quad (9.15)$$

9.2.2 Odlišný pohled na vícerozměrnou regresi

V předchozím textu jsme použili namísto vágního pojmu schopnost (*abil*) proxy veličinu IQ. K této problematice však lze zaujmout také odlišný postoj. Konkrétně naším zájmem může být snaha o co nejlepší odhad mzdy daného jedince, pokud známe jeho IQ a ostatní vysvětlující veličiny. Zásadní rozdíl je ten, že se nesnažíme dobrat se modelu (9.7). Vzhledem k omezením, kterým čelíme v praxi (neznalost správného regresního modelu, neschopnost korektně kvantifikovat nezávislé veličiny), jsme se smířili s omezenou množinou vysvětlujících veličin, které máme k dispozici a s jejich pomocí se snažíme získat co nejlepší odhad mzdy.

9.3 Modely s náhodným sklonem

Uvažujme model, ve kterém se parciální efekt určité nezávislé veličiny, kterou nejsme schopni kvantifikovat, mění s jednotlivými populačními členy. Jestliže máme pouze jednu nezávislou veličinu x , můžeme obecnou rovnici pro náhodně vybrané pozorování definovat jako

$$y_i = a_i + b_i x_i, \quad (9.16)$$

kde a_i je průsečík a b_i je sklon pro i -té pozorování. V kontextu jednoduchého regresního modelu, který jsme představili v kapitole 2, platí $b_i = \beta$ a $a_i = u_i$. Model (9.16) je někdy nazýván modelem s náhodným sklonem (random slope model), protože na parametr b_i lze pohlížet jako na náhodný výběr z populace společně s daty (x_i, y_i) a průsečíku a_i . Pokud bychom se vrátili k našemu modelu mzdy, pak by b_i (ale také a_i) v sobě zahrnovala efekt schopnosti konkrétního jedince.

²To vyplývá z toho, že chyba $u + \beta_3 v_3$ v modelu (9.14) má nulovou střední hodnotu a je nekorelovaná s x_1 , x_2 a x_3 .

S tím, jak z populace získáme n náhodných pozorování, získáme také n parametrů b_i a a_i . Je zřejmé, že nejsme schopni odhadnout každé jednotlivé b_i a a_i , nicméně můžeme odhadnout průměrný sklon a průsečík napříč celou populací. Proto definujeme $\alpha = E[a_i]$ a $\beta = E[b_i]$. β tak nazýváme průměrným parciálním efektem [average partial effect (APE)].

Jestliže definujeme $a_i = \alpha + c_i$ a $b_i = \beta + d_i$, pak lze na c_i a d_i pohlížet jako na specifickou odchylku daného jedince od populačního průměru. Dle definice platí $E[c_i] = 0$ a $E[d_i] = 0$. Dosazením do (9.16) pak získáme

$$y_i = \alpha + \beta x_i + c_i + d_i x_i \equiv \alpha + \beta x_i + u_i, \quad (9.17)$$

kde $u_i = c_i + d_i x_i$. Jinými slovy, náhodný člen u_i zahrnuje interakci mezi veličinou d_i , kterou nejsme schopni kvantifikovat, a vysvětlující veličinou x_i .

Pokud je splněn předpoklad $E[u_i|x_i] = 0$, pak jsou OLS odhady nezkreslené. Jestliže $u_i = c_i + d_i x_i$, je dostatečné $E[c_i|x_i]E[c_i] = 0$ a $E[d_i|x_i] = E[d_i] = 0$. Pak totiž platí

$$E[a_i|x_i] = E[a_i] \quad E[b_i|x_i] = E[b_i]. \quad (9.18)$$

Jestliže tedy připustíme myšlenku “individuálního” sklonu pro jednotlivé členy populace, pak OLS konzistentně odhaduje populační průměr tohoto sklonu.

Jestliže $\text{var}[c_i|x_i] = \sigma_c^2$, $\text{var}[d_i|x_i] = \sigma_d^2$ a $\text{cov}[c_i, d_i, |x_i] = 0$, pak

$$\text{var}[u_i|x_i] = \sigma_c^2 + \sigma_d^2 x_i^2, \quad (9.19)$$

a proto chybový člen v (9.17) musí vykazovat známky heteroskedasticity s výjimkou, kdy $\sigma_d^2 = 0$, což implikuje $b_i = \beta$ pro všechna i . Někteří autoři tak vnímají heteroskedasticitu jako důsledek náhodného sklonu. Nicméně v praxi nejsme schopni rozlišit mezi regresním modelem s náhodným sklonem a modelem s konstantním sklonem a heteroskedasticitou v a_i .

V případě vícerozměrného regresního modelu je postup analogický. Uvažujme model

$$y_i = a_i + b_{i1}x_{i1} + b_{i2}x_{i2} + \dots + b_{ik}x_{ik}. \quad (9.20)$$

Pokud $a_i = \alpha + c_i$ a $b_{ij} = \beta_j + d_{ij}$, pak lze tento model zapsat jako

$$y_i = \alpha + \beta_1 x_{i1} + \dots + \beta_k x_{ik} + u_i, \quad (9.21)$$

kde $u_i = c_i + d_{i1}x_{i1} + \dots + d_{ik}x_{ik}$. Pokud předpokládáme $E[a_i|x_i] = E[a_i]$ a $E[b_{ij}|x_i] = E[b_{ij}]$ pro $j = 1, \dots, k$, pak

$$E[y_i|x_i] = \alpha + \beta_1 x_{i1} + \dots + \beta_k x_{ik} \quad (9.22)$$

a OLS pak pro náhodný výběr generuje nezkreslené odhady parametrů α a β . Stejně jako v případě jednoduchého regresního modelu i zde vykazuje $\text{var}[u_i|x_i]$ téměř jistě známky heteroskedasticity.

9.4 OLS a chyba měření

V případě, že do regresního modelu zahrneme veličinu, kterou nejsme schopni přesně změřit, říkáme, že je tento model zatížen chybou měření. Problém chybného měření je koncepčně podobný výše popisovanému problému s proxy veličinami.

9.4.1 Závíslost veličina a chyba měření

Uvažujme model

$$y^* = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u. \quad (9.23)$$

Nechť y představuje pozorovatelné měření y^* , kde

$$e_0 = y - y^* \quad (9.24)$$

představuje chybu měření. Abychom získali model, který lze odhadnout, provedeme substituci (9.24) do (9.23), čímž získáme

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u + e_0, \quad (9.25)$$

kde $u + e_0$ představuje chybový člen. Tímto vlastně ignoruje skutečnost, že y je výsledkem nepřesného měření y^* .

Obvyklým předpokladem je, že chyba měření obsažená v y je statisticky nezávislá na vysvětlujících veličinách. Pokud je tento předpoklad splněn, pak je jsou OLS odhady modelu (9.25) nezkreslené a konzistentní a t , F a LM statistiky jsou platné.

Pokud jsou e_0 a u nekorelované, což obvykle předpokládáme, pak $\text{var}[u + e_0] = \sigma_u^2 + \sigma_0^2 > \sigma_u^2$. Jinými slovy chyba měření v závislé veličině má za následek větší rozptyl chybového členu a OLS odhadů.

Pokud závislá veličina vystupuje v logaritmické formě, tj. jako $\log(y^*)$, pak má rovnice chyby měření tvar

$$e_0 = \log(y^*) - \log(y) \quad (9.26)$$

a chyba měření má tak multiplikativní formu $y = y^* \cdot a_0$, kde $a_0 > 0$ a $e_0 = \log(a_0)$.

Závěr této kapitoly zní, že pokud je chyba měření nekorelovaná s nezávislými veličinami, mají OLS odhady žádoucí vlastnosti. V opačném případě jsou OLS odhady zkrslé.

9.4.2 Nezávislé veličiny a chyba měření

Uvažujme jednoduchý regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1^* + u, \quad (9.27)$$

který splňuje první čtyři Gauss-Markovovy předpoklady. To znamená, že aplikací OLS na tento model bychom získali nezkreslené a konzistentní odhady β_0 a β_1 . Nezávislou veličinu x_1^* nejsme schopni přímo pozorovat, a proto ji nahradíme jejím měřením x_1 . Chyba měření je pak definována jako

$$e_1 = x_1 - x_1^*, \quad (9.28)$$

kde předpokládáme $E[e_1] = 0$. Dalším standardním předpokladem je, že u není korelované s x_1^* a x_1 , což implikuje $E[y|x_1^*, x_1] = E[y|x_1^*]$.

e_1 je nekorelované s x_1

Vlastnosti OLS odhadů, kdy x_1^* nahradíme x_1 , závisí zásadním způsobem na vlastnostech chyby měření (9.28). Jestliže $cov[x_1, e_1] = 0$, pak musí být e_1 korelováno s x_1^* . Dosazením (9.28) do (9.27) získáme

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + (u - \beta_1 e_1). \quad (9.29)$$

Protože jsme předpokládali, že u a e_1 mají nulovou střední hodnotu a nejsou korelované s x_1 , má $u - \beta_1 e_1$ nulovou střední hodnotu a je nekorelované s x_1 . Proto jsou OLS odhady pro β_0 a β_1 založené na x_1 konzistentní. Jelikož u je nekorelované s e_1 , je rozptyl chybového členu v (9.29) definován jako $var[u - \beta_1 e_1] = \sigma_u^2 + \beta_1^2 \sigma_{e_1}^2$. Proto, s výjimkou $\beta_1 = 0$, chyba měření zvyšuje rozptyl chybového členu. To však nemá vliv na vlastnosti OLS odhadů.³

e_1 je nekorelované s x_1^*

Předpoklad, že e_1 není korelované s x_1 je analogií k předpokladu proxy veličiny, který jsme přijali v předchozí kapitole. Analogicky však můžeme předpokládat, že e_1 je nekorelované s x_1^* , neboli

$$cov[x_1^*, e_1] = 0, \quad (9.30)$$

což implikuje korelaci mezi e_1 a x_1 , protože

$$cov[x_1, e_1] = E[x_1 e_1] = E[x_1^* e_1] + E[e_1^2] = 0 + \sigma_{e_1}^2 = \sigma_{e_1}^2, \quad (9.31)$$

kde jsme využili vztahu $x_1 = x_1^* + e_1$. Jinými slovy, kovariance mezi x_1 a e_1 je rovna rozptylu chyby měření. Protože předpokládáme, že u a x_1 jsou nezávislé, je kovariance mezi x_1 a chybovým členem $u - \beta_1 e_1$ rovna

$$cov[x, u - \beta_1 e_1] = -\beta_1 cov[x_1, e_1] = -\beta_1 \sigma_{e_1}^2. \quad (9.32)$$

OLS odhady jsou tak zkreslené a nekonzistentní. Míru zkreslení pak lze kvantifikovat pomocí aparátu, který jsme představili v kapitole 5. Pravděpodobnostní limit $\hat{\beta}_1$ je β_1 navýšené o poměr kovariance mezi x_1 a $u - \beta_1 e_1$ a rozptylu x_1 , tj.

$$\begin{aligned} plim(\hat{\beta}_1) &= \beta_1 + \frac{cov[x_1, u - \beta_1 e_1]}{var[x_1]} \\ &= \beta_1 - \frac{\beta_1 \sigma_{e_1}^2}{\sigma_{x_1^*}^2 + \sigma_{e_1}^2} = \beta_1 \left(1 - \frac{\beta_1 \sigma_{e_1}^2}{\sigma_{x_1^*}^2 + \sigma_{e_1}^2} \right) \\ &= \beta_1 \left(\frac{\sigma_{x_1^*}^2}{\sigma_{x_1^*}^2 + \sigma_{e_1}^2} \right), \quad (9.33) \end{aligned}$$

kde jsme použili vztah $var[x_1] = var[x_1^*] + var[e_1]$. Protože $\frac{\beta_1 \sigma_{e_1}^2}{\sigma_{x_1^*}^2 + \sigma_{e_1}^2} = \frac{var[x_1^*]}{var[x_1]} < 1$, což je důsledek předpokladu $cov[x_1^*, e_1] = 0$, je $plim(\hat{\beta}_1)$ vždy blíže nule než β_1 .

³Pouze rozptyl $\hat{\beta}_j$ je větší, než kdybychom byli schopni přímo pozorovat x_1^* .

Vícerozměrný regresní model

Problematika chyby měření se zkomplikuje, pokud přidáme vícero proměnných. Pro ilustraci uvažujme model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1^* + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + u, \quad (9.34)$$

kde je první z nezávislých veličin zatížená chybou měření. Předpokládejme, že u není korelované s x_1^* , x_2 , x_3 ani x_1 . Dále předpokládejme, že chyba měření e_1 je nekorelována s x_1 . Pak jsou OLS odhady β_1 , β_2 a β_3 konzistentní, protože (9.34) lze zapsat ve tvaru

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + u - \beta_1 e_1, \quad (9.35)$$

kde u a e_1 jsou nekorelované se všemi nezávislými veličinami. Za předpokladu (9.30) jsou všechny OLS odhady nekonzistentní (nejenom odhad β_1), protože e_1 je korelované s x_1 v (9.35). Lze dokázat

$$\text{plim}(\hat{\beta}_1) = \beta_1 \left(\frac{\sigma_{r_1^*}^2}{\sigma_{r_1^*}^2 + \sigma_{e_1}^2} \right), \quad (9.36)$$

kde r_1^* je chyba v regresním modelu $x_1^* = \alpha_0 + \alpha_1 x_2 + \alpha_2 x_3 + r_1^*$.

Pokud by bylo x_1^* nekorelované se x_2 a x_3 , pak byly $\hat{\beta}_2$ a $\hat{\beta}_3$ konzistentní. Tato situace však v praxi zpravidla nenastává. Obecně tak platí, že chyba měření v jedné nezávislé veličině má za následek zkreslení všech OLS odhadů.

9.5 Chybějící data, nenáhodné výběry a odlehlá pozorování

9.5.1 Chybějící data

Pokud chybí data pro některá z pozorování, pak tato pozorování nelze použít jako vstup pro standardní vícerozměrnou regresní analýzu. Nejjednodušším řešením je tato pozorování ignorovat. Pokud však data nejsou k dispozici z určité systematické příčiny⁴, kalibrujeme regresní model na nenáhodném výběru.

9.5.2 Nenáhodné výběry

Jak již bylo zmíněno výše, chybějící data představují problém, pokud mají za následek nenáhodný výběr. V takovém případě je porušen předpoklad MLR.2, což však nemusí mít nezbytně za následek zkreslené a nekonzistentní OLS odhady.

Pro ilustraci uvažujme model úspor domácnosti

$$\text{saving} = \beta_0 + \beta_1 \text{income} + \beta_2 \text{age} + u \quad (9.37)$$

založené na dotazování lidí starších 35 let, což má za následek nenáhodný výběr z populace všech dospělých lidí. Tímto způsobem jsem definovali tzv. subpopulaci a hovoříme o tzv. exogenním výběru vzorku (exogenous sample selection).

⁴Pro ilustraci uvažujme situaci, kdy jako nezávislou proměnnou chceme použít bohatství domácnosti. V tomto případě lze racionálně očekávat, že vysoko příjmové domácnosti tento údaj uvádět nebudou popř. ho budou mít tendenci podhodnocovat.

Odhadem výše uvedeného regresního modelu tak můžeme získat nezkreslené odhady parametrů pro tuto subpopulaci, tj. pro lidi starší 35 let. Pokud závislá veličina i nezávislé veličiny vykazují v rámci subpopulace dostatečnou variaci, nepředstavuje výběr na základě některé z nezávislých veličin z pohledu zkreslení či nekonzistence OLS odhadů problém.

Situace se však mění, pokud je výběr vzorku založen na závislé veličině. V takovém případě hovoříme o endogenním výběru vzorku (endogenous sample selection). Pro ilustraci uvažujme model, který vysvětluje bohatství populace všech dospělých jedinců

$$wealth = \beta_0 + \beta_1 educ + \beta_2 exper + \beta_3 age + u. \quad (9.38)$$

Předpokládejme, že pouze lidé s majetkem pod 250,000 USD jsou zařazeni do výběru. Tento nenáhodný výběr bude mít za následek zkreslené OLS odhady uvažovaného modelu.

Další situací, která může vést k nenáhodnému výběru je tzv. stratifikovaný výběr (stratified sampling), v rámci kterého je populace rozdělena do nepřekrývajících se skupin. Náhodný výběr z některých skupin pak může být častější nebo méně častý, než by odpovídalo jejich zastoupení v populaci. To má pochopitelně za následek nenáhodný výběr, což vede ke zkresleným a nekonzistentním OLS odhadům.

9.5.3 Odlehlá pozorování

Zejména v případě výběrů malého rozsahu jsou OLS odhady citlivé na přidání jednoho nebo několika málo pozorování. Pozorování považujeme za odlehlé, pokud jeho přidání do náhodného výběru má “zásadní” vliv na OLS odhady uvažovaného regresního modelu. Připomeňme, že OLS metoda je založena na minimalizaci součtu čtverců reziduí a i jedno odlehlé pozorování tak můžeme významně ovlivnit odhad parametrů.

To, zda-li odlehlá pozorování v náhodném výběru ponechat, závisí na tom, jestli se domníváme, že jsou chybná (např. záměna kilogramů za tuny) či nikoliv. V prvním případě je vhodné pozorování vyřadit, v druhém případě můžeme pozorování ve výběru ponechat. Další možností je vykazovat dvě sady OLS odhadů.

Ve většině případů se odlehlá pozorování “identifikují” vizuálně. Někdy jsou odlehlá pozorování definovaná velikostí jejich reziduí v OLS regresi. To však není vhodný přístup, protože OLS odhady jsou zvoleny tak, aby byl minimalizován součet čtverců všech reziduí.

Studentizovaná rezidua (studentized residuals) lze získat z původních reziduí vydělením odhadem jejich směrodatné odchylky. Studentizované reziduum lze pro konkrétní pozorování určit relativně snadno. Nejprve definujeme binární veličinu rovnou jedné pro to které konkrétní pozorování. Tuto binární veličinu následně zahrneme společně s ostatními nezávislými veličinami do regresního modelu. Koeficient binární veličiny má užitečnou interpretaci - jedná se o reziduum uvažovaného pozorování vypočtené pro regresní přímku pro zbývající pozorování. Tento koeficient nám tedy říká, jak daleko je pozorování od regresní přímky, pokud bychom toto pozorování vyřadili z náhodného výběru. Navíc je t statistika binární veličiny rovna studentizovanému reziduu našeho pozorování. Tato t statistika sleduje t_{n-k-1} rozdělení. Vysoká absolutní hodnota t statistiky

indikuje reziduum, které je relativně vysoké k odhadované směrodatné odchylce. Tímto způsobem je možné (alespoň teoreticky) identifikovat odlehlá pozorování. Bohužel velikost studentizovaného rezidua nemusí odpovídat jeho vlivu na OLS odhady. Může tak nastat situace, kdy určité pozorování má vysoké studentizované reziduum, avšak jeho vyloučení z modelu má pouze zanedbatelný dopad na OLS odhady.

Závěrem je vhodné zmínit, že určité funkcionální formy mohou zmírnit dopad odlehlých pozorování na OLS odhady. Klasickým příkladem je logaritmická funkce, která významně zúží obor hodnot, čímž “přitáhne” odlehlé pozorování blíže jádru ostatních pozorování. Vliv odlehlého pozorování na OLS odhady se tak sníží.

9.6 Odhad metodou nejmenší absolutní odchylky

Alternativou ke snaze identifikovat odlehlá pozorování je použít metodu odhadu, která je na extrémní hodnoty pozorování méně citlivá. Jednou z takových metod je odhad metodou nejmenší absolutní odchylky [least absolute deviation (LAD)], která minimalizuje

$$\min_{b_0, b_1, \dots, b_k} \sum_{i=1}^n |y_i - b_0 - b_1 x_{i1} - \dots - b_k x_{ik}|. \quad (9.39)$$

Na rozdíl od OLS odhadů neexistuje analytická forma LAD odhadů, tj. nemůžeme je vyjádřit formou rovnice a musíme je řešit numericky.

Metoda odhadu LAD na rozdíl od OLS nepřikládá vyšší váhu extrémním reziduům a je tak mnohem méně citlivá na odlehlá pozorování. LAD odhaduje jednotlivé parametry regresního modelu s ohledem na podmíněný medián y . Naproti tomu OLS se opírá o podmíněnou střední hodnotu y . Protože medián není dotčen extrémními hodnotami, jsou také LAD “odolné” vůči odlehlým pozorováním.

Bohužel zásadní nevýhodou LAD metody je, že testování parametrů a konstrukce intervalů spolehlivosti jsou platné pouze pro náhodné výběry velkého rozsahu. Odpovídající matematické formule jsou navíc poměrně komplikované. Další nevýhodou LAD je, že ne vždy konzistentně odhaduje parametry v podmíněné očekávané hodnoty $E[y|x_1, \dots, x_k]$; jak již bylo zmíněno dříve, LAD metoda je určena pro odhad dopadů na podmíněný medián nikoliv střední hodnotu.⁵

Pokud je populační chyba u nezávislá na $(x_1, \dots, x_k)$, pak by se OLS a LAD odhady sklony měly lišit pouze z titulu výběrové chyby bez ohledu na to, zda-li je u symetrické či nikoliv. Nicméně odhady průsečíků se budou lišit, protože pokud je střední hodnota u nulová, pak medián u je různý od nuly, pokud je u asymetrické. Naneštěstí je v případě LAD metody předpoklad nezávislosti mezi u a $(x_1, \dots, x_k)$ často nerealisticky silný. Nezávislost pak vylučuje heteroskedasticitu, která je typická pro asymetrických rozdělení.

LAD není robustní metodou odhadu podmíněné střední hodnoty, protože k tomu vyžaduje speciální předpoklady. Konkrétně pravděpodobnostní rozdělení

⁵Pokud jsou metody LAD a OLS aplikované v případech s asymetrickým pravděpodobnostním rozdělením, pak dopad změna nezávislé veličiny x_i na odhad závislé veličiny y se může pro LAD a OLS metodu zásadně lišit.

chybového členu u musí být pro dané $(x_1, \dots, x_k)$ symetrické kolem nuly nebo musí být nezávislé na $(x_1, \dots, x_k)$. OLS metoda nevyžaduje ani jeden z těchto dodatečných předpokladů.

Kapitola 10

Analýza časových řad

10.1 Náhodnost časových řad

Jednou z podmínek OLS je náhodnost výběru, který slouží pro odhad regresního modelu. Na realizovanou časovou posloupnost lze pohlížet jako na posloupnost náhodných veličin indexovaných časem, tj. jako na realizaci určitého stochastického procesu. Proto předpoklad náhodnosti splňují i časové řady.

10.2 Příklady regresních modelů časových řad

10.2.1 Statický model

Uvažujme statický model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + u_t, \quad t = 1, 2, \dots, n, \quad (10.1)$$

který modeluje okamžitou vazbu mezi y a z . Statický model aplikujeme v případě, kdy věříme, že změna z v čase t má okamžitý dopad na y . Výše uvedený model je jednofaktorový, nicméně základní myšlenku lze snadno zobecnit také na vícefaktorový model.

10.2.2 Model s konečným rozdělením zpoždění

V modelu s konečným rozdělením zpoždění [finite distributed lag (FDL) model] je jedna nebo více nezávislých proměnných zpožděných o konečný počet kroků. Model má tedy např. tvar

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + \beta_2 z_{t-1} + \beta_3 z_{t-2} + u_t. \quad (10.2)$$

To, že výše uvedený model obsahuje současně z_t , z_{t-1} i z_{t-2} , lze interpretovat tak, že případný šok v systému “rezonuje” určitou dobu, než zcela odezní. Pro ilustraci předpokládejme, že

$$\dots, z_{t-2} = c, z_{t-1} = c, z_t = c + 1, z_{t+1} = c, z_{t+2} = c, \dots, \quad (10.3)$$

což implikuje

$$y_{t-1} = \alpha_0 + \delta_0 c + \delta_1 c + \delta_2 c, \quad (10.4)$$

$$y_t = \alpha_0 + \delta_0(c+1) + \delta_1c + \delta_2c, \quad (10.5)$$

$$y_{t+1} = \alpha_0 + \delta_0c + \delta_1(c+1) + \delta_2c, \quad (10.6)$$

$$y_{t+2} = \alpha_0 + \delta_0c + \delta_1c + \delta_2(c+1), \quad (10.7)$$

$$y_{t+3} = \alpha_0 + \delta_0c + \delta_1c + \delta_2c. \quad (10.8)$$

Parametr $\delta_0 = y_t - y_{t-1}$, který měří okamžitý dopad změny z na $c+1$ v čase t , nazýváme propenzitním účinkem (impact propensity). Podobně lze také interpretovat $\delta_1 = y_{t+1} - y_{t-1}$ a $\delta_2 = y_{t+2} - y_{t-1}$.

Pokud bychom namísto dočasných změn uvažovali změny trvalé, tj.

$$y_{t-1} = \alpha_0 + \delta_0c + \delta_1c + \delta_2c, \quad (10.9)$$

$$y_t = \alpha_0 + \delta_0(c+1) + \delta_1c + \delta_2c, \quad (10.10)$$

$$y_{t+1} = \alpha_0 + \delta_0(c+1) + \delta_1(c+1) + \delta_2c, \quad (10.11)$$

$$y_{t+2} = \alpha_0 + \delta_0(c+1) + \delta_1(c+1) + \delta_2(c+1), \quad (10.12)$$

pak součet $\delta_0 + \delta_1 + \delta_2$ představuje dlouhodobou změnu y při trvalé změně z a nazýváme ho dlouhodobou propenzitou (long-run propensity).

Obecný model s konečným rozdělením zpoždění řádu q má tvar

$$y_t = \alpha_0 + \delta_0z_t + \delta_1z_{t-1} + \dots + \delta_qz_{t-q} + u_t \quad (10.13)$$

s dlouhodobou propenzitou $\delta_0 + \delta_1 + \dots + \delta_q$.

Z důvodu časté korelace mezi jednotlivými zpožděnými z , tj. multikolinearitě v regresním modelu, může být obtížné získat přesné odhady jednotlivých parametrů δ_j . Nicméně, ačkoliv je odhad δ_j problematický, lze často získat dobrý odhad dlouhodobé propenzity modelu.

10.3 OLS vlastnosti konečného výběru

10.3.1 Nestrannost OLS

Předpoklad 10.1 (TS.1 - lineární model) *Stochastický proces $(x_{t1}, x_{t2}, \dots, x_{tk}, y_t) : t = 1, 2, \dots, n$ sleduje lineární model*

$$y_t = \beta_0 + \beta_1x_{t1} + \dots + \beta_kx_{tk} + u_t, \quad (10.14)$$

kde $u_t : t = 1, 2, \dots, n$ představuje chybovou posloupnost. Parametr n představuje počet pozorování, tj. délku časové řady.

Předpoklad 10.2 (TS.2 - neexistence perfektní kolinearity) *V náhodném výběru (a tím pádem také v podkladovém stochastickém procesu) není žádná z nezávislých veličin konstantní a žádná z nezávislých veličin není lineární kombinací zbývajících.*

Předpoklad 10.3 (TS.3 - nulová střední hodnota) *Pro dané hodnoty nezávislých veličin je střední hodnota chyby u_t nulová, tj.*

$$E[u_t|X] = 0, \quad t = 1, 2, \dots, n. \quad (10.15)$$

Výše uvedený předpoklad je mimo jiné podmíněn správnou specifikací lineárního regresního modelu, který popisuje vztah mezi y a nezávislými veličinami. Jestliže je u_t nezávislé na X a $E[u_t] = 0$, pak je předpoklad TS.3 automaticky splněn.

Pokud

$$E[u_t|x_{t1}, \dots, x_{tk}] = E[u_t|x_t] = 0, \quad (10.16)$$

říkáme, že x_{tj} je souběžně exogenní (contemporaneous exogenous), což implikuje $cor[x_{tj}, u_t] = 0$. Předpoklad TS.3 však vyžaduje více než jen souběžnou exogenost - chyba u_t musí být nekorelovaná s x_{sj} i pro $s \neq t$. V tomto případě říkáme, že nezávislé proměnné jsou striktně exogenní (strictly exogenous). Striktní exogenost je nezbytná pro nestrannost OLS. Je však důležité zdůraznit, že TS.3 neklade žádná omezení pro vzájemnou korelaci náhodných veličin či pro korelaci chyby u_t v čase.

Uvažujme regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + u_t. \quad (10.17)$$

Předpoklad TS.3 vyžaduje nejen neexistenci korelace mezi u_t a z_t , ale také neexistenci korelace mezi u_t a všemi minulými a budoucími hodnotami z , což má dva následky. Za prvé, regresní model vysvětlující chování y by neměl zahrnovat zpožděná (lagged) z . Za druhé, dnešní změny chyby u_t by neměly mít vliv na budoucí změny z . Pro ilustraci uvažujme model počtu vražd na tisíc obyvatel jako funkci počtu policistů na tisíc obyvatel, tj.

$$mrd rte_t = \beta_0 + \beta_1 polpc_t + u_t. \quad (10.18)$$

Je přirozené předpokládat, že u_t je nekorelované s aktuální nebo dokonce minulou velikostí policejního sboru. Nicméně předpokládejme, že město upravuje jeho velikost dle počtu vražd v minulosti. Protože vyšší u_t znamená vyšší počet vražd, je $polpc_{t+1}$ korelované s u_t . Předpoklad TS.3 je tak porušen.

Podobné úvahy jsou relevantní také v případě modelu se zpožděním. Nicméně obvykle nepředstavuje problém korelace mezi u_t a minulými hodnotami z , protože v regresním modelu máme minulá z "pod kontrolou". Nicméně vliv chyby u na budoucí hodnoty z je problémem vždy.

Striktně exogenní vysvětlující veličiny nereagují na minulé hodnoty y - např. objem srážek v daném roce nemůže být ovlivněn výší zemědělské produkce v minulém roce. Nicméně některé nezávislé veličiny, jako např. míra mechanizace v zemědělství, nemusí být striktně exogenní a její míra může být dána výší zemědělské produkce v předchozím roce. To je typický problém sociálních věd, kde mnoho nezávislých veličin porušuje předpoklad striktní exogenity.

Věta 10.1 (Nestrannost OLS odhadů) *Při splnění předpokladů TS.1, TS.2 a TS.3 jsou OLS odhady nestranné a to jak podmíněně na X , tak nepodmíněně.*

$$E[\hat{\beta}_j] = \beta_j, \quad j = 0, 1, \dots, k \quad (10.19)$$

Důkaz této věty je ve své podstatě totožný s důkazem věty 3.1 v kapitole 3, a proto jej vynecháme. Také analýza zkreslení z titulu vynechání relevantní nezávislé veličiny, kterou jsme diskutovali v kapitole 3, je pro časové řady totožná.

Rozptyl OLS dohadů a Gaus-Markovova věta

Předpoklad 10.4 (TS.4 - homoskedasticita) *Rozptyl chyby u podmíněný X je shodný pro všechna t, tj.*

$$\text{var}[u_t|X] = \text{var}[u_t] = \sigma_t^2, \quad t = 1, 2, \dots, n. \quad (10.20)$$

Pro ilustraci uvažujme vývoj úrokových sazeb, který je do značné míry ovlivňován chováním centrální banky. Protože se toto chování mění s tím, jak se vyvíjí politika centrální banky, je výše uvedený předpoklad v tomto konkrétním případě velmi pravděpodobně porušen.

Předpoklad 10.5 (TS.5 - neexistence sériové korelace aka autokorelace) *Libovolné dva chybové členy podmíněné X jsou vzájemně nekorelované, tj.*

$$\text{corr}[u_t, u_s|X] = 0, \quad \text{pro všechna } t \neq s. \quad (10.21)$$

Nejjednodušší způsob, jak tento předpoklad uchopit, je ignorovat podmíněnost na X. Pak se předpoklad TS.5 zjednoduší na

$$\text{corr}[u_t, u_s] = 0, \quad \text{pro všechna } t \neq s. \quad (10.22)$$

Uvažujme ilustrativní případ dvou po sobě jdoucích chyb. Konkrétně uvažujme, že pokud $u_{t-1} > 0$, pak v průměru taktéž platí $u_t > 0$. V tomto případě zcela zřejmě vykazují chybové členy autokorelaci, tj. $\text{corr}[u_t, u_{t-1}] > 0$. Vraťme se opět k výše uvedenému příkladu vývoje úrokových sazeb. V našem kontextu to znamená, že pokud jsou jednu časovou periodu úrokové sazby nečekaně vyšší, lze předpokládat, že budou vyšší také následující časovou periodu. Toto je bohužel typická charakteristika chování chybového členu pro mnoho časových řad, se kterými se v praxi setkáváme.

Je důležité si uvědomit, že předpoklad TS.5 nám nezakazuje autokorelaci nezávislých veličin. Například míra inflace, která bude velice pravděpodobně důležitou vysvětlující veličinou pro vývoj úrokových sazeb, je typicky silně autokorelovaná.

Přirozenou otázkou je, proč jsme se v kapitolách 3 a 4 také nezaobírali problematikou autokorelace tak, jak je tomu v případě časových řad. Na rozdíl od časových řad totiž byla nezávislost u_i a u_h pro jim odpovídající pozorování i a h zajištěna předpokladem náhodného výběru. Lze totiž dokázat, že pro náhodný výběr jsou chyby dvou rozdílných pozorování při jejich podmínění na X nezávislé. Problém autokorelace tak zůstává omezen na časové řady.

Věta 10.2 (Výběrový rozptyl OLS odhadů) *Nechť jsou splněny předpoklady TS.1 až TS.5 označované též jako Gaus-Markovovy předpoklady. Pak je rozptyl odhadu $\hat{\beta}_j$ podmíněný X dán vztahem*

$$\text{var}[\hat{\beta}_j|X] = \frac{\sigma^2}{SST_j(1 - R_j^2)}, \quad j = 1, \dots, k, \quad (10.23)$$

kde SST_j je celkový součet čtverců nezávislé veličiny x_{tj} a R_j^2 je získán z regreseního modelu, který vysvětluje x_j pomocí zbývajících nezávislých veličin.

Věta 10.3 (Nestrannost odhadu σ^2) Při splnění předpokladů TS.1 až TS.5 je odhad

$$\hat{\sigma}^2 = \frac{SSR}{df} \quad (10.24)$$

nestranným odhadem σ^2 , kde $df = n - k - 1$.

Věta 10.4 (Gaus-Markovova věta) Při splnění předpokladů TS.1 až TS.5 jsou OLS odhady podmíněné X nejlepšími nezkreslenými lineárními (BLUE) odhady.

Testování hypotéz

Předpoklad 10.6 (TS.6 - normalita) Chyby u_t jsou nejen nezávislé na X , ale jsou také vzájemně nezávislé a sledují standardní normální rozdělení, tj.

$$u_t \sim N[0, 1]. \quad (10.25)$$

Splnění předpokladu TS.6 implikuje splnění předpokladů TS.3, TS.4 a TS.5. Tento předpoklad je však silnější, protože navíc vyžaduje vzájemnou nezávislost a normalitu chybových členů regresního modelu.

Věta 10.5 (Normální výběrové rozdělení) Při splnění předpokladů TS.1 až TS.6, jsou OLS odhady, podmíněné na X , normálně rozdělené. Dále v případě nulové hypotézy sleduje každá t statistika t rozdělení a každá F statistika F rozdělení. Obvyklý postup pro konstrukci intervalů spolehlivosti je tak rovněž platný.

10.3.2 Funkcionální forma a binární veličiny

Funkcionální forma

Všechny funkcionální formy, které jsme diskutovali v předchozích kapitolách, lze aplikovat také na časové řady. Pravděpodobně nejvýznamnější je přirozený logaritmus, protože časové řady s konstantní relativní změnou jsou v praxi poměrně běžné.

Přirozený logaritmus lze také použít pro modely s konečným rozdělením zpoždění. Pro ilustraci předpokládejme, že poptávka po penězích a hrubý domácí produkt jsou provázány následujícím způsobem.

$$\begin{aligned} \log(M_t) = & \alpha_0 + \delta_0 \log(GDP_t) + \delta_1 \log(GDP_{t-1}) \\ & + \delta_2 \log(GDP_{t-2}) + \delta_3 \log(GDP_{t-3}) + u_t \end{aligned} \quad (10.26)$$

Propenzitní účinek δ_0 nazýváme krátkodobou elasticitou; propenzitní účinek $\delta_0 + \delta_1 + \delta_2 + \delta_3$ pak nazýváme dlouhodobou elasticitou.

Binární veličiny

V časových řadách lze také použít binární veličiny, které indikují, zda-li v dané časové periodě nastala či nenastala určitá událost. V praxi jsou binární veličiny velmi často používány k izolování časových period, které mohou být z nejruznějších důvodů odlišné od ostatních dat.

Binární veličiny jsou taktéž klíčem k tzv. případové studii (event study), jejímž cílem je zjistit, zda-li má určitá událost dopad na výsledek, či nikoliv. Typickým příkladem případové studie jsou analýzy efektivity akciových trhů.

10.3.3 Časové trendy a sezónnost

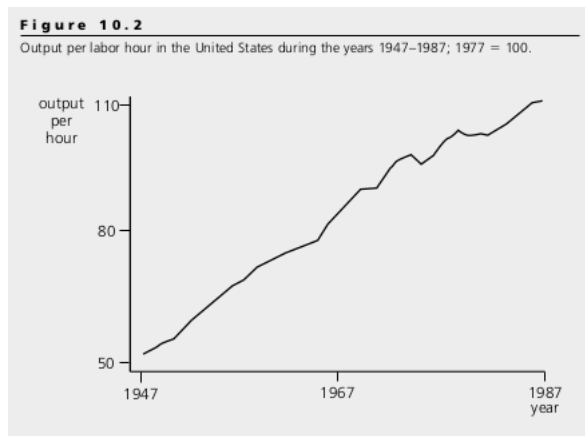
Časové trendy

Některé řady obsahují časový trend. Pokud bychom ignorovali skutečnost, že dvě časové posloupnosti sledují stejný nebo opačný trend, mohli bychom dojít k mylnému závěru, že změny jedné veličiny jsou způsobeny změnami jiné veličiny. V řadě případů se totiž dvě časové posloupnosti mohou zdát korelované pouze proto, že sledují podobný trend, ačkoliv spolu zjevně nesouvisí.

Jaký statistický model je vhodný pro podchycení trendu v časové řadě? Jeden z populárních modelů má tvar

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (10.27)$$

kde, ve své nejjednodušší podobě, je e_t nezávislá posloupnost sledující identické pravděpodobnostní rozdělení s $E[e_t] = 0$ a $\text{var}[e_t] = \sigma_e^2$. Všimněme si, že člen $\alpha_1 t$ ve výše uvedené rovnici představuje lineární časový trend.

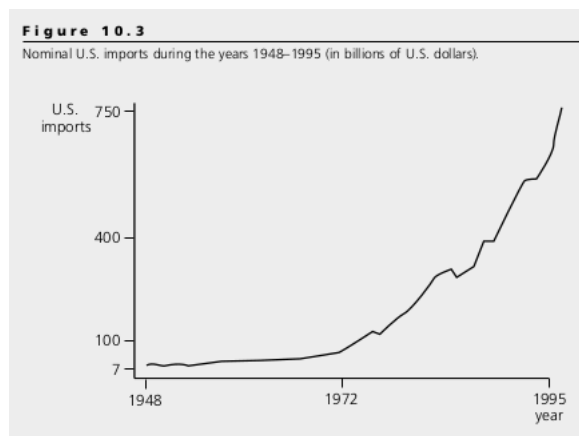
Obrázek 10.1: Časová řada s lineárním trendem

Mnoho časových řad je charakteristických exponenciálním trendem, což znamená konstantní relativní změnu v čase. V praxi exponenciální trend často podchycujeme pomocí modelu

$$\log(y_t) = \beta_0 + \beta_1 t + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (10.28)$$

kde β_1 označujeme jako míru růstu y .

Obrázek 10.2: Časová řada s exponenciálním trendem

Ačkoliv lineární a exponenciální trendy jsou nejběžnější, můžeme se občas setkat také komplikovanějšími časovými trendy. Jako příklad uveďme model s kvadratickým trendem

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \alpha_2 t^2 + e_t, \quad (10.29)$$

který je vhodný např. pro časové řady, ve kterých je rostoucí trend následovaný klesajícím trendem.

Časové trendy a zdánlivá korelace

Trendové proměnné neporušují žádný z předpokladů TS.1 až TS.6. Nicméně je důležité si uvědomit, že skryté faktory, které způsobují trend v y , mohou být také korelovány s nezávislými veličinami. Pokud bychom toto nebrali v potaz, vystavovali bychom se riziku tzv. zavádějící korelace (spurious correlation), kdy zdánlivá souvislost mezi dvěma náhodnými veličinami je dána pouze tím, že obě sledují obdobný trend. Přidáním časového trendu do modelu lze tento problém snadno eliminovat.

Pro ilustraci uvažujme nezávislé veličiny x_{t1} a x_{t2} , které sledují lineární trend, a model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \beta_2 x_{t2} + \beta_3 t + u_t. \quad (10.30)$$

Tento model zapadá do obecné metodologie vícerozměrného regresního modelu, protože t můžeme chápat jako další nezávislou veličinu, tj. $t = x_{t3}$. Díky zohlednění časového trendu v modelu může y_t lineárně růst popř. klesat v čase. Jestliže výše uvedený model splňuje předpoklady TS.1 až TS.3, pak vynechání t z regresního modelu má za následek zkreslené odhady parametrů β_1 a β_2 v důsledku vynechání relevantní vysvětlující proměnné.

Interpretace sklonu regresního modelu a odstranění trendu

Jestliže (stejně jako ve výše uvedeném příkladě) provádíme regresi y_i na x_{t1} , x_{t2} a t , získáme odhad modelu ve tvaru

$$\hat{y}_t = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{t1} + \hat{\beta}_2 x_{t2} + \hat{\beta}_3 t. \quad (10.31)$$

Odhady $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$ však lze získat také následujícím způsobem. Nejprve provedeme regresi y_t , x_{t1} a x_{t2} na konstantu a časový trend t , čímž získáme rezidua $\check{y}_t$, $\check{x}_{t1}$ a $\check{x}_{t2}$ pro $t = 1, 2, \dots, n$, např.

$$\check{y}_t = y_t - \hat{\alpha}_0 + \hat{\alpha}_1 t. \quad (10.32)$$

O $\check{y}_t$ můžeme uvažovat jako o veličině, ze které jsme odstranili lineární trend. Pro odstranění trendu jsme museli nejprve odhadnout model

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + e_t \quad (10.33)$$

pomocí OLS; rezidua z této regrese, tj. $\hat{e}_t = \check{y}_t$, jsou zbavené případného lineárního trendu. Podobná interpretace platí také pro $\check{x}_{t1}$ a $\check{x}_{t2}$.

Následně provedeme regresi $\check{y}_t$ na $\check{x}_{t1}$ a $\check{x}_{t2}$.¹ Odhady sklonů tohoto regresního modelu budou odpovídat odhadům sklonů regresního modelu (10.31). To znamená, že odhady sklonu z (10.31) můžeme interpretovat jako odhady po odstranění lineárního trendu. Analogicky můžeme postupovat také v případě vícero vysvětlujících veličin či v případě exponenciálního či kvadratického trendu.

Pokud bychom z modelu (10.31) odstranili t jako nezávislou veličinu, k odstranění trendu by nedošlo. Pak by se mohlo zdát, že na vývoj y_t má vliv jedno či vícero x_{tj} . To by však mohlo být způsobeno pouze tím, že všechny tyto veličiny zahrnují časový trend.

Interpretace $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$ ukazuje, že je vhodné zahrnout časový trend do regresního modelu, jestliže některá z nezávislých veličin sleduje trend, i když y_t v sobě trend neobsahuje. V opačném případě by se totiž mohlo stát, že by vysvětlující veličina nevykazovala vazbu na y_t , ačkoliv by její pohyb okolo trendu na vývoj y_t vliv měl.

Výpočet R^2 v případě, že závislá veličina sleduje trend

Při porovnání s modely založenými na průřezových datech je R^2 regresních modelů časových řad často velmi vysoké. To může být způsobeno tím, že závislá veličina sleduje časový trend. Připomeňme, že

$$\bar{R}^2 = 1 - \frac{\hat{\sigma}_u^2}{\hat{\sigma}_y^2}, \quad (10.34)$$

kde $\hat{\sigma}_u^2$ je nestranná funkce odhadu rozptylu chyby regresního modelu a $\hat{\sigma}_y^2 = \frac{SST}{n-1} = \frac{\sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2}{n-1}$. Jestliže $E[y_t]$ sleduje např. lineární trend, pak $\frac{SST}{n-1}$ není nestranná a konzistentní funkce odhadu $var[y_t]$. Ve skutečnosti může $\frac{SST}{n-1}$ výrazným způsobem nadhodnocovat rozptyl y_t , protože nezohledňuje trend obsažený v y_t .

Nejjednodušším řešením je vypočítat R^2 po té, co byl ze závislé veličiny odstraněn trend, tj. jako

$$R^2 = 1 - \frac{\hat{\sigma}_u^2}{\sum_{t=1}^n \check{y}_t^2}. \quad (10.35)$$

Protože $\sum_{t=1}^n \check{y}_t^2 \leq \sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2$, platí $R^2 \leq \bar{R}^2$. Pokud y_t obsahuje silný trend, může být R^2 výrazně nižší než $\bar{R}^2$. R^2 tak lépe vysvětluje, jak je y_t ovlivněno x_{t1} a x_{t2} , protože zohledňuje případnou existenci časového trendu.

¹Do regresního modelu není třeba zahrnout průsečík. Pokud ho zahrneme, bude odhadnut na nulu.

Korigované R^2 lze vypočítat analogicky dle (10.35) s tím, že $\hat{\sigma}_u^2$ vydělíme $n - 4$, protože to je počet stupňů volnosti v (10.31), a $\sum_{t=1}^n \hat{y}_t^2$ vydělíme $n - 2$, protože při odstranění trendu z y_1 pomocí (10.33) odhadujeme dva parametry.

Závěrem bychom měli zdůraznit, že při výpočtu R^2 formy F statistiky pro účely testování vícero lineárních omezení používáme klasické R^2 bez odstranění trendu. Důvodem je, že R^2 forma F statistiky je pouze výpočetní nástroj, a proto je žádoucí použít klasickou formu R^2 .

Sezónnost

Mnoho časových řady vykazuje známky tzv. sezónnosti. Sezónnost chápeme jako situaci, kdy je časová řada výrazným způsobem ovlivněna aktuálním měsícem popř. ročním obdobím. Za časové řady, které vykazují znaky sezónnosti, můžeme považovat např. výnosy v zemědělství nebo počet udělených stavebních povolení. Některé řady mohou obsahovat jak časový trend, tak sezónnost - typickým příkladem takovéto řady je např. vývoj HDP.

Z časových řad, které jsou publikované statistickými úřady, je sezónnost velice často odstraněna. Existuje mnoho způsobů, jak z časové řady sezónnost odstranit, nicméně detailní popis odpovídajících postupů překračuje záběr této knihy. Proto si vysvětlíme pouze jednu relativně přímočarou metodu.

Nejjednodušším způsobem, jak odstranit sezónnost z časové řady, je pomocí binárních veličin. Předpokládejme, že máme k dispozici měsíční data, a uvažujeme následující regresní model

$$y_t = \beta_0 + \delta_1 feb_t + \delta_2 mar_t + \delta_3 apr_t + \dots + \delta_{11} dec_t + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + u_t, \quad (10.36)$$

kde $feb_t, mar_t, \dots, dec_t$ představují binární veličiny, které indikují kalendářní měsíc dané časové periody t .² Pokud y_t nevykazuje sezónnost, pak jsou δ_1 až δ_{11} sdruženě statisticky nevýznamné, což lze otestovat pomocí F statistiky. Analogicky lze postupovat, pokud máme k dispozici čtvrtletní namísto měsíčních dat.

Sezónnost lze z časových řad odstranit podobným způsobem, jakým jsme odstranily trend. Uvažujme rovnici (10.36) s $k = 2$. Odhady $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$ lze získat následovně.

Nejprve provedeme regresi y_t, x_{t1} a x_{t2} na konstantu a binární veličiny reprezentující měsíce únor až prosinec, abychom získali rezidua $\hat{y}_t, \hat{x}_{t1}$ a $\hat{x}_{t2}$ pro všechna $t = 1, 2, \dots, n$. Jako příklad uveďme

$$\hat{y}_t = y_t - \hat{\alpha}_0 - \hat{\alpha}_1 feb_t - \hat{\alpha}_2 mar_t - \dots - \hat{\alpha}_{11} dec_t, \quad (10.37)$$

čímž jsme odstranili sezónnost z měsíční časové řady y_t . Podobnou interpretaci lze použít také v případě časových řad $\hat{x}_{t1}$ a $\hat{x}_{t2}$. Následně provedeme regresi $\hat{y}_t$ na $\hat{x}_{t1}$ a $\hat{x}_{t2}$, čímž získáme odhady $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$.

V případě, že y_t vykazuje silné známky sezónnosti, je vhodné tuto skutečnost zohlednit v R^2 podobně, jak tomu bylo v případě časového trendu. Tímto způsobem se zbavíme sezónních vlivů, které nejsou vysvětleny pomocí x_{tj} .

Jak jsme již dříve zmínili, mnoho časových řad vykazuje známky jak časového trendu, tak sezónnosti. V takovémto případě by regresní model měl zahrnovat časový trend i sezónní binární veličiny.

²Měsíc leden byl záměrně vynechán, abychom se vyhnuli tzv. pasti binární veličiny.

Kapitola 11

Aplikace OLS na časové řady

11.1 Stacionární a slabě závislá časová řada

11.1.1 Stacionární a nestacionární časová řada

Stacionární stochastický proces

Stochastický proces $x_t : t = 1, 2, \dots$ je stacionární, jestliže pro libovolný výběr časových indexů $1 \leq t_1 < t_2 < \dots < t_m$ je sdružené rozdělení $(x_{t_1}, x_{t_2}, \dots, x_{t_m})$ stejné jako sdružené rozdělení $(x_{t_1+h}, x_{t_2+h}, \dots, x_{t_m+h})$ pro všechna celá čísla $h \geq 1$.

Zjednodušeně může říci, že stacionární časová řada je časová řada, jejíž pravděpodobnostní rozdělení je stabilní v čase. Pravděpodobnostní rozdělení x_1 je tak stejné jako x_2 nebo x_3 - posloupnost $\{x_t; t = 1, 2, \dots\}$ sleduje identické pravděpodobnostní rozdělení.

Samotná stacionarita však vyžaduje více - např. sdružené rozdělení (x_1, x_2) musí být identické se sdruženým pravděpodobnostním rozdělením (x_t, x_{t+1}) pro libovolné $t \geq 1$. To znamená, že korelace mezi dvěma po sobě jdoucími členy časové řady je konstantní napříč celou časovou řadou.

Stochastický proces, který není stacionární, nazýváme nestacionárním stochastickým procesem. Příkladem takového procesu je časová řada s trendem, se kterou jsme se setkali v minulé kapitole.

Kovariančně stacionární proces

Stochastický proces $\{x_t : t = 1, 2, \dots\}$ s konečným druhým momentem $[E[x_t^2] < \infty]$ je kovariančně stacionární, pokud (1) $E[x_t]$ je konstantní, (2) $var[x_t]$ je konstantní a (3) pro libovolné t a $h \geq 1$ je $cov[x_t, x_{t+h}]$ pouze funkcí h a nikoliv funkcí t .

Kovarianční stacionarita se zaměřuje pouze na první dva momenty stochastického procesu, kde střední hodnota a rozptyl jsou konstantní v čase a kovariance mezi x_t a x_{t+h} závisí pouze na jejich vzájemné vzdálenosti h .

Jestliže má stacionární proces konečný druhý moment, pak musí být kovariančně stacionární. Opačné tvrzení však nemusí být pravdivé.

Význam stacionarity

Pokud chceme analyzovat vazby mezi dvěma proměnnými pomocí regresní analýzy, musí předpokládat jistou formu jejich stability v čase. Jestliže by se vazba mezi těmito dvěma proměnnými (např. mezi x a y) náhodně měnila s každou časovou periodou, nemohli bychom doufat, že této vazbě porozumíme, pokud bychom měli k dispozici pouze jednu realizaci podkladového procesu.

11.1.2 Slabě závislá časová řada

Kovariančně stacionární časová řada je slabě závislá, pokud korelace mezi x_t a x_{t+h} konverguje dostatečně rychle k nule s tím, jak $h \rightarrow \infty$. Kovariančně stacionární řady, kde $\text{corr}[x_t, x_{t+h}] \rightarrow 0$ pro $h \rightarrow \infty$, nazýváme asymptoticky nekorelované.

Předpoklad slabé závislosti je pro regresní analýzu důležitý, protože nahrazuje předpoklad náhodného výběru, který implikuje platnost zákona velkých čísel a centrální limitní věty. Stacionární slabě závislá časová řada je tak ideální pro účely vícerozměrné regresní analýzy.

Proces klouzavého průměru řádu jedna

Uvažujme příklad slabě závislé řady

$$x_t = e_t + \alpha_1 e_{t-1}, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (11.1)$$

kde $\{e_t, t = 0, 1, \dots\}$ je nezávislá stejnoměrně rozdělená posloupnost s nulovou střední hodnotou a rozptylem σ_e^2 . Proces $\{x_t\}$ nazýváme procesem klouzavého průměru řádu jedna [moving average process of order one; MA(1)].

Proč je MA(1) proces slabě závislý? Je zřejmé, že po sobě jdoucí členy x_t a x_{t+1} jsou korelované. Protože $x_{t+1} = e_{t+1} + \alpha_1 e_t$, je $\text{cov}[x_t, x_{t+1}]$ rovno $\alpha_1 \text{var}[e_t] = \alpha_1 \sigma_e^2$. A protože $\text{var}[x_t] = (1 + \alpha_1^2) \sigma_e^2$, je $\text{corr}[x_t, x_{t+1}]$ rovno $\frac{\alpha_1}{1 + \alpha_1^2}$. Jakmile se však zaměříme na členy posloupnosti, které jsou od sebe dvě a více časových period, zjistíme, že jsou nekorelované, protože jsou nezávislé. Z důvodu předpokladu nezávislého stejnoměrného rozdělení e_t je $\{x_t\}$ stacionární. MA(1) je tak stacionární slabě závislá posloupností, a proto na ni lze aplikovat zákon velkých čísel a centrální limitní větu.

Autoregresivní proces řádu jedna

Dalším populárním příkladem stacionární slabě závislé řady je tzv. autoregresivní proces řádu jedna [autoregressive process of order one; AR(1)].

$$y_t = \rho_1 y_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots \quad (11.2)$$

Počáteční bod řady je y_0 a $\{e_t : t = 1, 2, \dots\}$ je nezávislá stejnoměrně rozdělená posloupnost s nulovou střední hodnotou a rozptylem σ_e^2 . Dále předpokládáme, že e_t je nezávislé na y_0 a že $E[y_0] = 0$.

Klíčovým předpokladem pro slabou závislost AR(1) procesu je tzv. podmínka stability $|\rho_1| < 1$. Pak nazýváme $\{y_t\}$ stabilním AR(1) procesem.

Předpokládejme, že je výše uvedený proces kovariančně stabilní.¹ Tento předpoklad implikuje $E[y_t] = E[y_{t-1}]$, což pro (11.2) s $\rho_1 \neq 1$ může nastat

¹Lze dokázat, že $\{y_t\}$ je striktně stacionární. Tento důkaz však přesahuje záběr naší knihy.

pouze pro $E[y_t] = 0$. Vzhledem k tomu, že e_t a y_{t-1} jsou nezávislé, platí $\text{var}[y_t] = \rho_1^2 \sigma_y^2 + \sigma_e^2$. Protože dle podmínky stability platí $\rho_1^2 < 1$, získáváme

$$\sigma_y^2 = \frac{\sigma_e^2}{1 - \rho_1^2} \quad (11.3)$$

Kovarianci mezi y_t a y_{t+h} pro $h \geq 1$ lze pak odvodit následujícím způsobem.

$$\begin{aligned} y_{t+h} &= \rho_1 y_{t+h-1} + e_{t+h} = \rho_1 (\rho_1 y_{t+h-2} + e_{t+h-1}) + e_{t+h} \\ &= \rho_1^2 y_{t+h-2} + \rho_1 e_{t+h-1} + e_{t+h} = \dots \\ &= \rho_1^h y_t + \rho_1^{h-1} e_{t+1} + \dots + \rho_1 e_{t+h-1} + e_{t+h} \end{aligned} \quad (11.4)$$

Protože $E[y_t] = 0$, můžeme poslední rovnici vynásobit y_t a aplikovat očekávanou hodnotu, abychom získali $\text{cov}[y_t, y_{t+h}]$. S využitím skutečnosti, že e_{t+j} je nekorelované s y_t , získáváme

$$\begin{aligned} \text{cov}[y_t, y_{t+h}] &= E[y_t y_{t+h}] = \rho_1^h E[y_t^2] + \rho_1^{h-1} E[y_t e_{t+1}] + \dots + E[y_t e_{t+h}] \\ &= \rho_1^h E[y_t^2] = \rho^h \sigma_y^2. \end{aligned} \quad (11.5)$$

Protože σ_y je standardní směrodatná odchylka jak pro y_t tak pro y_{t+h} , můžeme korelaci mezi y_t a y_{t+h} definovat jako

$$\text{corr}[y_t, y_{t+h}] = \frac{\text{cov}(y_t, y_{t+h})}{\sigma_y \sigma_y} = \rho_1^h. \quad (11.6)$$

Korelace dvou po sobě jdoucích členů časové řady je ρ_1 . Je zřejmé, že i když je tato korelace vysoká - řekněme 0.90 - korelace mezi y_t a y_{t+h} klesá velmi rychle k nule s tím, jak $h \rightarrow \infty$. Proto můžeme AR(1) považovat za slabě závislý proces.

Na závěr zdůrazněme, že časová řada sledující trend, ačkoliv nestacionární, může být slabě závislá. Časovou řadu, která je po odstranění trendu jak stacionární tak slabě závislá, nazýváme trendově stacionárním procesem.

11.2 Asymptotické vlastnosti OLS

Předpoklad 11.1 (TS.1' - linearita a slabá závislost) *Uvažujme stejný model jako v případě předpokladu TS.1. Nyní však přidejme předpoklad, že $\{(x_t, y_t) : t = 1, 2, \dots\}$ je stacionární a slabě závislý proces. V tomto případě lze na výběrové průměry aplikovat zákon velkých čísel a centrální limitní větu.*

Důležitým rozdílem mezi TS.1 a TS.1' je předpoklad slabé závislosti.

Předpoklad 11.2 (TS.2' - neexistence perfektní kolinearity) *Stejný předpoklad jako TS.2.*

Předpoklad 11.3 (TS.3' - nulová podmíněná střední hodnota)

Vysvětlující veličiny $x_t = (x_{t1}, x_{t2}, \dots, x_{tj})$ jsou souběžně exogenní tak, jak je tomu v rovnici (10.16), tj. $E[u_t | x_t] = 0$.

TS.3' je mnohem méně restriktivní než TS.3, protože TS.3' neklade žádná omezení na to, jaký má být vztah mezi u_t a vysvětlujícími veličinami v ostatních časových periodách. Nicméně stacionarita implikuje, že pokud souběžná exogenita platí pro jednu časovou periodu, pak platí pro všechny časové periody. Pokud bychom se zbavili předpokladu stacionarity, museli bychom požadovat splnění TS.3' pro všechny časové periody $t = 1, 2, \dots$

Předpoklad konzistentnosti OLS, který je představen ve větě 11.1, pouze vyžaduje, aby u_t mělo nulovou nepodmíněnou střední hodnotu a bylo nekorelované s libovolným x_{ij} , tj.

$$E[u_t] = 0, \quad \text{cov}[x_{tj}, u_t] = 0, \quad j = 1, 2, \dots, k. \quad (11.7)$$

V následujícím textu budeme převážně pracovat s předpokladem nulové podmíněné střední hodnoty, protože vede k nejpřímější definici asymptotické analýzy.

Věta 11.1 (Konzistentnost OLS) *Při splnění předpokladů TS.1', TS.2' a TS.3' jsou OLS odhady konzistentní, tj. $\text{plim} \hat{\beta}_j = \beta_j$ pro $j = 0, 1, \dots, k$.*

Mezi větami 10.1 a 11.1 existuje několik praktických odlišností. Za prvé, ve větě 11.1 jsme došli k závěru, že OLS odhady jsou konzistentní. Tato věta nám však neříká nic o jejich nestrannosti. Za druhé, ve větě 11.1 jsme na jedné straně oslabili význam, ve kterém musí být vysvětlující veličiny exogenní, na druhé straně avšak musí být podkladová časová řada slabě závislá. Slabá závislost je klíčová pro získání distribucí odhadů regresních parametrů; tomuto tématu se budeme věnovat v následující kapitole.

Pro ilustraci uvažujme AR(1) proces

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + u_t, \quad (11.8)$$

kde

$$E[u_t | y_{t-1}, y_{t-2}, \dots] = 0. \quad (11.9)$$

Pokud spojíme tyto dvě rovnice, získáme

$$E[y_t | y_{t-1}, y_{t-2}, \dots] = E[y_t | y_{t-1}] = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1}. \quad (11.10)$$

Protože v roli vysvětlující veličiny vystupuje pouze y_{t-1} , implikuje (11.9) platnost předpokladu TS.3'. Předpoklad striktní exogenity, tj. předpoklad TS.3, který je nezbytný pro nezkreslenost OLS odhadů, splněn není. V AR(1) procesu vysvětlující veličiny obsahují všechny hodnoty y s výjimkou té poslední, tj. $(y_0, y_1, \dots, y_{n-1})$. Předpoklad TS.3 však vyžaduje, aby pro všechna t bylo u_t nekorelováno s $y_0, y_1, \dots, y_{n-1}$, což zcela zřejmě není splněno. Navíc, protože $E[u_t] = 0$ a $\text{corr}[y_{t-1}, u_t] = 0$, musí být u_t a y_t korelováno.

$$\begin{aligned} \text{cov}[y_t, u_t] &= E[y_t, u_t] - E[y_t]E[u_t] = E[y_t, u_t] \\ &= E[(\beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + u_t)u_t] = \beta_0 E[u_t] + \beta_1 E[y_{t-1}u_t] + E[u_t^2] \\ &= E[u_t^2] = E[u_t^2] - E[u_t]^2 = \text{var}[u_t] > 0 \end{aligned} \quad (11.11)$$

Je tedy zřejmé, že AR(1) nemůže splňovat předpoklad TS.3.

Pro splnění předpokladu slabé závislosti musí být $|\beta_1| < 1$. Jestliže je tento předpoklad splněn, pak věta 11.1 implikuje, že OLS odhady jsou konzistentní. Bohužel $\hat{\beta}_1$ není nestranný a míra zkreslení může být značná, pokud se jedná o vzorek malého rozsahu nebo pokud je β_1 blízke jedné.² Pro vzorky středního nebo velkého rozsahu by $\hat{\beta}_1$ mělo být dobrým odhadem β_1 .

Předpoklad 11.4 (TS.4' - homoskedasticita) *Chyby regresního modelu jsou souběžně homoskedastické, tj. $\text{var}[u_t|x_t] = \sigma^2$.*

Předpoklad 11.5 (TS.5' - neexistence autokorelace) *Pro všechna $t \neq s$ platí $E[u_t u_s | x_t, x_s] = 0$.*

Všimněme si, že v TS.4' na rozdíl od TS.4 podmiňujeme pouze na vysvětlující veličiny v čase t . V TS.5' pak podmiňujeme pouze na vysvětlující veličiny v časových periodách, které se shodují s u_t a u_s . V praxi však velice často ignorujeme podmínění na x_t a x_s a namísto toho uvažujeme, že u_t a u_s jsou nepodmíněně nekorelované pro všechna $t \neq s$.

Autokorelace je častý problém statických modelů a modelů s konečným rozdělením zpoždění - neexistuje nic, co by garantovalo neexistenci korelace u_t v čase. Nicméně TS.5' platí pro AR(1) proces tak, jak je formulován v (11.8) a (11.9). Protože vysvětlující veličina v čase t je y_{t-1} , musíme dokázat, že $E[u_t u_s | y_{t-1}, y_{s-1}] = 0$ pro všechna $t \neq s$. Pro ilustraci uvažujme $s < t$.³ Protože $u_s = y_s - \beta_0 - \beta_1 y_{s-1}$, je u_s funkcí y před časem t . Dle (11.9) platí $E[u_t | u_s, y_{t-1}, y_{s-1}] = 0$, a proto $E[u_t u_s | u_s, y_{t-1}, y_{s-1}] = u_s E[u_t | y_{t-1}, y_{s-1}] = 0$. Zákon iterované střední hodnoty (law of iterated expectations) implikuje $E[u_t u_s | y_{t-1}, y_{s-1}] = 0$. Toto je velmi důležitý závěr - pokud (11.8) obsahuje pouze jedno zpoždění, nejsou chyby regresního modelu autokorelované.

Věta 11.2 (Asymptotická normalita OLS odhadů) *Při splnění předpokladů TS.1' až TS.5' sledují OLS odhady asymptoticky normální rozdělení. Také klasické t a F statistiky jsou asymptoticky platné.*

Výše uvedená věta tedy říká, že i když nejsou předpoklady klasického lineárního modelu bez zbytku splněny, jsou OLS odhady konzistentní a lze použít obvyklé procedury pro jejich odhad a to včetně stanovení intervalů spolehlivosti.

Při splnění předpokladů TS.1' až TS.5' lze dokázat, že OLS odhady jsou asymptoticky efektivní v rámci rodiny odhadů popsanych ve větě 5.3.⁴ Také modely, které zahrnují trend, mohou splňovat požadavky TS.1' až TS.5' za předpokladu, že jsou trendově stacionární. Pokud je časový trend explicitně zahrnut do regresního modelu, lze také použít obvyklé postupy pro odhad parametrů.

11.3 Persistentní časové řady v regresní analýze

V praxi se poměrně často setkáváme s časovými řadami, které nesplňují podmínku slabé závislosti. Aplikace regresní analýzy na časové řady, které vykazují

²Pro β_1 blízke jedné může $\hat{\beta}_1$ výrazně podhodnocovat skutečnou hodnotu β_1 .

³Na opačný případ lze aplikovat princip symetrie.

⁴Pouze nahradíme index náhodného výběru i časovým indexem t .

silnou závislost v čase, nepředstavuje zásadní problém, pokud jsou splněny CLM předpoklady, které jsme představili v kapitole 10. Nicméně stanovení intervalů spolehlivosti jednotlivých odhadů může být značně zavádějící, protože se již nelze spolehnout na zákon velkých čísel a centrální limitní větu.

11.3.1 Persistentní časové řady

AR(1) proces je slabě závislý, pokud $|\rho_1| < 1$. Nicméně v praxi mnoho časových řad lépe charakterizuje model

$$y_t = y_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (11.12)$$

kde $\{e_t : t = 1, 2, \dots\}$ sleduje nezávislé identické pravděpodobnostní rozdělení s nulovou střední hodnotou a rozptylem σ^2 . Tento proces nazýváme náhodnou procházkou. Předpokládejme, že y_0 je nezávislé na e_t pro všechna $t \geq 1$. Pak lze střední hodnotu t_t snadno určit pomocí opakované substituce

$$y_t = e_t + e_{t-1} + \dots + e_1 + y_0 \quad (11.13)$$

a následnou aplikací očekávané hodnoty

$$E[y_t] = E[e_t] + E[e_{t-1}] + \dots + E[e_1] + E[y_0] = E[y_0]. \quad (11.14)$$

Očekávaná hodnota náhodné procházky je tak nezávislá na čase t . Obvyklý předpoklad je $y_0 = 0$, což implikuje $E[y_t] = 0$ pro všechna t .

Naproti tomu rozptyl náhodné procházky narůstá s časem t , a proto se nejedná o stacionární proces. Předpokládejme, že y_0 je nenáhodné, tj. $\text{var}[y_0] = 0$. Protože $\{e_t\}$ sleduje identické nezávislé rozdělení, platí

$$\text{var}[y_t] = \text{var}[e_t] + \text{var}[e_{t-1}] + \dots + \text{var}[e_1] = \sigma_e^2 t. \quad (11.15)$$

Navíc náhodná procházka vykazuje značně persistentní chování, což znamená, že hodnota y dnes je důležitá pro určení hodnoty y i ve velmi vzdálené budoucnosti. Pro ilustraci rozepíšeme h časových period jako

$$y_{t+h} = e_{t+h} + e_{t+h-1} + \dots + e_{t+1} + y_t. \quad (11.16)$$

Předpokládejme, že chceme vypočítat očekávanou hodnotu y_{t+h} pro danou hodnotu y_t . Z výše uvedené rovnice je zřejmé, že

$$E[y_{t+h}|y_t] = y_t. \quad (11.17)$$

Jinými slovy, nejlepším odhadem budoucí hodnoty y_{t+h} je současná hodnota y_t a to bez ohledu na to, jak vzdálenou budoucnost uvažujeme. To lze postavit do kontrastu se stabilním AR(1) procesem, kde byl podobný postup použit jako důkaz pro

$$E[y_{t+h}|y_t] = \rho_1^h y_t, \quad (11.18)$$

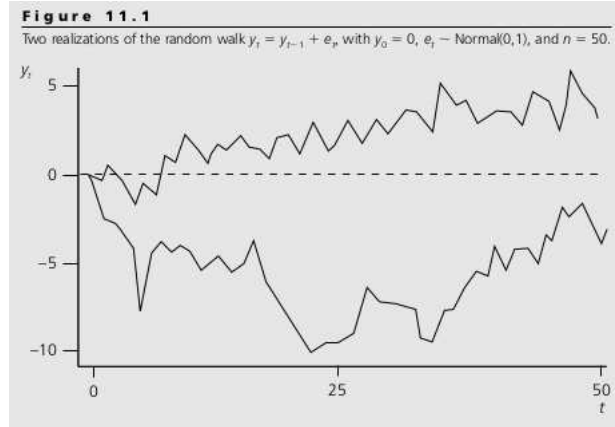
kde $E[y_{t+h}|y_t]$ se blíží nepodmíněné střední hodnotě $E[y_t] = 0$ s tím, jak $h \rightarrow \infty$, a to bez ohledu na hodnotu y_t .

Lze dokázat, že v případě náhodné procházky $\{y_t\}$ se korelace mezi y_t a y_{t+h} pro dostatečně velké t blíží jedné. Za předpokladu $\text{var}[y_0] = 0$ totiž platí

$$\text{corr}[y_t, y_{t+h}] = \sqrt{\frac{t}{t+h}}. \quad (11.19)$$

Korelace tak závisí na počátečním bodu t , a proto $\{y_t\}$ není kovariančně stacionární. Ačkoliv pro fixní t se korelace blíží nule s tím, jak se h blíží nekonečnu, není tato konvergence dostatečně “rychlá”. Pro libovolné h lze vždy zvolit t dostatečně vysoké na to, aby se $\text{corr}[y_t, y_{t+h}]$ blížilo jedné. Náhodná procházka tak nesplňuje požadavek na asymptoticky nekorelovanou řadu.

Jak nározně ilustruje následující graf, je v praxi velmi obtížné vizuálně rozlišit, zda-li je daný proces náhodnou procházkou či nikoliv. Náhodná procházka

Obrázek 11.1: Dvě náhodné procházky

je specifickým příkladem tzv. procesu s jednotkovým kořenem (unit root process). Jméno procesu vychází ze skutečnosti, že se jedná o AR(1) model s $\rho_1 = 1$.

Je velmi důležité nezaměňovat časový trend s persistentním charakterem časové řady. Časová řada může sledovat trend a přitom nebýt persistentní. Existuje však také řady, které jsou persistentní a přitom nesledují žádný trend - příkladem takové řady může být (alespoň pro určitá období) vývoj nezaměstnanosti či inflace. Velice často se však můžeme setkat s řadami, které jsou persistentní a navíc sledující trend. Triviálním příkladem takovéto řady je náhodná procházka s trendem

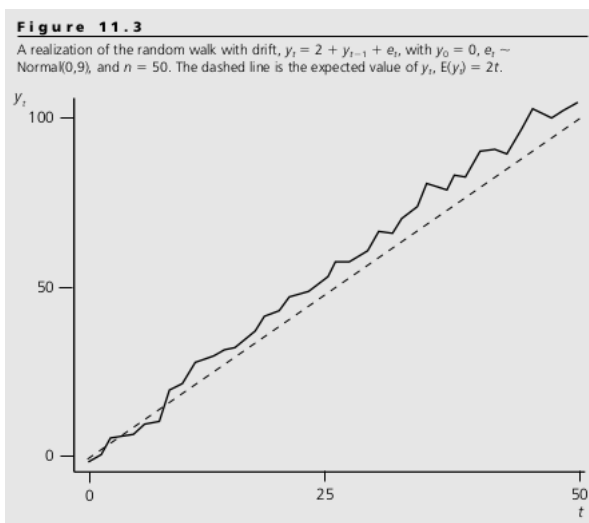
$$y_t = \alpha_0 + y_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (11.20)$$

kde $\{e_t : t = 1, 2, \dots\}$ a y_0 splňují stejné podmínky jako v případě klasické náhodné procházky. Nově přibyl parametr α , který představuje časový trend. S použitím opakované substituce lze snadno dokázat, že střední hodnota tohoto procesu je funkcí času.

$$\begin{aligned} E[y_t] &= E[\alpha_0 t + e_t + e_{t-1} + \dots + e_1 + y_0] = \alpha_0 t + E[e_t] \\ &\quad + E[e_{t-1}] + \dots + E[e_1] + E[y_0] = \alpha_0 t \end{aligned} \quad (11.21)$$

Podobně jako v případě klasické náhodné procházky lze také v případě náhodné procházky s trendem dokázat, že $E[y_{t+h}|y_t] = \alpha_0 h + y_t$. Rozptyl y_t je stejný jako v případě obyčejné náhodné procházky.

Následující graf zobrazuje náhodnou procházku s trendem. Je zřejmé, že proces sleduje lineární časový trend, nicméně nemá tendenci se vracet k trendové linii.

Obrázek 11.2: Náhodná procházka s trendem

Náhodná procházka s trendem je příkladem procesu s jednotkovým kořenem, protože se zjevně jedná o AR(1) s $\rho_1 = 1$.

$$y_t = \alpha_0 + \rho_1 y_{t-1} + e_t \quad (11.22)$$

Transformace persistentních časových řad

Aplikace regresního modelu na časové řady s jednotkovým kořenem může vést k zavádějícím závěrům, pokud jsou porušeny CLM předpoklady.

O slabých závislých časových řadách říkáme, že jsou integrované stupněm nula (integrated of order zero) a značíme je jako $I(0)$. Na tyto časové řady může být aplikována regresní analýza. Procesy s jednotkovým kořenem jako je náhodná procházka (jak s trendem tak bez něj) jsou integrovány stupněm jedna a značíme je jako $I(1)$. Na takovouto časovou řadu musíme nejprve aplikovat diferenci prvního řádu, čímž získáme $I(0)$, a teprve po té ji můžeme použít jako vstup pro regresní analýzu.

Koncept $I(1)$ procesu se nejnázne vysvětluje na náhodné procházce. Pro y_t generované dle (11.12) totiž platí

$$\Delta y_t = y_t - y_{t-1} = e_t, \quad t = 2, 3, \dots, \quad (11.23)$$

takže $\{\Delta y_t : t = 2, 3, \dots\}$ představuje identickou nezávisle rozdělenou posloupnost a je tak slabě závislé. Aplikace difference prvního řádu má však další výhodu a tou je odstranění případného lineárního časového trendu.

Testování $I(1)$ procesu

Rozhodování o tom, zda-li je realizace určité časové řady procesem s jednotkovým kořenem, je poměrně komplikované. Tématu se budeme do hloubky zabývat v kapitole 18.

Velmi jednoduchý test je založen na AR(1) modelu - proces je $I(0)$ pokud $|\rho_1| < 1$ a $I(1)$ pokud $\rho_1 = 1$. V předchozím textu jsme prokázali, že pokud je

$AR(1)$ proces stabilní, pak $\rho_1 = \text{corr}[y_t, y_{t-1}]$. Proto lze ρ_1 odhadnout pomocí výběrové korelace mezi y_t a y_{t-1} . Tuto výběrovou korelaci nazýváme autokorelací prvního řádu a značíme ji jako $\hat{\rho}_1$. S využitím zákona velkých čísel lze dokázat, že $\hat{\rho}_1$ je při splnění podmínky $|\rho_1| < 1$ konzistentním odhadem ρ_1 .⁵

Hodnotu $\hat{\rho}_1$ pak lze použít při rozhodování o tom, zda-li je určitý proces $I(0)$ nebo $I(1)$. Teoreticky by mělo stačit určit konfidenční interval pro ρ_1 a zkontrolovat, zda-li obsahuje hodnotu $\rho_1 = 1$. Bohužel výběrová distribuce funkce odhadu $\hat{\rho}_1$ je extrémně odlišná populační distribuce, pokud je ρ_1 blízké jedné nebo výrazně menší než jedna. Prozatím tedy budeme použít $\hat{\rho}_1$ jako přibližný indikátor toho, zda-li máme na časovou řadu aplikovat diferenci prvního řádu.

Jestliže časová řada vykazuje silný trend, je vhodné aplikovat diferenci prvního řádu až po odstranění trendu. Jestliže z časové řady není odstraněn trend, pak je autoregresivní korelace výrazně nadhodnocená, což zvyšuje “pravděpodobnost” indikace jednotkového kořene.

11.3.2 Dynamicky kompletní modely a absence autokorelace

Uvažujme následující jednoduchý regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + u_t. \quad (11.24)$$

Pro konzistenci OLS odhadů postačuje, pokud $E[u_t|z_t] = 0$. Obecně platí, že $\{u_t\}$ může být autokorelované. Nicméně, pokud předpokládáme

$$E[u_t|z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, \dots] = 0, \quad (11.25)$$

pak, jak si ukážeme později, je předpoklad TS.5' splněn. Konkrétně $\{u_t\}$ není autokorelované. Rovnice (11.25) implikuje souběžnou exogenitu z_t , tj. $E[u_t|z_t] = 0$.

Abychom získali lepší vhled do problému, aplikujme podmíněné očekávání na (11.24) a použijme (11.25), čímž získáme

$$E[y_t|z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, \dots] = E[y_t|z_t] = \beta_0 + \beta_1 z_t + E[u_t|z_t] = \beta_0 + \beta_1 z_t. \quad (11.26)$$

Tato rovnice nám říká, že v okamžiku fixace z_t nejsou zpožděná y a z schopna vysvětlit aktuální hodnotu y . Pokud tento předpoklad není splněn, pak je $\{u_t\}$ autokorelované.

Dále uvažujme model se dvěma zpožděními.

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + \beta_2 z_{t-1} + \beta_3 z_{t-2} + u_t \quad (11.27)$$

Vzhledem k definici modelu má podmíněná střední hodnota tvar

$$E[y_t|z_t, z_{t-1}, z_{t-2}, z_{t-3}, \dots] = E[y_t|z_t, z_{t-1}, z_{t-2}]. \quad (11.28)$$

Podobně jako předchozím případě pak předpokládáme, že po fixaci z_t, z_{t-1} a z_{t-2} nemá žádné zpoždění y a žádné z se zpožděním větším než dva schopnost vysvětlit aktuální hodnotu y , tj.

$$E[y_t|z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, \dots] = E[y_t|z_t, z_{t-1}, z_{t-2}]. \quad (11.29)$$

⁵Nicméně $\hat{\rho}_1$ není nezkresleným odhadem ρ_1 .

Nakonec uvažujme obecný model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + u_t, \quad (11.30)$$

kde vysvětlující veličiny $x_t = (x_{t1}, \dots, x_{tk})$ mohou zahrnovat jak zpožděná z , tak zpožděná y . Rovnice (11.25) tak přejde do tvaru

$$E[u_t | x_t, y_{t-1}, x_{t-1}, \dots] = 0, \quad (11.31)$$

což vyjádřeno pomocí y_t znamená

$$E[y_t | x_t, y_{t-1}, x_{t-1}, \dots] = E[y_t | x_t]. \quad (11.32)$$

Jinými slovy, do matice x_t byl zařazen dostatek zpožděných veličin tak, aby další zpožděné y a další zpožděné vysvětlující veličiny z měly ve vztahu k aktuální hodnotě y nulovou vypovídající hodnotu. Takovýto model nazýváme dynamicky kompletním modelem. Protože (11.31) je ekvivalentní

$$E[u_t | x_t, u_{t-1}, x_{t-1}, u_{t-2}, \dots] = 0, \quad (11.33)$$

lze dokázat, že dynamicky kompletní model splňuje předpoklad TS.5'. Pro ilustraci uvažujme $s < t$; s využitím zákona o iterované střední hodnotě pak získáme

$$\begin{aligned} E[u_t u_s | x_t, x_s] &= E[E[u_t u_s | x_t, x_s, u_s] | x_t, x_s] \\ &= E[u_s E[u_t | x_t, x_s, u_s] | x_t, x_s]. \end{aligned} \quad (11.34)$$

Protože $s < t$, je (x_t, x_s, u_s) podmnožinou podmínění v rovnici (11.33), což implikuje $E[u_t | x_t, x_s, u_s] = 0$. To znamená, že

$$E[u_t u_s | x_t, x_s] = E[u_s \cdot 0 | x_t, x_s] = 0, \quad (11.35)$$

a proto je předpoklad TS.5' splněn. Vzhledem k tomu, že dynamicky kompletní model znamená neexistenci autokorelace chybového členu regresního modelu, měly by ideálně všechny modely být dynamicky kompletní.

Pojem dynamická kompletnost by neměl být zaměňován se slabším předpokladem zahrnutí vhodných zpoždění do regresního modelu. V případě modelu (11.30) jsou vysvětlující veličiny x_t sekvenčně exogenní (sequentially exogenous), jestliže

$$E[u_t | x_t, x_{t-1}, \dots] = E[u_t] = 0, \quad t = 1, 2, \dots \quad (11.36)$$

Je důležité si uvědomit, že striktní exogenita implikuje sekvenční exogenitu, která implikuje souběžnou exogenitu. Protože $(x_t, x_{t-1}, \dots)$ je podmnožinou $(x_t, y_{t-1}, x_{t-1}, \dots)$, je sekvenční exogenita implikována dynamickou kompletností.

11.3.3 Předpoklad homoskedasticity

V rámci jednoduchého modelu

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + u_t \quad (11.37)$$

vyžaduje předpoklad TS.4', aby

$$\text{var}[u_t | z_t] = \sigma^2. \quad (11.38)$$

Ačkoliv je tedy $E[y_t|z_t]$ lineární funkcí z_t , musí být $\text{var}[y_t|z_t]$ konstantní.

V případě AR(1) procesu má předpoklad homoskedasticity formu

$$\text{var}[u_t|y_{t-1}] = \text{var}[y_t|y_{t-1}] = \sigma^2. \quad (11.39)$$

V případě modelu

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + \beta_2 y_{t-1} + \beta_3 z_{t-1} + u_t \quad (11.40)$$

má pak předpoklad homoskedasticity tvar

$$\text{var}[u_t|z_t, y_{t-1}, z_{t-1}] = \text{var}[y_t|z_t, y_{t-1}, z_{t-1}] = \sigma^2. \quad (11.41)$$

Obecně tedy platí, že bez ohledu na to, jaká vysvětlující veličina se objeví v regresním modelu, musí být splněn předpoklad, že rozptyl u_t (a tím pádem také y_t) je po zafixování těchto veličin konstantní.

Kapitola 12

Autokorelace a heteroskedasticita v časových řadách

V předchozí kapitole jsme ukázali, že pokud je regresní model "kompletně" specifikován, nevykazují chybové členy známky autokorelace. Testování autokorelace tak může být použito pro účely detekce chybné dynamické specifikace regresního modelu. Navíc chybové členy statických modelů a modelů s konečným rozdělením zpoždění mohou vykazovat autokorelaci, i když samotný model není chybně specifikován. Proto je vhodné znát důsledky autokorelace a nástroje na její potlačení.

12.1 Autokorelace a vlastnosti OLS odhadů

12.1.1 Nezkreslenost a konzistentnost odhadu

Pokud jsou vysvětlující veličiny striktně exogenní, jsou odhady $\hat{\beta}_j$ nezkreslené bez ohledu na míru autokorelace chybových členů regresního modelu. Jedná se o analogii tvrzení, že heteroskedasticita chybových členů nemá za následek zkreslení $\hat{\beta}_j$. V kapitole 11 jsme oslabili předpoklad striktní exogenity na $E[u_t|x_t] = 0$ a ukázali, že pokud jsou data slabě závislá, je odhad $\hat{\beta}_j$ stále konzistentní (i když ne nutně nezkreslený). Tento závěr není závislý na předpokladu neexistence autokorelace.

12.1.2 Efektivnost odhadu

Protože Gaus-Markovova věta vyžaduje jak homoskedasticitu, tak sériově nekorelované chyby regresního modelu, nejsou OLS odhady v přítomnosti sériové korelace BLUE. Navíc t a F statistiky nejsou platné a to ani asymptoticky.

Pro ilustraci uvažujme AR(1) proces

$$u_t = \rho u_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, n \quad |\rho| < 1, \quad (12.1)$$

kde e_t jsou nekorelované náhodné veličiny s nulovou střední hodnotou a rozptylem σ_e^2 . V návaznosti na AR(1) uvažujme jednoduchý regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + u_t, \quad (12.2)$$

kde pro zjednodušení navazujících výpočtů předpokládáme $E[x_t] = 0$. OLS odhad $\hat{\beta}_1$ pak lze vyjádřit jako

$$\hat{\beta}_1 = \beta_1 + \frac{\sum_{t=1}^n x_t u_t}{SST_x}, \quad (12.3)$$

kde $SST_x = \sum_{t=1}^n x_t^2$. Při výpočtu podmíněného rozptylu $\hat{\beta}_1$ musíme vzít v potaz autokorelaci u_t , tj.

$$\begin{aligned} \text{var}[\hat{\beta}_1] &= \frac{\text{var}\left[\sum_{t=1}^n x_t u_t\right]}{SST_x^2} \\ &= \frac{\sum_{t=1}^n x_t^2 \text{var}[u_t] + 2 \sum_{t=1}^{n-1} \sum_{j=1}^{n-1} x_t x_{t+j} E[u_t u_{t+j}]}{SST_x^2} \\ &= \frac{\sigma^2}{SST_x} + 2 \frac{\sigma^2}{SST_x^2} \sum_{t=1}^{n-1} \sum_{j=1}^{n-1} \rho^j x_t x_{t+j}, \end{aligned} \quad (12.4)$$

kde $\sigma^2 = \text{var}[u_t]$ a kde jsme využili skutečnosti $E[u_t u_{t+j}] = \text{cov}[u_t, u_{t+j}] = \rho^j \sigma^2$ [viz. (11.6)]. První člen rovnice (12.4) představuje rozptyl $\hat{\beta}_1$ pro $\rho = 0$, což odpovídá OLS rozptylu při splnění Gauss-Markovových předpokladů. Pokud trpí regresní model (12.2) sériovou korelací chybového členu, tj. $\rho \neq 0$, je odhad zkreslený, protože ignorujeme druhý člen (12.4).

Závěrem výše uvedeného příkladu tedy je, že v případě existence autokorelace nelze testovat hypotézy pomocí standardní t a F statistiky, protože je odhad rozptylu parametrů regresního modelu zkreslený.

12.1.3 Míra shody

Populační R^2 jsme v případě průřezových dat definovali jako $1 - \frac{\sigma_y^2}{\sigma_y^2}$ (viz. kapitola 6). Tato definice je stále platná v případě časové řady, která je stacionární a slabě závislá, protože rozptyl chybového členu a závislé proměnné se v čase nemění. Dle zákona velkých čísel jsou R^2 a $\bar{R}^2$ konzistentními odhady populačního R^2 . Argument pro toto tvrzení je v podstatě shodný jako v případě průřezových dat při existenci heteroskedasticity (viz. kapitola 8). Toto tvrzení však neplatí, pokud je $\{y_t\}$ $I(1)$ procesem, protože v takovém případě roste $\text{var}[y_t]$ v čase a R^2 jako míra shody tak nedává smysl. V kapitole 10 jsme také tvrdili, že případný časový trend či sezónnost mají být při výpočtu R^2 zohledněny. Ostatní odchylky od předpokladu stacionarity by neměly způsobovat problémy při interpretaci R^2 a $\bar{R}^2$.

12.1.4 Autokorelace a zpožděné závislé veličiny

Téměř každá kniha o ekonometrii obsahuje tvrzení, že OLS odhady jsou v případě autokorelace chybového členu nekonzistentní. Toto tvrzení však není obecně platné.

Pro ilustraci uvažujme model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + u_t, \quad (12.5)$$

kde $E[u_t|y_{t-1}] = 0$ a $|\beta_1| < 1$. Tento model ze své definice splňuje předpoklad TS.3' o konzistentnosti OLS odhadů. Je zřejmé, že $\{u_t\}$ může být autokorelované - předpoklad $E[u_t|y_{t-1}] = 0$ sice zakazuje korelaci mezi u_t a y_{t-1} , nicméně např. korelace mezi u_t a y_{t-2} vyloučena není. Protože $u_{t-1} = y_{t-1} - \beta_0 - \beta_1 y_{t-2}$, je kovariance mezi u_t a u_{t-1} rovna $-cov[u_t, y_{t-2}]$, což nemusí být nezbytně rovno nule. Chybový člen tak vykazuje známky autokorelace, model obsahuje zpožděnou závislou veličinu, avšak OLS konzistentně odhaduje β_0 a β_1 . Autokorelace tak způsobí, že OLS statistiky jsou neplatné pro konstrukci konfidenčních intervalů, nicméně jejich konzistentnost není dotčena.

OLS odhady jsou však nekonzistentní, jestliže uvažujeme regresní model (12.5), nicméně tentokrát předpokládáme, že $\{u_t\}$ sleduje AR(1) proces jako v případě (12.1), kde

$$E[e_t|u_{t-1}, u_{t-2}, \dots] = E[e_t|y_{t-1}, y_{t-2}, \dots] = 0. \quad (12.6)$$

Protože předpokládáme, že e_t je nekorelované s y_{t-1} , platí $cov[y_{t-1}, u_t] = \rho cov[y_{t-1}, u_{t-1}]$, což není rovno nule pokud $\rho \neq 0$. To má za následek nekonzistentnost OLS odhadů. Jestliže totiž zkombinujeme (12.5) a (12.1), sleduje y_t autoregresivní model druhého řádu, neboli AR(2) model. To je zřejmé, pokud napíšeme $u_{t-1} = y_{t-1} - \beta_0 - \beta_1 y_{t-2}$ a dosadíme do $u_t = \rho u_{t-1} + e_t$. Pak lze (12.5) vyjádřit jako

$$\begin{aligned} y_t &= \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \rho(y_{t-1} - \beta_0 - \beta_1 y_{t-2}) + e_t \\ &= \beta_0(1 - \rho) + (\beta_1 + \rho)y_{t-1} - \rho\beta_1 y_{t-2} + e_t \\ &= \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + e_t. \end{aligned} \quad (12.7)$$

To znamená, že

$$E[y_t|y_{t-1}, y_{t-2}, \dots] = E[y_t|y_{t-1}, y_{t-2}] = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2}. \quad (12.8)$$

Závěr tedy zní, že je vždy nutné mít dobrý důvod, proč do regresního modelu zahrnout jak zpožděnou vysvětlující veličinu, tak určitý model popisující autokorelaci chybového členu. V praxi autokorelace chybového členu v dynamic-kém modelu často signalizuje jeho neúplnou specifikaci - např. do předchozího modelu jsme měli přidat y_{t-2} .

12.2 Testování autokorelace

V této kapitole budeme diskutovat metody testování autokorelace chybového členu v regresních modelech typu

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + u_t. \quad (12.9)$$

12.2.1 t test pro AR(1) v podmínkách striktní exogenity

V následujícím textu odvodíme test pro výběr velkého rozsahu za předpokladu striktní exogenity nezávislých veličin. Pro danou historii nezávislých veličin je

tak očekávaná hodnota u_t rovna nule. Dále předpokládejme, že v rámci modelu (12.1) je splněno

$$E[e_t | u_{t-1}, u_{t-2}, \dots] = 0 \quad (12.10)$$

a

$$\text{var}[e_t | u_{t-1}] = \text{var}[e_t] = \sigma_e^2. \quad (12.11)$$

Pro AR(1) model je nulová hypotéza o neexistenci autokorelace chybového členu definována jako

$$H_0 : \rho = 0. \quad (12.12)$$

Pokud bychom měli k dispozici u_t , pak při splnění (12.10) a (12.11) lze aplikovat větu 11.2 o asymptoticky normálním rozdělení OLS odhadů na regresní model

$$u_t = \rho u_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, n.^1 \quad (12.13)$$

Bohužel v praxi chyby u_t neznáme, a proto je musíme nahradit rezidui $\hat{u}_t$. Protože $\hat{u}_t$ závisí na OLS odhadech $\hat{\beta}_0, \hat{\beta}_1, \dots, \hat{\beta}_k$, není zcela zřejmé, zda-li nemá nahrazení u_t odhadem $\hat{u}_t$ dopad na pravděpodobnostní rozdělení t statistiky. Naštěstí díky předpokladu striktní exogenity je t statistika pro náhodné výběry velkého rozsahu touto záměnou nedotčena. Důkaz tohoto tvrzení však přerušuje záběr naší knihy.

Testování AR(1) procesu na autokorelaci v podmínkách striktní exogenity

1. Aplikujeme OLS regresi

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 x_{t1} + \dots + \alpha_k x_{tk} + u_t \quad (12.14)$$

a získáme OLS rezidua $\hat{u}_t$ pro všechna $t = 1, 2, \dots, n$.

2. Aplikujeme OLS regresi

$$\hat{u}_t = \rho \hat{u}_{t-1} + e_t \quad (12.15)$$

pro všechna $t = 2, \dots, n$ s cílem získat odhad $\hat{\rho}$ a jeho t statistiku $t_{\hat{\rho}}$.

3. Použijeme $t_{\hat{\rho}}$ pro standardní testování nulové hypotézy $H_0 : \rho = 0$ proti alternativní hypotéze $H_1 : \rho \neq 0$.

Při rozhodování o tom, zda-li představuje sériová korelace problém či nikoliv, bychom měli mít na paměti rozdíl mezi praktickou a statistickou významností. V případě výběru velkého rozsahu je možné indikovat sériovou korelaci i případě, kdy je $\hat{\rho}$ z praktického pohledu malé. Nutno však podotknout, že praxi je tento případ spíše výjimečný, protože rozsah zkoumaných časových řad je většinou omezený.

Výše popsany postup implicitně předpokládá splnění předpokladu homoskedasticity. Nicméně je poměrně snadné modifikovat tento test tak, aby byl robustní vůči případné heteroskedasticitě - jednoduše použijeme heteroskedasticitně robustní t statistiku z kapitoly 8.

¹Při splnění nulové hypotézy $\rho = 0$ je $\{u_t\}$ slabě závislé.

12.2.2 Durbin-Watsonův test a klasické předpoklady

Dalším testem pro sériovou korelaci v AR(1) modelu je tzv. Durbin-Watsonův test. Durbin-Watsonova (DW) statistika je také založena na OLS reziduích.

$$DW = \frac{\sum_{t=2}^n (\hat{u}_t - \hat{u}_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n \hat{u}_t^2} \quad (12.16)$$

Lze jednoduše dokázat, že DW a odhad $\hat{\rho}$ z regresního modelu (12.15) spolu úzce souvisí, konkrétně

$$DW \approx 2(1 - \hat{\rho}). \quad (12.17)$$

Proto jsou testy založené na DW a testy založené na $\hat{\rho}$ ve své podstatě shodné. Durbin a Watson (1950) odvodili pravděpodobnostní rozdělení DW (podmíněné maticí nezávislých proměnných). Jejich odvození však vyžaduje splnění všech klasických CLM předpokladů lineárního modelu a to včetně předpokladu normality chybového členu. Navíc toto pravděpodobnostní rozdělení závisí na hodnotách nezávislých veličin.

DW test je pravidla založen nulové hypotéze

$$H_0 : \rho = 0 \quad (12.18)$$

a jednostranné alternativní hypotéze

$$H_1 : \rho > 0. \quad (12.19)$$

Výše uvedená aproximace pro $\hat{\rho} \approx 0$ implikuje $DW \approx 2$ a pro $\hat{\rho} > 0$ implikuje $DW < 2$. Abychom tak mohli zamítnout nulovou hypotézu, musí být DW výrazně menší než dva. V praxi však musíme DW porovnat se dvěma kritickými hodnotami. Ty jsou označeny jako d_U a d_L . Jestliže $DW < d_L$, pak H_0 zamítneme ve prospěch H_1 . Pokud je $DW > d_U$, pak nemůžeme H_0 zamítnout. Pro $d_L \leq DW \leq d_U$, pak nám test nedává jednoznačnou odpověď.

Skutečnost, že výběrové rozdělení DW statistiky může být tabulováno, je jediná výhoda DW testu oproti t testu. Největším omezením DW testu je jeho závislost na splnění všech CLM předpokladů a mnohdy poměrně široká "šedá" zóna, ve které není DW test schopen rozhodnout mezi H_0 a H_1 . Naproti tomu je t statistika poměrně jednoduchá na výpočet a je asymptoticky platná bez požadavku na normalitu chybového členu. t statistika lze navíc snadno upravit tak, aby byla robustní vůči případné heteroskedasticitě.

12.2.3 Testování AR(1) procesu na autokorelaci bez splnění podmínky striktní exogenity

Pokud nezávislé veličiny nesplňují podmínky striktní exogenity, tj. jedno nebo více x_{ij} jsou korelovány s u_{t-1} , pak ani t test ani DW statistika nejsou platné a to ani pro výběry velkého rozsahu. Nejčastějším příkladem této situace jsou případy, kdy regresní model obsahuje zpožděné závislé veličiny - y_{t-1} a u_{t-1} jsou zcela zřejmě korelované.

Testování autokorelace pro obecné vysvětlující proměnné

1. Aplikujeme OLS regresi na model

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 x_{t1} + \dots + \alpha_k x_{tk} + u_t \quad (12.20)$$

a získáme OLS rezidua $\hat{u}_t$ pro všechna $t = 1, 2, \dots, n$.

2. Aplikujeme OLS regresi na model

$$\hat{u}_t = \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + \rho \hat{u}_{t-1} + v_t \quad (12.21)$$

pro všechna $t = 2, \dots, n$ s cílem získat odhad $\hat{\rho}$ a jeho t statistiku $t_{\hat{\rho}}$.

3. Použijeme $t_{\hat{\rho}}$ pro standardní testování $H_0 : \rho = 0$ proti $H_1 : \rho \neq 0$ za předpokladu $\text{var}[u_t | x_t, u_{t-1}] = \sigma^2$.

Explicitní zahrnutí $x_{t1}, \dots, x_{tk}$ do (12.21) zohledňuje případnou korelaci mezi libovolným x_{tj} a u_{t-1} , což zajišťuje přibližné t rozdělení $t_{\hat{\rho}}$ pro výběry velkého rozsahu. t statistika pro (12.15) ignoruje možnost korelace mezi x_{tj} a u_{t-1} a je proto platná pouze při splnění předpokladu striktní exogenity.

t statistiku pro (12.21) lze, stejně jako v předchozích případech, snadno učinit robustní vůči heteroskedasticitě.

12.2.4 Testování autokorelace vyššího stupně

Pro ilustraci uvažujme test autokorelace druhého stupně

$$H_0 : \rho_1 = 0, \rho_2 = 0 \quad \text{vs.} \quad H_1 : \rho_1 \neq 0, \rho_2 \neq 0 \quad (12.22)$$

pro AR(2) model

$$u_t = \rho_1 u_{t-1} + \rho_2 u_{t-2} + e_t. \quad (12.23)$$

Stejně jako v předchozím případě nejprve odhadneme regresní model pomocí OLS s cílem získat rezidua $\hat{u}_t$. Následně odhadneme regresní model

$$\hat{u}_t = \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + \rho_1 u_{t-1} + \rho_2 u_{t-2} \quad (12.24)$$

pro všechna $t = 3, \dots, n$ a aplikujeme F test pro odhad sdružené statistické významnosti $\hat{u}_{t-1}$ a $\hat{u}_{t-2}$. Testování obecného autoregresního modelu $u_t = \rho_1 u_{t-1} + \rho_2 u_{t-2} + \dots + \rho_q u_{t-q} + e_t$ je analogické.

Testování AR(q) procesu na autokorelaci

1. Aplikujeme OLS regresi na

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 x_{t1} + \dots + \alpha_k x_{tk} + e_t \quad (12.25)$$

s cílem získat OLS rezidua $\hat{u}_t$ pro všechna $t = 1, 2, \dots, n$.

2. Aplikujeme regresi na

$$\hat{u}_t = \beta_1 x_{t1} + \beta_2 x_{t2} + \dots + \beta_k x_{tk} + \rho_1 \hat{u}_{t-1} + \rho_2 \hat{u}_{t-2} + \dots + \rho_q \hat{u}_{t-q} \quad (12.26)$$

pro všechna $t = (q+1), \dots, n$.

3. Vypočteme F test pro sdruženou statistickou významnost parametrů $\hat{u}_{t-1}, \hat{u}_{t-2}, \dots, \hat{u}_{t-q}$.

Tento test vyžaduje splnění předpokladu homoskedasticity, tj. $\text{var}[u_t|x_t, u_{t-1}, \dots, u_{t-q}] = \sigma^2$. F statistika, která je robustní vůči případné heteroskedasticitě může zkonstruována dle postupu popsaného v kapitole 8. Alternativou k F testu jak pak statistika ve formě Lagrangova multiplikátoru, tj.

$$LM = (n - q)R_u^2, \quad (12.27)$$

kde R_u^2 je R^2 modelu (12.26). Při platnosti nulové hypotézy platí $LM \sim^a \chi_q^2$. Test založený na LM statistice obvykle nazýváme Breush-Godfreyovým testem. LM statistika taktéž vyžaduje splnění předpokladu homoskedasticity, nicméně ji lze upravit tak, aby byla heteroskedasticitně robustní.

12.3 Zohlednění autokorelace v podmínkách striktní exogenity

12.3.1 BLUE a AR(1)

Předpokládejme splnění Gauss-Markovových předpokladů TS.1 až TS.4, nicméně odhlédneme od předpokladu TS.5. Dále předpokládejme, že chybový člen sleduje AR(1) proces, tj.

$$u_t = \rho u_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots \quad (12.28)$$

Splnění předpokladu TS.3 implikuje $E[u_t|x_t] = 0$. Rozptyl u_t je definován jako $\text{var}[u_t] = \frac{\sigma_e^2}{1-\rho^2}$. Pro zjednodušení uvažujme pouze jednu vysvětlující veličinu, tj.

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + u_t, \quad t = 1, 2, \dots, n. \quad (12.29)$$

Dále pro $t \geq 2$ zkombinujeme rovnice

$$\rho y_{t-1} = \rho(\beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + u_{t-1}) \quad (12.30)$$

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + u_t \quad (12.31)$$

do

$$y_t - \rho y_{t-1} = (1 - \rho)\beta_0 + \beta_1(x_t - \rho x_{t-1}) + e_t, \quad t \geq 2, \quad (12.32)$$

kde jsme využili skutečnost $e_t = u_t - \rho u_{t-1}$. Tuto rovnici lze přepsat do tvaru

$$\tilde{y}_t = (1 - \rho)\beta_0 + \beta_1 \tilde{x}_t + e_t, \quad t \geq 2, \quad (12.33)$$

kde $\tilde{y}_t = y_t - \rho y_{t-1}$ a $\tilde{x}_t = x_t - \rho x_{t-1}$ nazýváme quasi diferencovanými daty (quasi-differenced data). Chybový člen v (12.33) není autokorelovaný; regresní model (12.33) splňuje všechny Gauss-Markovovy předpoklady. To znamená, že pokud bychom znali ρ , mohli bychom přímo odhadnout β_0 a β_1 . OLS odhady (12.33) však nejsou OLS, protože regresní model nezahrnuje první časovou periodu. To lze však snadno napravit pomocí definice modelu pro $t = 1$ ve tvaru

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 x_1 + u_1. \quad (12.34)$$

Protože e_t a u_t nejsou korelované, lze (12.34) přidat k (12.30) a stále splňovat předpoklad sériově nekorelovaného chybového členu. Nicméně vzhledem k výše

uvedené definici $\text{var}[u_t]$ platí $\text{var}[u_t] = \frac{\sigma_e^2}{1-\rho^2} > \sigma_e^2 = \text{var}[e_t]$.² Proto musíme (12.34) násobit $\sqrt{1-\rho^2}$, abychom zachovali rozptyl chybového členu. Pomocí OLS tak odhadujeme model

$$\tilde{y}_1 = \sqrt{1-\rho^2}\beta_0 + \beta_1\tilde{x}_1 + \tilde{u}_1 \quad (12.35)$$

$$\tilde{y}_t = (1-\rho)\beta_0 + \beta_1\tilde{x}_t + \text{error}_t, \quad t \geq 2, \quad (12.36)$$

kde $\tilde{y}_1 = \sqrt{1-\sigma^2}y_1$, $\tilde{x}_1 = \sqrt{1-\rho^2}x_1$ a $\tilde{u}_1 = \sqrt{1-\rho^2}u_1$. Tímto způsobem získáme BLUE odhady β_0 a β_1 při splnění předpokladů TS.1 až TS.4 a AR(1) procesu pro u_t . Jedná se o další příklad obecných odhadů metodou nejmenších čtverců (GLS estimator).³

Výše uvedený postup lze snadno zobecnit pro regresní model založený na vícero vysvětlujících veličinách.

12.4 Dosažitelné GLS odhady a AR(1) proces

Je zřejmé, že hlavním praktickým problémem GLS je neznalost ρ . Nicméně z předchozího textu víme, že odhad $\hat{\rho}$ lze získat z regresního modelu (12.15). Tento odhad pak použijeme pro získání quasi diferencovaných vysvětlujících veličin. Následně použijeme model

$$\tilde{y}_t = \beta_0\tilde{x}_{t0} + \beta_1\tilde{x}_{t1} + \dots + \beta_k\tilde{x}_{tk} + \text{error}_t, \quad (12.37)$$

kde $\tilde{x}_{t0} = (1-\hat{\rho})$ pro $t \geq 2$ a $\tilde{x}_{t0} = \sqrt{1-\hat{\rho}^2}$. Takto získané odhady nazýváme dosažitelnými odhady β_j [feasible GLS (FGLS) estimators]. Chybový člen (12.37) obsahuje e_t a chybu z titulu odhadu $\hat{\rho}$. Naštěstí chyba z titulu odhadu $\hat{\rho}$ nemá vliv na asymptotické rozdělení FGLS odhadů.

12.4.1 Dosažitelné GLS odhady a AR(1) proces

1. Aplikujeme OLS na regresní model

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1x_{t1} + \dots + \alpha_kx_{tk} + u_t, \quad t = 1, 2, \dots, n \quad (12.38)$$

s cílem získat rezidua $\hat{u}_t$.

2. Aplikujeme OLS na regresní model

$$\hat{u}_t = \rho\hat{u}_{t-1} + e_t, \quad t = 2, \dots, n, \quad (12.39)$$

čímž získáme odhad $\hat{\rho}$.

3. Aplikujeme OLS na regresní model

$$\tilde{y}_t = (1-\rho)\beta_0 + \beta_1\tilde{x}_t + e_t, \quad t \geq 2 \quad (12.40)$$

a odhadneme hodnoty parametrů $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$. Obvyklé t a F statistiky jsou asymptoticky platné.

²Definice $\text{var}[u_t] = \frac{\sigma_e^2}{1-\rho^2}$ je platná pouze za předpokladu $|\rho| < 1$. Proto předpokládáme splnění podmínky stability.

³Poprvé jsme se obecným odhadem metodou nejmenších čtverců setkali v kapitole 8 v souvislosti s heteroskedasticitou.

Daní za používání $\hat{\rho}$ namísto ρ je to, že FGLS funkce odhadů nemají některé žádoucí vlastnosti výběrových odhadů. Konkrétně nejsou nestranné, ačkoliv jsou konzistentní, pokud je splněn předpoklad slabé závislosti. Dále, ačkoliv e_t v (12.37) sleduje normální rozdělení, sledují t a F statistiky kvůli chybě odhadu v $\hat{\rho}$ pravděpodobnostní rozdělení t a F pouze přibližně. Proto musíme být opatrní při interpretaci výsledků získaných na základě výběru menšího rozsahu.

Pro FGLS odhady založené na AR(1) procesu existuje několik odlišných metod pro odhad ρ . Cochrane-Orcuttův (CO) odhad ignoruje první pozorování a používá ρ získané z (12.15). Naproti tomu Prais-Winsten (PW) odhad používá první pozorování tak, jsme popsali v předchozím textu. Ačkoliv se konstrukce CO a PW odhadů mírně liší, asymptoticky mezi nimi není rozdíl. V praxi jsou oba přístupy používány iterativně. To znamená, že jakmile jsou s pomocí $\hat{\rho}$ získány GFDL odhady, je vypočtena nová sada reziduí, získán nový odhad ρ , provedena transformace dat na základě nové hodnoty ρ a následně odhad (12.37) pomocí OLS. Tento postup můžeme aplikovat tak dlouho, dokud změny v odhadu ρ mezi jednotlivými iteracemi neklesnou pod určitou prahovou hodnotu.

12.5 Porovnání OLS a FGLS

V některých případech aplikace Cochrane-Orcuttovy či Prais-Winstenovy metody se mohou FGLS odhady významně lišit od OLS odhadů. To se v minulosti interpretovalo jako potvrzení nadřazenosti FGLS odhadů. Situace však bohužel není tak jednoduchá. Uvažujme regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + u_t, \quad (12.41)$$

kde je uvažovaná časová řada stacionární. Pokud předpokládáme splnění zákona velkých čísel, pak je OLS odhad β_1 konzistentní, jestliže

$$\text{cov}[x_t, u_t] = 0. \quad (12.42)$$

V předchozím textu jsme argumentovali, že FGLS odhad je konzistentní pro striktní předpoklad exogenity, který je však více restriktivní než (12.42). Lze dokázat, že nejslabším předpokladem kromě (12.42), který musí být splněn pro dosažení konzistence FGLS, je

$$\text{cov}[(x_{t-1} + x_{t+1}), u_t] = 0. \quad (12.43)$$

V praxi tato podmínka znamená, že u_t musí být nekorelováno s x_{t-1} , x_t a x_{t+1} .

Jak můžeme prokázat, že kromě podmínky (12.42) musí být splněna také podmínka (12.43)? Předpokládejme, že známe ρ a že vynecháme první pozorování tak, jak je tomu v Cochrane-Orcuttově metodě. GLS funkce odhadu pak používá $x_t - \rho x_{t-1}$ jako vysvětlující proměnnou v regresním modelu s chybovým členem $u_t - \rho u_{t-1}$. Z věty 11.1 víme, že nezávislost vysvětlující proměnné a chybového členu je klíčová pro konzistentnost OLS odhadů, tj. musí být splněno $E[(x_t - \rho x_{t-1})(u_t - \rho u_{t-1})] = 0$. Rozvojem této střední hodnoty pak získáváme

$$\begin{aligned} E[(x_t - \rho u_{t-1})(u_t - \rho u_{t-1})] \\ = E(x_t u_t) - \rho E[x_{t-1} u_t] - \rho E[x_t u_{t-1}] + \rho^2 E[x_{t-1} u_{t-1}] \\ = -\rho(E[x_{t-1} u_t] + E[x_t u_{t-1}]), \end{aligned} \quad (12.44)$$

protože dle našeho výchozího předpokladu $E[x_t u_t] = E[x_{t-1} u_{t-1}] = 0$. Při splnění předpokladu stacionarity platí $E[x_t, u_{t-1}] = E[x_{t-1} u_t]$, protože jsme se pouze posunuli o jednu časovou period vpřed. Proto

$$E[x_{t-1}] + E[x_t u_{t-1}] = E[(x_{t-1} + x_{t+1}) u_t], \quad (12.45)$$

kde $E[(x_{t-1} + x_{t+1}) u_t]$ představuje kovarianci (12.43), protože $E[u_t] = 0$. Tímto jsme dokázali, že pro konzistentnost GLS odhadů je třeba splnit předpoklad (12.42) společně s předpokladem (12.43).

Výše uvedené odvození také ukazuje, že OLS a FGLS odhady mohou být signifikantně jiné v případě, kdy není splněn předpoklad (12.43). V tomto případě je OLS odhad, který je konzistentní při splnění (12.42), preferován před FGLS odhadem, který konzistentní není. Jestliže v modelu figuruje zpožděná vysvětlující veličina x_{t-1} , popř. jestliže x_{t+1} reaguje na změny u_t , pak FGLS produkuje zavádějící výsledky.

Jestliže jsou OLS a FGLS odhady podobné a máme podezření na autokorelaci chybového členu, preferujeme FGLS odhad. Důvodem je skutečnost, že FGLS odhad je efektivnější a jeho testovací statistiky jsou asymptoticky platné. Problém však nastává, pokud jsou OLS a FGLS odhady významně odlišné.

12.5.1 Zohlednění autokorelace vyššího řádu

Pro ilustraci uvažujme AR(2) proces

$$u_t = \rho_1 u_{t-1} + \rho_2 u_{t-2} + e_t, \quad (12.46)$$

kde $\{e_t\}$ splňuje předpoklady AR(1) modelu. Lze dokázat, že podmínky stability nyní mají podobu

$$\rho_2 > -1, \quad \rho_2 - \rho_1 < 1, \quad \rho_1 + \rho_2 < 1. \quad (12.47)$$

Odvození těchto podmínek však přesahuje záběr naší knihy.

Jestliže jsou výše uvedené podmínky stability splněny, lze aplikovat transformaci, která sériovou korelaci chybového členu eliminuje.

$$\begin{aligned} y_t - \rho_1 y_{t-1} - \rho_2 y_{t-2} \\ = \beta_0(1 - \rho_1 - \rho_2) + \beta_1(x_t - \rho_1 x_{t-1} - \rho_2 x_{t-2}) + e_t \end{aligned} \quad (12.48)$$

$$\tilde{y}_t = \beta_0(1 - \rho_1 - \rho_2) + \beta_1 \tilde{x}_t + e_t, \quad t = 3, 4, \dots, n \quad (12.49)$$

V případě, že známe ρ_1 a ρ_2 , můžeme provést transformaci vysvětlujících veličin a (12.49) odhadnout pomocí OLS. V praxi bohužel musíme ρ_1 a ρ_2 nejprve odhadnout na základě regresního modelu

$$\hat{u}_t = \rho_1 u_{t-1} + \rho_2 u_{t-2}, \quad t = 3, \dots, n. \quad (12.50)$$

Následně pomocí $\hat{\rho}_1$ a $\hat{\rho}_2$ provedeme transformaci x_t a x_{t-1} a odhadneme (12.49). Postup lze snadno rozšířit na vícero vysvětlujících veličin, kdy každou z nich transformujeme pomocí $\tilde{x}_{t,j} = x_{t,j} - \hat{\rho}_1 x_{t-1,j} - \hat{\rho}_2 x_{t-2,j}$ pro $t > 2$. Co se prvních dvou pozorování týče, lze dokázat, že závislou veličinu a všechny nezávislé veličiny bychom měli transformovat pomocí

$$\tilde{z}_1 = \sqrt{\frac{(1 + \rho_2)[(1 - \rho_2)^2 - \rho_1^2]}{1 - \rho_2}} z_1 \quad (12.51)$$

a

$$\tilde{z}_2 = \sqrt{1 - \rho_2^2} z_2 + \frac{\rho_1 \sqrt{1 - \rho_1^2}}{1 - \rho_2} z_1, \quad (12.52)$$

kde z_1 resp. z_2 představují závislou popř. nezávislou veličinu v čase $t = 1$ resp. $t = 2$. Tyto transformace eliminují sériovou korelaci mezi prvními dvěma pozorováními a přeškálují jejich rozptyl na σ_e^2 ; jejich odvození však překračuje záběr naší knihy.

12.6 Diference a autokorelace

V kapitole 11 jsme aplikovali diferenci na časové řady s cílem učinit je slabě závislé. Nicméně difference přináší ještě jednu výhodu v případě perzistentních časových řad. Pro ilustraci uvažujme jednoduchý regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + u_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (12.53)$$

kde u_t sleduje AR(1) proces (12.28). Jak jsme již zmínili, může vést obvyklá OLS metoda odhadu k zavádějícím výsledkům, pokud jsou veličiny y_t a x_t integrovány stupněm jedna, tj. I(1). V extrémním případě, kdy je chybový člen u_t náhodnou procházkou, nedává rovnice (12.53) smysl, protože (mezi jiným) rozptyl u_t roste v čase. Proto dává smysl aplikovat první diferenci, čímž získáváme

$$\Delta y_t = \beta_1 \Delta x_t + \Delta u_t, \quad t = 2, \dots, n. \quad (12.54)$$

Jestliže u_t sleduje náhodnou procházkou, pak $e_t \equiv \Delta u_t$ má nulovou střední hodnotu a konstantní rozptyl a není autokorelované.

Také v případech, kdy u_t sice nesleduje náhodnou procházkou, nicméně vykazuje známky autokorelace, pak difference prvního řádu často eliminuje její větší část.

Výrazně odlišné odhady sklonu v modelech (12.53) a (12.54) indikují, že vysvětlující veličiny buďto (a) nejsou striktně exogenní nebo že (b) jedna či více vysvětlujících veličin má jednotkový kořen.

12.7 Autokorelačně robustní OLS standardní směrodatná odchylka

V minulosti se stal poměrně populárním odhad modelů pomocí OLS s korekcí chybového členu o arbitrární formu autokorelace (a heteroskedasticity).

Pro ilustraci uvažujme lineární regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + u_t, \quad t = 1, 2, \dots, n, \quad (12.55)$$

který jsme odhadli pomocí OLS. Předpokládejme, že chceme zjistit autokorelačně robustní směrodatnou odchylku pro $\hat{\beta}_1$. Nejprve vyjádřeme x_{t1} jako

$$x_{t1} = \delta_0 + \delta_2 x_{t2} + \dots + \delta_k x_{tk} + r_t, \quad (12.56)$$

kde r_t má nulovou střední hodnotu a je nekorelované s $x_{t2}, x_{t3}, \dots, x_{tk}$. Lze dokázat, že asymptotický rozptyl OLS odhadu $\hat{\beta}$ je

$$avar[\hat{\beta}_1] = \frac{var\left[\sum_{t=1}^n r_t u_t\right]}{\left(\sum_{t=1}^n E[r_t^2]\right)^2}. \quad (12.57)$$

Při splnění předpokladu TS.5' není řada $\{a_t \equiv r_t u_t\}$ autokorelovaná, a proto jsou klasické OLS standardní směrodatné odchylky (při splnění předpokladu homoskedasticity) i heteroskedasticitně robustní OLS standardní směrodatné odchylky platné. Pokud však předpoklad TS.5' splněn není, musí $\text{avar}[\hat{\beta}_1]$ vzít v potaz korelaci mezi a_t a a_s , jestliže $t \neq s$. V praxi se běžně předpokládá, že pokud jsou od sebe chybové členy vzdálené několik časových period, bližší se korelace nule. Připomeňme, že tento předpoklad je v souladu se koncepcí slabé závislosti.

Předpokládejme, že $se(\hat{\beta}_1)^*$ označuje klasickou (a zkreslenou) OLS směrodatnou odchylku a $\hat{\sigma}^2$ představuje obvyklou směrodatnou odchylku chybového členu regresního modelu (12.55). Nechť $\hat{r}_t$ představuje rezidua z pomocné regrese

$$x_{t1} = \alpha_0 + \alpha_2 x_{t2} + \alpha_3 x_{t3} + \dots + \alpha_k x_{tk}. \quad (12.58)$$

Pro vybrané celé číslo $g > 0$ definujeme

$$\hat{v} = \sum_{t=1}^n \hat{a}_t^2 + 2 \sum_{h=1}^g \frac{1-h}{g+1} \sum_{t=h+1}^n \hat{a}_t \hat{a}_{t-h}, \quad (12.59)$$

kde

$$\hat{a}_t = \hat{r}_t \hat{u}_t, \quad t = 1, 2, \dots, n. \quad (12.60)$$

Parametr g určuje, kolik autokorelace vstupuje do výpočtu směrodatné odchylky. Autokorelačně robustní směrodatná odchylka pro $\hat{\beta}_1$ je pak definována jako

$$se(\hat{\beta}_1) = \frac{se(\hat{\beta}_1)^*}{\hat{\sigma}} \sqrt{\hat{v}}. \quad (12.61)$$

Takto získanou směrodatnou odchylku lze použít při konstrukci intervalů spolehlivosti a t statistik pro $\hat{\beta}$. Směrodatná odchylka (12.61) je také robustní vůči arbitrární formě heteroskedasticity. Lze totiž prokázat, že (12.61) je platné pro v podstatě libovolnou formu autokorelace za předpokladu, že g roste společně s velikostí náhodného výběru n .⁴ V případě existence autokorelace jsou autokorelačně robustní směrodatné odchylky jsou zpravidla vyšší než klasické OLS směrodatné odchylky, protože v většině případů jsou chybové členy kladně autokorelované. Autokorelačně robustní směrodatná odchylka lze použít zejména v případě, kdy máme pochybnosti o striktní exogenitě vysvětlujících veličin, tj. v případech, kdy Prais-Winsten a Cochrane-Orcutt metody nejsou ani konzistentní. Bohužel autokorelačně robustní směrodatné odchylky nejsou spolehlivé v případě silné autokorelace a náhodného výběru malého rozsahu (kde "malý" může znamenat i $n = 100$). Proto se tento typ robustní směrodatné odchylky v praxi příliš nerozšířil.

Pokud bychom ve (12.59) vypustili druhý člen, pak se (12.61) stane klasickou heteroskedasticitně robustní standardní směrodatnou odchylkou, kterou jsme představili v kapitole 8.

⁴Pro roční data je zpravidla dostačující zvolit $g = 1$ popř. $g = 2$. V případě čtvrtletních popř. měsíčních dat pak obvykle volíme $g = 4$ či $g = 8$ (pro čtvrtletní data) popř. $g = 12$ či $g = 24$ (pro měsíční data). Obecné doporučení je zvolit g blízké $\left(\frac{4n}{100}\right)^{2/9}$ nebo $n^{1/4}$.

12.7.1 Autokorelačně robustní směrodatná odchylka $se(\hat{\beta}_1)$

1. Odhadneme (12.55) pomocí OLS, čímž získáme $se(\hat{\beta}_1)^*$, $\hat{\sigma}$ a OLS rezidua $\{\hat{u}_t : t = 1, \dots, n\}$.
2. Vypočteme rezidua $\{\hat{r}_t : t = 1, \dots, n\}$ z pomocného regresního modelu (12.56) a definujeme $\hat{a}_t = \hat{r}_t \hat{u}_t$.
3. Pro vhodně zvolené g vypočteme $\hat{v}$ na základě (12.59).
4. Vypočteme $se(\hat{\beta}_1)$ na základě (12.61).

12.8 Heteroskedasticita v časových řadách

Heteroskedasticita, ačkoliv nemá za následek zkreslení nebo nekonzistenci odhadu $\hat{\beta}_j$, způsobuje, že t a F statistiky nesledují t a F rozdělení. Jinými slovy závěry založené na konfidenčních intervalech odhadů mohou být zavádějící. V případě časových řad se však heteroskedasticita těší poměrně omezené publicitě, protože problém sériové korelace chybového členu zpravidla představuje zásadnější problém.

12.8.1 Heteroskedasticitně robustní statistiky

V kapitole 8 jsme se zabývali tím, jak pro průřezová data zmírnit problém heteroskedasticity a jak upravit t a F statistiky tak, aby byly heteroskedasticitně robustní. Jestliže jsou splněny předpoklady TS.1', TS.2', TS.3' a TS.5', pak lze tyto postupy aplikovat také na časové řady.

12.8.2 Testování heteroskedasticity

Testy heteroskedasticity, které jsme představili v kapitole 8, lze aplikovat také přímo na časové řady. Existuje však několik věcí, kterým bychom měli věnovat pozornost. Prvně, chyby u_t nesmí být sériově korelované, protože případná sériová korelace zneplatní testy na heteroskedasticitu. Proto bychom nejprve měli testovat časovou řadu na sériovou korelaci a teprve po té testovat heteroskedasticitu. Za druhé, uvažujme následující rovnici, která slouží jako podklad pro Breusch-Pagan test heteroskedasticity, tj.

$$u_t^2 = \delta_0 + \delta_1 x_{t1} + \dots + \delta_k x_{tk} + v_t, \quad (12.62)$$

kde testujeme nulovou hypotézu $H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \dots = \delta_k = 0$. Pro výpočet F statistiky, kdy $\hat{u}_t$ nahrazuje u_t v roli závislé proměnné, musíme předpokládat, že $\{v_t\}$ je homoskedastická a sériově nekorelovaná. Jestliže je heteroskedasticita přítomná v u_t (avšak u_t není sériově korelovaná), pak lze použít heteroskedasticitně robustní statistiky. Alternativně lze použít metodu nejmenších čtverců, kterou jsme taktéž diskutovali v kapitole 8.

12.8.3 Autoregresivní podmíněná heteroskedasticity

Uvažujme jednoduchý regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + u_t \quad (12.63)$$

a předpokládejme splnění Gaus-Markovových předpokladů. I když je u pro dané Z konstantní, můžeme se stále potýkat s problémem heteroskedasticity. Pro ilustraci takového případu uvažujme tzv. model autoregresivní podmíněné heteroskedasticity (autoregressive conditional heteroskedasticity - ARCH)

$$E[u_t^2 | u_{t-1}, u_{t-2}, \dots] = E[u_t^2 | u_{t-1}] = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 \quad (12.64)$$

s implicitním podmíněním na Z . Tato rovnice představuje podmíněný rozptyl u_t pouze, je-li $E[u_t | u_{t-1}, u_{t-2}, \dots] = 0$, což znamená, že chybové členy nejsou korelovány. Protože podmíněný rozptyl musí být vždy kladný, musí platit $\alpha_0 > 0$ a $\alpha_1 \geq 0$. Vztah (12.64) tak můžeme vyjádřit také jako

$$u_t^2 = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 + v_t, \quad (12.65)$$

kde dle definice $E[y_t | u_{t-1}, u_{t-2}, \dots] = 0$.⁵ Podmínkou stability modelu je $\alpha_1 < 1$. Jestliže $\alpha_1 > 0$, pak u_t^2 je kladně autokorelováno, ačkoliv u_t autokorelováno není.

Pomocí metody nejmenších čtverců založené na (12.65) lze získat konzistentní (nikoliv však nezkreslené) odhady β_j , které jsou asymptoticky efektivnější než klasické OLS odhady. Pro tento účel lze aplikovat také metodu maximální věrohodnosti za předpokladu, že u_t podmíněně sleduje normální rozdělení. Protože u_t^2 je měřítkem volatility, a protože je volatilita jedním ze základních vstupů pro nejruznější oceňovací teorie, je ARCH model velmi oblíbený ve financích.

ARCH model lze aplikovat také v případě dynamicky podmíněné střední hodnoty. Uvažujme závislou veličinu y_t , souběžně exogenní veličinu z_t a nechť

$$E[y_t | z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, y_{t-2}, \dots] = \beta_0 + \beta_1 z_t + \beta_2 y_{t-1} + \beta_3 z_{t-1}. \quad (12.66)$$

Standardně předpokládáme konstantní rozptyl $\text{var}[y_t | z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, y_{t-2}, \dots]$, nicméně rozptyl můžeme popsat také pomocí ARCH modelu

$$\begin{aligned} \text{var}[y_t | z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, y_{t-2}, \dots] \\ = \text{var}[u_t | z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, y_{t-2}, \dots] \\ = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2, \end{aligned} \quad (12.67)$$

kde $u_t = y_t - E[y_t | z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, y_{t-2}, \dots]$. Jak již víme z kapitoly 11, přítomnost ARCH modelu nemá vliv na konzistentnost OLS odhadů a obvyklé heteroskedasticitně robustní směrodatné odchytky a na nich založené statisticky jsou platné.

12.8.4 Heteroskedasticita a autokorelace v regresních modelech

Regresní model může současně “trpět” jak heteroskedasticitou tak autokorelací chybového členu. Většinou je autokorelace vnímána jako větší z těchto dvou problémů, protože má zpravidla větší dopad na směrodatné odchytky a efektivnost odhadů.

⁵Nicméně y_t není nezávislé na předchozích hodnotách u_t , protože platí omezení $y_t \geq -\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2$.

Pokud máme podezření na autokorelaci, můžeme aplikovat Cochrane-Orcuttovu nebo Prais-Winstenovu transformaci a na transformovaných datech vypočítat heteroskedasticitně robustní směrodatné odchylky a testovací statistiky. Popř. můžeme také testovat model (12.33) na přítomnost heteroskedasticity pomocí Breush-Paganova nebo Whiteova testu.

Alternativně můžeme modelovat heteroskedasticitu a autokorelaci a z modelu odstranit obojí pomocí kombinované AR(1) metody nejmenších čtverců. Konkrétně uvažujeme model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + u_t \quad (12.68)$$

$$u_t = \sqrt{h_t} v_t \quad (12.69)$$

$$v_t = \rho v_{t-1} + e_t, \quad |\rho| < 1, \quad (12.70)$$

kde vysvětlující veličiny x_{tj} jsou nezávislé na e_t a h_t je funkcí x_{tj} . Proces $\{e_t\}$ má nulovou střední hodnotu a konstantní rozptyl σ_e^2 a netrpí autokorelací. $\{e_t\}$ je tak stabilním AR(1) procesem. Chyba u_t je heteroskedasticitní a autokorelovaná, tj.

$$\text{var}[u_t | x_t] = \sigma_v^2 h_t, \quad (12.71)$$

kde $\sigma_v^2 = \frac{\sigma_e^2}{1-\rho^2}$. Nicméně $v_t = \frac{u_t}{\sqrt{h_t}}$ je homoskedasticitní a sleduje AR(1) model. Transformovaná rovnice

$$\frac{y_t}{\sqrt{h_t}} = \beta_0 \frac{1}{\sqrt{h_t}} + \beta_1 \frac{x_{t1}}{\sqrt{h_t}} + \dots + \beta_k \frac{x_{tk}}{\sqrt{h_t}} + v_t \quad (12.72)$$

má tak AR(1) chybové členy. Pokud máme určitou představu o typu heteroskedasticity, tj. známe h_t , můžeme (12.68) až (12.70) odhadnout pomocí Cochrane-Orcuttovou nebo Prais-Winstenovou metodou. V praxi však nejprve musíme odhadnout h_t .

Dosažitelné GLS odhady s heteroskedasticitou a AR(1) autokorelací

1. Odhadneme (12.68) až (12.70) pomocí OLS, čímž mimo jiné získáme rezidua $\hat{u}_t$.
2. Aplikujeme regresi na $\log(\hat{u}_t^2) = \alpha_0 + \alpha_1 x_{t1} + \dots + \alpha_k x_{tk}$ a získáme odhady pro $\log(\hat{u}_t^2)$, které označíme jako $\hat{g}_t$.
3. Získáme odhady h_t , které označíme jako $\hat{h}_t = e^{\hat{g}_t}$.
4. Odhadneme transformovanou rovnici

$$\sqrt{\hat{h}_t} y_t = \frac{1}{\sqrt{\hat{h}_t}} \beta_0 + \frac{1}{\sqrt{\hat{h}_t}} \beta_1 x_{t1} + \dots + \frac{1}{\sqrt{\hat{h}_t}} \beta_k x_{tk} + \text{error}_t \quad (12.73)$$

pomocí Cochrane-Orcuttovy nebo Prais-Winstenovy metody.

Pokud $|\rho| < 1$, jsou GLS odhady získané na základě výše uvedeného postupu asymptoticky efektivní. Navíc jsou jejich směrodatné odchylky získané pomocí Cochrane-Orcuttovy nebo Prais-Winstenovy metody asymptoticky platné. Pokud by funkce rozptylu byla špatně specifikována nebo pokud by autokorelace

nesledovala AR(1) proces, pak bychom mohli na (12.73) aplikovat quasi diferenci a výslednou rovnici odhadnout pomocí OLS a následně získat Newey-West směrodatné odchylky. Tak bychom používali proceduru, která je asymptoticky efektivní a zároveň bychom získali asymptoticky platné směrodatné odchylky a to navzdory chybné specifikaci heteroskedasticity nebo autokorelaci.

Kapitola 13

Sdružená průřezová analýza dat v čase - jednoduchý panelový model

Kapitola 14

Pokročilé panelové metody

Kapitola 15

Pomocné veličiny a dvoufázová OLS

15.1 Zkreslení jednoduchého regresního modelu z titulu opomenutí nezávislé veličiny

V předchozím textu jsme diskutovali zkreslení odhadů regresních parametrů z titulu opomenutí relevantní nezávislé veličiny. Existuje několik možností, jak se k tomuto zkreslení postavit. První možností je prosté ignorování problému a smíření se se zkreslenými odhady. Druhou možností, kterou jsme již také diskutovali, je použití vhodné proxy veličiny. Pokud se opomenutá veličina nemění v čase, existuje ještě třetí možnost, a to aplikace difference prvního řádu, pomocí které se vlivu této veličiny zbavíme.

Existuje však ještě jedna varianta, která ponechává opomenuté veličiny v chybovém členu a namísto aplikace klasické OLS používá metodu, která tuto skutečnost zohledňuje. Touto metodou je metoda tzv. pomocné veličiny (instrumental variable). Pro ilustraci uvažujme jednoduchý regresní model

$$\ln(wage) = \beta_0 + \beta_1 educ + \beta_2 abil + e. \quad (15.1)$$

V kapitole 9 jsme ukázali, že při splnění určitých předpokladů lze použít IQ skóre jako proxy veličinu pro schopnost (*abil*). Bohužel ne vždy je vhodná proxy veličina k dispozici. Pak nám nezbyvá, než *abil* přidat do chybového členu, čímž se nám model zredukuje na

$$\ln(wage) = \beta_0 + \beta_1 educ + u. \quad (15.2)$$

Tento model můžeme použít, pokud se nám podaří nalézt pomocnou veličinu pro *abil*.

Pro ilustraci metody uvažujme regresní model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + u, \quad (15.3)$$

kde $cov(x, u) \neq 0$.¹ Veličinu x označujeme jako endogenní veličinu. Předpoklá-

---

¹Metoda pomocné veličiny funguje bez ohledu na to, zda-li jsou x a u korelované či nikoliv. Nicméně z důvodů, které vysvětlíme později, je vhodnější použít OLS, pokud $cov(x, u) = 0$.

dejme, že máme k dispozici veličinu z , která splňuje podmínku

$$\text{cov}(z, u) = 0 \quad (15.4)$$

a

$$\text{cov}(z, x) \neq 0. \quad (15.5)$$

Takovouto veličinu nazýváme pomocnou veličinou pro veličinu x .

Veličinu, která splňuje podmínku (15.4) nazýváme exogenní veličinou. V kontextu opominuté veličiny exogenita znamená, že veličina z nemá po zohlednění vlivu x a opomenuté veličiny žádný parciální efekt na y . Zároveň by z nemělo být korelováno s opominutou veličinou. Podmínka (15.5) nám pak říká, že z musí být korelováno s endogenní veličinou x .

Protože je podmínka (15.4) postavena na chybovém členu u , který nepozorujeme, nelze tuto podmínku v praxi ověřit. Předpoklad $\text{cov}(z, u) = 0$ tak můžeme ospravedlnit pouze ekonomickou argumentací. Podmínku $\text{cov}(z, x) \neq 0$ však otestovat lze. Uvažujme model

$$x = \pi_0 + \pi_1 z + v. \quad (15.6)$$

Protože $\pi_1 = \frac{\text{cov}(z, x)}{\text{var}(z)}$, je podmínka (15.5) splněna pouze pokud $\pi_1 \neq 0$. K tomuto účelu stačí otestovat nulovou hypotézu $H_0 : \pi_1 = 0$ pomocí t statistiky. Pokud je nulová hypotéza zamítnuta, má se podmínka za splněnou.

V případě modelu pro $\ln(\text{wage})$ musí být pomocná veličina z pro educ nekorelovaná s abil (a s ostatními nepozorovanými veličinami ovlivujícími výši mzdy) a korelovaná se vzděláním. Z tohoto důvodu je proxy veličina představená v kapitole 9 jako pomocná veličina nevhodná. V modelu pro $\ln(\text{wage})$ s opomenutou veličinou abil musí být proxy veličina pro abil s touto veličinou co nejvíce korelována. Pomocná veličina však musí být s abil nekorelována. Proto, ačkoliv je IQ skóre vhodnou proxy veličinou abil , není vhodnou pomocnou veličinou pro educ . Jako vhodnou pomocnou veličinou by však mohlo být např. vzdělání matky (motheduc) nebo počet sourozenců (sibs).

Podmínky (15.4) a (15.5) slouží k tzv. identifikaci parametru β_1 . S využitím (15.2) lze dokázat

$$\text{cov}(z, y) = \beta_1 \text{cov}(z, x) + \text{cov}(z, u), \quad (15.7)$$

což při splnění podmínek (15.4) a (15.5) implikuje

$$\beta_1 = \frac{\text{cov}(z, y)}{\text{cov}(z, x)}. \quad (15.8)$$

Odhad parametru β_1 metodou pomocné veličiny je tedy

$$\hat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (z_i - \bar{z})(y_i - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (z_i - \bar{z})(x_i - \bar{x})} \quad (15.9)$$

a odhad parametru β_0 pak

$$\hat{\beta}_0 = \bar{y} - \hat{\beta}_1 \bar{x}. \quad (15.10)$$

Není náhoda, že pokud $z = x$, dostaneme OLS odhad parametru β_1 . Jinými slovy, pokud je x exogenní, lze ji použít jako pomocnou veličinu sebe sama a odhad parametru metodou pomocné veličiny se pak shoduje s OLS odhadem.

Prostá aplikace zákona velkých čísel ukazuje, že je odhad parametru β_1 metodou pomocné veličiny konzistentní, tj. $\text{plim}(\hat{\beta}_1) = \beta_1$ při splnění (15.4) a (15.5).

Jednou z vlastností odhadu metodou pomocné veličiny je skutečnost, že pokud jsou x a u korelovány (a tudíž je použití pomocné veličiny žádoucí), je příslušný odhad prakticky vždy zkreslený a to zejména v případě náhodných výběrů malého rozsahu.

15.1.1 Konfidenční intervaly a testování hypotéz

V případě náhodných výběrů velkého rozsahu sleduje odhad získaný metodou pomocné veličiny přibližně normální rozdělení. Pro konstrukci konfidenčních intervalů a testování hypotéz potřebujeme znát směrodatnou odchylku. Pokud předpokládáme homoskedasticitu chybového členu, tj.

$$E[u^2|z] = \sigma^2 = \text{var}[u], \quad (15.11)$$

pak lze při splnění podmínek (15.4), (15.5) dokázat

$$\text{var}[\hat{\beta}_1] = \frac{\sigma^2}{n\sigma_x^2\rho_{x,z}^2}, \quad (15.12)$$

kde σ_x^2 je populační rozptyl veličiny x a $\rho_{x,z}$ je populační korelace mezi veličinami x a z . Stejně jako v případě OLS odhadu klesá asymptotický rozptyl odhadu rychlostí $1/n$, kde n je velikost náhodného výběru.

Abychom odhadli σ_x^2 resp. $\rho_{x,z}^2$, vypočteme výběrový rozptyl nezávislé veličiny x resp. $R_{x,z}^2$ regrese x_i na y_i . Rozptyl σ^2 odhadneme pomocí reziduí z modelu

$$\hat{u}_i = y_i - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 x_i, \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad (15.13)$$

kde odhady $\hat{\beta}_0$ a $\hat{\beta}_1$ jsou získány metodou pomocné veličiny. Konkrétně platí

$$\hat{\sigma}^2 = \frac{1}{n-2} \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2. \quad (15.14)$$

Asymptotická směrodatná odchylka $\hat{\beta}_1$ je pak rovna

$$\text{se}(\hat{\beta}_1) = \sqrt{\frac{\hat{\sigma}^2}{SST_x \hat{\rho}_{x,z}^2}}, \quad (15.15)$$

kde SST_x je součet čtverců x_i .²

Vztah (15.12) je zajímavý také tím, že nám umožňuje přímo porovnat asymptotický rozptyl odhadů získaných metodou pomocné veličiny a metodou OLS. Připomeňme, že rozptyl OLS odhadu je $\frac{\sigma^2}{SST_x}$. Oba odhady se tedy liší pouze o $\hat{\rho}_{x,z}^2$, a protože obvykle $\hat{\rho}_{x,z}^2 < 1$, je rozptyl odhadu metodou pomocné veličiny větší než rozptyl OLS odhadu. Výjimkou je situace $z = x$, kdy $\hat{\rho}_{x,z}^2 = 1$ a oba rozptyly jsou tudíž shodné.

²Připomeňme, že výběrový rozptyl x_i je $\frac{SST_x}{n}$, a proto je (15.15) přímo porovnatelné s (15.12).

15.1.2 Vlastnosti v případě nevhodné pomocné veličiny

Pokud jsou z a u nekorelované a z a x mají nenulovou korelaci, je odhad získaný metodou pomocné veličiny sice konzistentní, avšak může “trpět” velkou směrodatnou odchylkou, pokud je korelace mezi z a x slabá. Slabá korelace mezi z a x má však další důsledek - odhad může vykazovat velké asymptotické zkreslení i v případě, pokud jsou z a u pouze slabě korelovány. Pro odhad metodou pomocné veličiny totiž platí

$$\text{plim} \hat{\beta}_{1,IV} = \beta_1 + \frac{\text{corr}(z, u) \sigma_u}{\text{corr}(z, x) \sigma_x}. \quad (15.16)$$

Z této rovnice je zřejmé, že zkreslení odhadu může být značné navzdory nízké korelaci $\text{corr}(z, u)$, a to v případě, kdy je korelace $\text{corr}(z, x)$ ještě výrazně nižší. V takovýchto případech nemusí být vhodnější preferovat odhad metodou pomocné veličiny před tradiční OLS metodou. S využitím skutečnosti $\text{corr}(x, u) = \frac{\text{cov}(x, u)}{\sigma_x \sigma_u}$ a (15.3) lze analogicky vyjádřit OLS odhad jako

$$\text{plim} \hat{\beta}_{1,OLS} = \beta_1 + \text{corr}(x, u) \frac{\sigma_u}{\sigma_x}. \quad (15.17)$$

Pokud porovnáme (15.16) a (15.17), je zřejmé, že se směr zkreslení pro oba typy odhadu může lišit a to v závislosti na znaménku jednotlivých korelací.

V případě, že předpoklad $\text{corr}(z, x) \neq 0$ není splněn, postrádají odhady metodou pomocné veličiny zpravidla smysl. Problémem jsou však i případy, kdy je korelace mezi z a x příliš nízká. Asymptotické rozdělení odhadu se pak značně liší od standardní situace a závěry založené na t statistice mohou být zavádějící.

15.1.3 Výpočet R^2

Většina ekonometrických balíčků vypočte R^2 po odhadu modelu metodou pomocné veličiny jako $R^2 = 1 - \frac{SSR}{SST}$, kde SSR je součet čtverců reziduí a SST je součet čtverců y . Na rozdíl od R^2 v OLS metodě může být R^2 pro metodu pomocné veličiny záporné, protože SSR může být větší než SST . Pokud jsou x a u korelované, nelze rozložit rozptyl y na klasické $\beta_1^2 \text{var}[x] + \text{var}[u]$, v důsledku čehož R^2 není příliš informativní. Takto získané R^2 nelze ze stejného důvodu použít pro obvyklou konstrukci F testu.

Pokud je naším cílem maxilizace R^2 , měli bychom použít OLS. Metoda pomocné veličiny cílí na pokud možno co nejlepší odhad vlivu x na y za předpokladu korelace mezi x a u ; míra shody není v tomto případě směrodatným měřítkem. Na druhou stranu vysoké R^2 získané pomocí OLS nemusí být samo o sobě dostačující, pokud nejsme schopni konzistentně odhadnout β_1 .

15.2 Vícerozměrný regresní model

Uvažujme případ, kdy je pouze jedna nezávislá veličina korelována s chybovým členem.

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2 + \beta_2 z_1 + u_1 \quad (15.18)$$

Výše uvedený model nazýváme strukturálním modelem. Závislá veličina y_1 je zcela zřejmě endogenní, protože je korelována s u_1 . V následujícím textu budeme

používat písmeno y k označení endogenních veličin a písmeno z k označení exogenních veličin. To znamená, že y_2 resp. z_1 je endogenní resp. exogenní nezávislá veličina.

Pokud bychom (15.18) odhadli pomocí metody OLS, byly by všechny odhady zkreslené a nekonzistentní. Proto je třeba nalézt pomocnou veličinu pro y_2 . Přírozně se nabízí veličina z_1 . Tu však použít nemůžeme, protože figuruje v (15.18). Potřebuje tak jinou exogenní veličinu, kterou označme jako z_2 . Předpokládejme

$$E[u_1] = 0, \quad \text{cov}[z_1, u_1] = 0, \quad \text{cov}[z_2, u_1] = 0. \quad (15.19)$$

Díky předpokladu nulové střední hodnoty jsou zbývající dvě rovnice ekvivalentní $E[z_1 u_1] = 0$ a $E[z_2 u_1] = 0$ a rovnice (15.19) tak přejdou do tvaru

$$\sum_{i=1}^n (y_{i1} - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 y_{i2} - \hat{\beta}_2 z_{i1}) = 0 \quad (15.20)$$

$$\sum_{i=1}^n z_{i1} (y_{i1} - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 y_{i2} - \hat{\beta}_2 z_{i1}) = 0 \quad (15.21)$$

$$\sum_{i=1}^n z_{i2} (y_{i1} - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 y_{i2} - \hat{\beta}_2 z_{i1}) = 0. \quad (15.22)$$

Jejich řešením lze získat odhady parametrů β_0 , β_1 a β_2 . Pokud by bylo y_2 exogenní a zvolili bychom $z_2 = y_2$, pak by se výše uvedené rovnice shodovaly s odpovídajícími OLS rovnicemi.

Uvažujme redukovanou formu y_2

$$y_2 = \pi_0 + \pi_1 z_1 + \pi_2 z_2 + v_2, \quad (15.23)$$

kde $E[v_2] = 0$, $\text{cov}[z_1, v_2] = 0$ a $\text{cov}[z_2, v_2] = 0$. Pokud je z_2 vhodná pomocná veličina pro y_2 , pak zcela zřejmě musí platit

$$\pi_2 \neq 0. \quad (15.24)$$

Jinými slovy, po té, co jsme odstranili vliv z_1 , musí být y_2 a z_2 stále korelované. Před tím, než aplikujeme metodu pomocné veličiny, bychom vždy měli odhadnout model (15.23) a následně pomocí t statistiky otestovat platnost (15.24). Předpoklad $\text{cov}[z_1, u] = 0$ a $\text{cov}[z_2, u] = 0$ bohužel nejsme schopni otestovat a musíme se tak spolehnout na ekonomickou argumentaci.

Přidání dalších exogenních vysvětlujících veličin do modelu je poměrně přímočaré. Pro ilustraci uvažujme strukturální model

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2 + \beta_2 z_1 + \dots + \beta_k z_{k-1} + u_1 \quad (15.25)$$

a předpokládejme

$$E[u_1] = 0, \quad \text{cov}[z_j, u_1] = 0, \quad j = 1, \dots, k. \quad (15.26)$$

Veličiny $z_1, \dots, z_{k-1}$ jsou exogenní veličiny, které figurují v modelu (15.25), a můžeme je chápat jako pomocné veličiny sebe sama. Před aplikací metody pomocné veličiny bychom však měli odhadnout model redukované formy y_2 ve tvaru

$$y_2 = \pi_0 + \pi_1 z_1 + \dots + \pi_{k-1} z_{k-1} + \pi_k z_k + v_2 \quad (15.27)$$

a otestovat platnost hypotézy

$$\pi_k \neq 0. \quad (15.28)$$

Abychom mohli určit konfidenční intervaly nebo aplikovat t popř. F test na model (15.25), musí splněn předpoklad homoskedasticity chybového členu u_1 . V opačném případě nejsou vypočtené intervaly a výsledky testů validní.

15.3 Dvoufázová OLS

15.3.1 Jedna endogenní nezávislá veličina

Opět uvažujme strukturální model

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2 + \beta_2 z_1 + u_1 \quad (15.29)$$

s jednou endogenní a jednou exogenní nezávislou veličinou. Předpokládejme, že máme k dispozici další dvě exogenní veličiny z_2 a z_3 . Pokud jsou z_2 a z_3 korelované s y_2 , můžeme je použít jako samostatné pomocné veličiny. Protože jsou však z_2 a z_3 nekorelované s u_1 , je také jejich libovolná lineární kombinace nekorelovaná s u_1 . Proto můžeme libovolnou lineární kombinaci z_2 a z_3 použít jako pomocnou veličinu. Abychom našli optimální pomocnou veličinu, vybereme takovou lineární kombinaci, která je maximálně korelována s y_2 . Tu lze získat pomocí modelu redukované formy y_2

$$y_2 = \pi_0 + \pi_1 z_1 + \pi_2 z_2 + \pi_3 z_3 + v_2, \quad (15.30)$$

pro kterou předpokládáme platnost

$$E[v_2] = 0, \quad \text{cov}[z_1, v_2] = 0, \quad \text{cov}[z_2, v_2] = 0, \quad \text{cov}[z_3, v_2] = 0. \quad (15.31)$$

Nejlepší pomocná veličina pro y_2 , označme ji jako y_2^* , je pak definována jako

$$y_2^* = \pi_0 + \pi_1 z_1 + \pi_2 z_2 + \pi_3 z_3. \quad (15.32)$$

Aby pomocná veličina nebyla perfektně korelovaná s z_1 , je zapotřebí, aby $\pi_2 \neq 0$ nebo $\pi_3 \neq 0$. Tuto podmínku nazýváme klíčovým předpokladem identifikace (key identification assumption) a lze ji testovat pomocí F statistiky.

S využitím náhodného výběru tak nejprve odhadneme redukovanou formu y_2 , čím získáme odhady jednotlivých parametrů, tj.

$$\hat{y}_2 = \hat{\pi}_0 + \hat{\pi}_1 z_1 + \hat{\pi}_2 z_2 + \hat{\pi}_3 z_3 \quad (15.33)$$

a následně se pomocí F testu ujistíme, že z_2 a z_3 jsou sdruženě statisticky významné. Ve druhém kroku pak použijeme $\hat{y}_2$ jako pomocnou veličinu pro y_2 . Parametry modelu (15.29) pak lze odhadnout pomocí rovnic (15.20) až (15.21) s tím, že poslední z nich se změní na

$$\sum_{i=1}^n \hat{y}_{i2}(y_{i1} - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 y_{i2} - \hat{\beta}_2 z_{i1}). \quad (15.34)$$

Výše popsanou metodu nazýváme dvoufázovou OLS metodou (two stage OLS) a příslušné odhady pak dvoufázové odhady metodou nejmenších čtverců [two stage least squares (2SLS) estimator].

S využitím algebry lze dokázat, že odhady $\hat{\beta}_0$, $\hat{\beta}_1$ a $\hat{\beta}_2$ získané výše uvedeným způsobem jsou identické s OLS odhady modelu

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 \hat{y}_2 + \beta_2 z_1 + w_3. \quad (15.35)$$

Jinými slovy 2SLS odhady lze získat aplikací OLS metody ve dvou krocích. V prvním kroku je y_2 “očištěno” o korelaci s u_1 , protože $\hat{y}_2$ (tj. odhad y_2^*) je nekorelované s u_1 . V druhém kroku je pak y_2^* použito namísto původního y_2 ve strukturálním modelu (15.29), čímž získáme

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2^* + \beta_2 z_1 + u_1 + \beta_1 v_2, \quad (15.36)$$

kde složený chybový člen $u_1 + \beta_1 v_2$ má nulovou střední hodnotu a je nekorelovaný s y_2^* a z_1 , což je také důvod, proč lze aplikovat OLS.

Většina ekonometrických balíčků má speciální příkaz pro 2SLS metodu. Ačkoliv se na první pohled zdá, že je možné 2SLS nahradit dvojicí po sobě jdoucích OLS odhadů, měli bychom se vyhnout “manuálnímu” odhadu pro druhou fázi, protože t statistiky na ní založené nebudou validní. Důvodem je, že chybový člen v (15.36) zahrnuje v_2 , kdežto rezidua získaná klasickým způsobem zohledňují pouze směrodatnou odchylku u_1 .

15.3.2 Vícero nezávislých exogenních veličin

Přidání dalších nezávislých exogenních veličin vyžaduje pouze nepatrné změny ve výše uvedeném postupu. Pro ilustraci uvažujme strukturální model

$$\ln(wage) = \beta_0 + \beta_1 educ + \beta_2 exper + \beta_3 exper^2 + u_1, \quad (15.37)$$

kde u_1 je nekorelované jak s $exper$ tak s $exper^2$. Dále předpokládejme, že vzdělání matky (*motheduc*) a otce (*fatheduc*) je nekorelované s u_1 , tj. obě veličiny mohou figurovat jako pomocné pro vzdělání (*educ*). Následně pak odhadneme model redukované formy

$$educ = \pi_0 + \pi_1 exper + \pi_2 exper^2 + \pi_3 motheduc + \pi_4 fatheduc + v_2 \quad (15.38)$$

a otestujeme sdruženou hypotézu $H_0 : \pi_3 \neq 0$ nebo $\pi_4 \neq 0$.

V obecném vyjádření mají výše uvedené rovnice podobu

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2 + \beta_2 z_1 + \dots + \beta_k z_{k-1} + u_1 \quad (15.39)$$

a

$$y_2 = \pi_0 + \pi_1 z_1 + \dots + \pi_{k-1} z_{k-1} + \pi_k z_k + \dots + \pi_{k+p} z_{k+p}. \quad (15.40)$$

15.3.3 Multikolinearita

Problém multikolinearity je v případě 2SLS zásadnější než v případě OLS. Asymptotický rozptyl 2SLS odhadu parametru β_1 může být aproximován pomocí

$$\frac{\sigma^2}{\widehat{SST}^2(1 - \hat{R}_2^2)}, \quad (15.41)$$

kde $\sigma^2 = \text{var}[u_1]$, $\widehat{SST}$ je rozptyl $\hat{y}_2$ a $\hat{R}_2^2$ je R^2 regrese $\hat{y}_2$ na všechny ostatní exogenní veličiny, které figurují ve strukturálním modelu (15.39).³ Za prvé, vzhledem ke své konstrukci vykazuje $\hat{y}_2$ nižší rozptyl než y_2 . Za druhé, korelace mezi exogenními veličinami v (15.39) a $\hat{y}_2$ je obvykle vyšší než jejich korelace s y_2 . Proto je směrodatná odchylka 2SLS odhadu zpravidla mnohem vyšší než v případě OLS odhadu. Nicméně stejně jako v případě OLS, také v případě 2SLS může náhodný výběr velkého rozsahu tuto směrodatnou odchylku snížit.

15.3.4 Vícero endogenních závislých veličin

Uvažujme strukturální model

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2 + \beta_2 y_3 + \beta_3 z_1 + \beta_4 z_2 + \beta_5 z_3 + u_1, \quad (15.42)$$

kde $E[u_1] = 0$ a u_1 je nekorelované se z_1 , z_2 a z_3 . Veličiny y_2 a y_3 jsou endogenní, a proto korelované s u_1 .

Abychom odhadli (15.42) pomocí 2SLS, potřebujeme alespoň dvě exogenní veličiny, které v tomto strukturálním modelu nefigurují, a které jsou korelované s y_2 a y_3 . Řekněme, že se jedná o veličiny z_4 a z_5 . Dále potřebujeme, aby se buď z_4 nebo z_5 objevili v modelech redukovaných forem endogenních veličin y_2 a y_3 . Veličina z_4 a z_5 musí být zahrnuta alespoň do jednoho modelu a musí být statisticky významná. V opačném případě není podmínka splněna a odhady parametrů β_j budou nekonzistentní. Pro ilustraci uvažujme situaci, kdy je do modelů redukovaných forem zahrnuta pouze veličina z_4 , zatímco veličina z_5 zůstane nevyužita.

Obecně tedy platí, že musíme mít k dispozici alespoň tolik “volných” exogenních veličin, jako máme endogenních veličin, a že tyto veličiny musí být zahrnuty do modelů redukovaných forem endogenních veličin typu (15.40). Počet těchto modelů pak logicky odpovídá počtu endogenních veličin.

15.3.5 Testování významnosti vícero parametrů

Jak již bylo zmíněno výše, pro účely testování statistické významnosti vícero 2SLS parametrů není možné použít F statistiku založenou na R^2 odhadnutého modelu stejně, jako je tomu v případě OLS odhadů. Důvodem je, že nemusí nutně platit $SSR_r \geq SSR_{ur}$. Pokud však není tato podmínka splněna, je F statistika záporná.

Nicméně je možné zkombinovat sumu čtverců reziduí s SSR_{ur} a získat tak statistiku, která v případě výběrů velkého rozsahu přibližně sleduje F rozdělení. Protože většina ekonometrických balíčků tuto funkcionalitu obsahuje, nebudeme se zabývat detaily tohoto postupu.

15.4 Chyba měření nezávislé veličiny

V předchozím textu jsme pomocnou veličinou adresovali problematiku opomínuté veličiny. Nicméně pomocnou veličinu lze použít také v případě chyby měření nezávislé veličiny.

³ $\hat{R}_2^2$ v případě vícero exogenních veličin nahrazuje $\hat{\rho}_{x,z}^2$ v (15.15).

Uvažujme model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1^* + \beta_2 x_2 + u, \quad (15.43)$$

kde y a x_2 jsou přímo pozorované. Nezávislou veličinu x_1^* nejsme schopni pozorovat, avšak jsme ji schopni aproximovat pomocí $x_1 = x_1^* + e_1$, kde e_1 představuje chybu měření. Z kapitoly 9 víme, že korelace mezi x_1 a e_1 , kde x_1 je použito namísto x_1^* , má za následek zkreslené a nekonzistentní OLS odhady. To je zřejmé, pokud výše uvedený model přepíšeme do tvaru

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 \beta_2 x_2 + (u - \beta_1 e_1). \quad (15.44)$$

Pokud jsou splněny klasické předpoklady ohledně chyby měření (classical errors-in-variables [CEV] assumptions), konverguje zkreslení OLS odhadů k nule.

V některých případech lze použít metodu pomocné veličiny k řešení problému chyby měření. Předpokládejme, že u v (15.43) je nekorelované s x_1^* , x_1 a x_2 . V případě platnosti CEV předpokladů navíc platí, že e_1 je nekorelované s x_1^* a x_2 . To znamená, že x_2 je exogenní veličina v (15.44) a že x_1 je korelované s e_1 . Potřebujeme tedy pomocnou veličinu pro x_1 . Tato pomocná veličina musí být korelována s x_1 a nekorelována s u a nekorelována s chybou měření e_1 .

Jednou z možností je získat druhé měření x_1^* , řekněme z_1 . Protože je to x_1^* , které ovlivňuje y , je přirozené předpokládat, že z_1 je nekorelované s u . Jestliže vyjádříme z_1 jako $z_1 = x_1^* + a_1$, pak musíme předpokládat, že a_1 a e_1 jsou nekorelované. Jinými slovy, x_1 a z_1 představují měření x_1^* , avšak jejich chyby měření jsou nekorelované. Nicméně x_1 a z_1 jsou korelovány skrze vazbu na x_1^* , a proto můžeme použít z_1 jako pomocnou veličinu pro x_1 . Nicméně v praxi není příliš obvyklé, abychom disponovali dvěma měřeními téže nezávislé veličiny. Alternativou je použití jiných exogenních veličin v roli pomocných veličin, tak jak jsme např. použili *motheduc* a *fatheduc* v roli pomocných veličin pro *educ*.

Metodu pomocné veličiny lze použít také v případech, kdy používáme nej-různější skóre (např. IQ skóre) pro kvantifikaci charakteristik, které nejsme schopni na přímo pozorovat. Opět uvažujme model

$$\ln(wage) = \beta_0 + \beta_1 educ + \beta_2 exper + \beta_3 exper^2 + abil + u, \quad (15.45)$$

ve kterém čelíme problému opominuté veličiny, protože *abil* není možné pozorovat. Předpokládejme však, že máme k dispozici skóre

$$test_1 = \gamma_1 abil + e_1 \quad (15.46)$$

a

$$test_2 = \delta_1 abil + e_2, \quad (15.47)$$

kde $\gamma_1 > 0$ a $\delta_1 > 0$. Protože to je *abil*, které ovlivňuje výši mzdy, můžeme předpokládat, že $test_1$ a $test_2$ jsou nekorelované s u . S využitím $test_1$ lze (15.45) vyjádřit jako

$$\begin{aligned} \ln(wage) = \beta_0 + \beta_1 educ + \beta_2 expert + \beta_3 exper^2 \\ + \alpha_1 test_1 + (u - \alpha_1 e_1), \end{aligned} \quad (15.48)$$

kde $\alpha_1 = \frac{1}{\gamma_1}$.

Jestliže předpokládáme, že e_1 je nekorelované se všemi nezávislými veličinami v (15.45) včetně *abil*, pak musí být e_1 a $test_1$ korelované. Proto jsou OLS

odhady β_j a α_1 nekonzistentní. Za těchto předpokladů nesplňuje $test_1$ podmínky proxy veličiny.

Jestliže předpokládáme, že e_2 je také nekorelované se všemi nezávislými veličinami v (15.45) a že e_1 a e_2 jsou vzájemně nekorelované, pak je e_1 nekorelované s $test_2$. Proto lze $test_2$ použít jako pomocnou veličinu pro $test_1$.

15.5 Testování endogenity a nadbytečná identifikace

15.5.1 Testování endogenity

2SLS odhad je méně efektivní než OLS odhad, pokud jsou nezávislé veličiny exogenní, protože 2SLS odhady typicky vykazují velkou směrodatnou odchylku. Proto je vhodné mít k dispozici test endogenity, který by nám pomohl rozhodnout, zda-li je použití 2SLS metody nezbytné.

Pro ilustraci uvažujme model

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2 + \beta_2 z_1 + \beta_3 z_2 + u_1 \quad (15.49)$$

s jednou nezávislou endogenní veličinou y_2 a dvěma nezávislými exogenními veličinami z_1 a z_2 . Dále uvažujme dvě exogenní veličiny z_3 a z_4 , které nejsou zahrnuty do modelu.

Za tímto účelem je vhodné pro vzájemné porovnání vypočítat OLS a 2SLS odhady. Abychom zjistili, zda-li jsou tyto odhady statisticky významně odlišné, můžeme aplikovat následující regresní test. Nejprve odhadneme redukovanou formu pro y_2 , tj.

$$y_2 = \pi_0 + \pi_1 z_1 + \pi_2 z_2 + \pi_3 z_3 + \pi_4 z_4 + v_2. \quad (15.50)$$

Protože je každé z_i z definice nekorelované s u_1 , je y_2 nekorelované s u_1 pouze tehdy a jen tehdy, pokud je v_2 nekorelované s u_1 . To je přesně to, co chceme testovat. Vyjádříme u_1 jako $u_1 = \delta_1 v_2 + e_1$, kde e_1 je nekorelované s v_2 a má nulovou střední hodnotu. Je zřejmé, že u_1 a v_2 jsou nekorelované pouze a jen tehdy, pokud $\delta_1 = 0$. Nejjednodušším způsobem je tedy zahrnout v_2 jako nezávislou veličinu do (15.49) a aplikovat t test. Nicméně chybový člen v_2 na přímo nepozorujeme a musíme ho proto nahradit rezidui $\hat{v}_2$. Proto odhadujeme

$$y_1 = \beta_0 + \beta_1 y_2 + \beta_2 z_1 + \beta_3 z_2 + \delta \hat{v}_2 + error \quad (15.51)$$

pomocí OLS a následně testujeme nulovou hypotézu $\delta_1 = 0$ pomocí t statistiky. Pokud H_0 zamítneme, přikláníme se k hypotéze, že y_2 je endogenní veličina, protože v_2 a u_1 jsou korelované.

Zajímavostí na (15.51) je, že všechny koeficienty (pochopitelně s výjimkou $\hat{v}_2$) jsou identické s koeficienty (15.49). Jinými slovy odhad parametrů (15.51) pomocí OLS je shodný s odhadem parametrů (15.49) pomocí 2SLS.

Endogenitu lze testovat také pro vícero nezávislých veličin. Pro každou veličinu, kterou “podezíráme” z endogenity, získáme odhad rezidui. Následně testujeme sdruženou významnost těchto rezidui ve strukturální rovnici (15.49) pomocí F testu.

15.5.2 Nadbytečná identifikace

Pomocná veličina musí splňovat dva předpoklady. Za prvé musí být nekorelovaná s chybovým členem, což implikuje exogenitu. Za druhé musí být korelovaná s nezávislou endogenní veličinou, což implikuje její “relevanci”. Druhý předpoklad lze testovat pomocí t popř. F testu. Naproti tomu předpoklad exogenity testovat nelze. Nicméně pokud máme více pomocných veličin než potřebujeme, můžeme otestovat, zda-li jsou některé z nich nekorelované se strukturálním chybovým členem.

Opět uvažujeme (15.49) s pomocnými veličinami z_3 a z_4 . Připomeňme si, že z_1 a z_2 v rovnici figurují jako pomocné veličiny sebe sama. Protože máme dvě pomocné veličiny pro y_2 , můžeme odhadnout (15.49) pouze s pomocí z_3 a odhad parametru β_1 označit jako $\hat{\beta}_1$. Tento postup zopakujeme pro z_4 a výsledný odhad označíme jako $\tilde{\beta}_1$. Jestliže jsou všechna z_j exogenní a jestliže jsou z_3 a z_4 korelované s y_2 , pak jsou $\hat{\beta}_1$ a $\tilde{\beta}_1$ konzistentními odhady parametru β_1 . Proto by se odhady $\hat{\beta}_1$ a $\tilde{\beta}_1$ měly lišit pouze o chybu výběru. Pokud budou $\hat{\beta}_1$ a $\tilde{\beta}_1$ statisticky významně odlišné, pak z_3 anebo z_4 nesplňují předpoklad exogenity.

Porovnávání různých odhadů získaných metodou pomocné veličiny je příkladem testování nadbytečné identifikace (overidentification restrictions). Předpokládejme, že máme o q pomocných veličin více, než potřebujeme. Pokud máme např. jednu endogenní nezávislou veličinu y_2 a k ní tři pomocné veličiny, pak máme celkem $q = 3 - 1 = 2$ nadbytečné identifikace. Pokud je q dvě a více, je vzájemné porovnávání několika odhadů získaných metodou pomocné veličiny poněkud nepraktické. Namísto toho můžeme jednoduše vypočítat testovací statistiku založenou na 2SLS reziduích. Pokud jsou všechny pomocné veličiny exogenní, pak jsou tato rezidua s nimi nekorelovaná. Pokud máme v modelu $k + 1$ parametrů a $k + 1 + q$ pomocných veličin, pak mají 2SLS rezidua nulovou střední hodnotu a jsou identicky nekorelované s k lineárními kombinacemi těchto pomocných veličin. Proto se test zaměřuje na to, zda-li jsou 2SLS rezidua korelovaná s q lineárními funkcemi pomocných veličin. Vhodnou formu lineárních funkcí za nás zvolí sám test. Následující regresní test je platný pouze pokud je splněn předpoklad homoskedasticity, který je specifikován v dodatku.

Při splnění standardních 2SLS předpokladů zlepšuje přidání pomocných veličin asymptotickou efektivitu 2SLS odhadů. Nicméně to vyžaduje, aby byla každá nová pomocná veličina exogenní. V opačném případě by 2SLS odhad nebyl konzistentní. Navyšování počtu pomocných veličin tak může způsobit zkreslení 2SLS odhadů. Tento problém označujeme jako nadbytečnou identifikaci.

Testování nadbytečné identifikace

- Nejprve odhadneme strukturální rovnici pomocí metody 2SLS a získáme 2SLS rezidua $\hat{u}_1$.
- Aplikujeme regresi $\hat{u}_1$ na všechny exogenní veličiny a získáme její R_1^2 .
- Pokud je nulová hypotéza, že jsou všechny pomocné veličiny nekorelované s u_1 , platná, pak $nR_1^2 \sim^a \chi_q^2$, kde q je počet pomocných veličin mimo strukturální model snížený o počet endogenních nezávislých veličin. Jestliže nR_1^2 překročí (řekněme) 5.00% kritickou hodnotu χ_q^2 rozdělení, zamítáme nulovou hypotézu a předpokládáme, že alespoň jedna pomocná veličina není exogenní.

Test nadbytečné identifikace můžeme použít kdykoliv máme více pomocných veličin, než je potřeba. Jestliže máme pomocných veličin přesně tolik, kolik potřebujeme, je model právě identifikován (just identified). V takovémto případě bude R_1^2 rovno nule. To znamená, že test nadbytečné identifikace nemůže být aplikován na právě identifikovaný model. Výše uvedený postup lze upravit tak, aby byl robustní vůči heteroskedasticitě libovolné formy.

15.6 Metoda 2SLS a heteroskedasticita

Heteroskedasticitu můžeme testovat pomocí Breush-Paganova testu, který jsme diskutovali v kapitole 8. Nechť $\hat{u}$ představuje 2SLS rezidua a $z_1, z_2, \dots, z_m$ označují exogenní veličiny (včetně těch, které jsou použity jako pomocné veličiny). Při splnění určitých podmínek má asymptoticky validní statistika pro sdruženou významnost nezávislých veličin v regresi $\hat{u}^2$ na $z_1, z_2, \dots, z_m$ podobu klasického F testu. Nulová hypotéza o homoskedasticitě je zamítnuta, pokud jsou z_j sdruženě signifikantní.

Také v případě 2SLS metody je možné získat směrodatné odchylky a testovací statistiky, které jsou asymptoticky robustní vůči heteroskedasticitě libovolné formy. Výraz (8.8) je validní, pokud $\hat{r}_{ij}$ představuje rezidua z regrese $\hat{x}_{ij}$ na ostatní $\hat{x}_{ih}$, kde “~” označuje odhadnuté hodnoty z první fáze 2SLS.

Pokud víme, jakým způsobem je rozptyl chybového členu závislý na exogenních veličinách, můžeme použít váženou 2SLS metodu, která je blízkou analogií metody z kapitoly 8.4. Po té, co odhadneme model pro $var[u|z_1, z_2, \dots, z_m]$, vydělíme závislou veličinu, nezávislé veličiny a všechny pomocné veličiny $\sqrt{\hat{h}_i}$, kde $\hat{h}_i$ představuje odhadnutý rozptyl. Následně na transformované veličiny aplikujeme metodu 2SLS.

15.7 Metoda 2SLS a časové řady

Uvažujme strukturální rovnici pro časovou periodu t ve tvaru

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + u_t, \quad (15.52)$$

kde jedna nebo vícero nezávislých veličin x_{tj} může být korelováno s u_t . Označme exogenní veličiny jako $z_{t1}, \dots, z_{tm}$. Předpokládejme

$$E[u_t] = 0, \quad cov[z_{tj}, u_t], \quad j = 1, \dots, m. \quad (15.53)$$

Pro identifikaci modelu je nezbytné, aby $m \geq k$, tj. abychom měli alespoň tolik exogenních veličin jako nezávislých veličin.

V případě časových řad závisí statistické vlastnosti 2SLS odhadů na vlastnostech těchto řad, tj. na případné existenci trendů, sezónnosti, autokorelace apod. Protože časový trend a sezónnost jsou exogenní, mohou plnit roli pomocných veličin sobě sama. K perzistentním časovým řadám, tj. řadám s jednotkovým kořenem, musíme přistupovat opatrně stejně jako v případě OLS. Často lze problém jednotkového kořene vyřešit aplikací difference prvního řádu.

Při splnění předpokladů, které jsme představili v kapitole 11, jsou OLS odhady aplikované na časové řady konzistentní a asymptoticky normálně rozdělené.

Při splnění analogických předpokladů⁴ jsou také 2SLS odhady aplikované na časové řady konzistentní a asymptoticky normálně rozdělené. Např. předpoklad homoskedasticity má podobu

$$E[u_t^2 | z_1, \dots, z_m] = \sigma^2 \quad (15.54)$$

a předpoklad neexistence autokorelace chybového členu podobu

$$E[u_t u_s | \mathbf{z}_t, \mathbf{z}_s] = 0, \quad t \neq s, \quad (15.55)$$

kde $\mathbf{z}_t$ označuje vektor všech exogenních veličin v čase t . Plné znění těchto podmínek je k dispozici v dodatku.

Předpoklad neexistence autokorelace chybového členu je v případě časových řad často porušen. Naštěstí je velmi jednoduché aplikovat test pro AR(1) autokorelaci. Jestliže vyjádříme u_t jako $u_t = \rho u_{t-1} + e_t$, pak dosazením do (15.52) získáváme

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + \rho u_{t-1} + e_t, \quad t \geq 2. \quad (15.56)$$

Pro otestování $H_0 : \rho = 0$ musíme nahradit u_t 2SLS rezidui $\hat{u}_{t-1}$. Pokud je x_{ti} endogenní v (15.52), pak je endogenní také v (15.55), takže je třeba použít pomocné veličiny. Protože je e_t nekorelované se všemi minulými hodnotami u_{t-1} , může být $\hat{u}_{t-1}$ použito jako pomocná veličina sebe sama.

Testování AR(1) autokorelace po aplikaci 2SLS

- Odhadneme (15.52) pomocí 2SLS a získáme rezidua $\hat{u}_t$.
- Odhadneme

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t1} + \dots + \beta_k x_{tk} + \rho \hat{u}_{t-1} + \text{error}_t, \quad t = 2, \dots, n \quad (15.57)$$

pomocí 2SLS s využitím $\hat{u}_{t-1}$ a stejných pomocných veličin jako v předchozím bodě. Použijeme t statistiku pro testování $H_0 : \rho = 0$.

t statistika platí pouze asymptoticky, nicméně v praxi funguje uspokojivě. Test lze snadno modifikovat tak, aby byl robustní vůči heteroskedasticitě. Do modelu je možné také zahrnout další zpožděná rezidua a pomocí F testu testovat vyšší formy autokorelace.

Pokud detekujeme autokorelaci, je k jejímu odstranění možné použít AR(1) model. Proces je podobný jako v případě OLS. Rovnice ekvivalentní k (12.32) má tvar

$$\tilde{y}_t = \beta_0(1 - \rho) + \beta_1 \tilde{x}_{t1} + \dots + \beta_k \tilde{x}_{tk} + e_t, \quad t \geq 2, \quad (15.58)$$

kde $\tilde{x}_{tj} = x_{tj} - \rho x_{t-1,j}$. Jako přirozená volba pro pomocnou veličinu se zdá být $\tilde{z}_{tj} = z_{tj} - \rho z_{t-1,j}$. Nicméně tato volba je vhodná pouze pokud je chybový člen v (15.52) nekorelovaný s pomocnými veličinami v čase t , $t-1$ a $t+1$. Jinými slovy, pomocné veličiny musí být v (15.52) striktně exogenní. Toto pravidlo tak diskvalifikuje zpožděné veličiny coby pomocné veličiny a také případy, kdy budoucí pohyby pomocné veličiny reagují na současné či minulé změny chybového členu u_t .

⁴V podstatě stačí pouze v textaci předpokladů zaměnit nezávislé veličiny za pomocné veličiny a přidat předpoklady identifikace 2SLS.

2SLS s AR(1) chybovým členem

- Odhadneme (15.52) pomocí 2SLS a získáme rezidua $\hat{u}_t$.
- Získáme $\hat{\rho}$ z regrese $\hat{u}_t$ na $\hat{u}_{t-1}$ pro $t = 2, \dots, n$. Zkonstruujeme transformované veličiny $\tilde{y}_t = y_t - \hat{\rho}y_{t-1}$, $\tilde{x}_{tj} = \hat{\rho}x_{t-1,j}$ a $\tilde{z}_{tj} = z_{tj} - \hat{\rho}z_{t-1,j}$ pro $t \geq 2$.⁵
- Nahradíme ρ jeho odhadem $\hat{\rho}$ a odhadneme (15.58) pomocí 2SLS se $\tilde{z}_{tj}$ jako pomocnými veličinami. Pokud (15.58) splňuje 2SLS předpoklady uvedené v dodatku, jsou 2SLS statistiky asymptoticky validní.

15.8 Dodatek 15A

Při splnění následujících předpokladů mají 2SLS odhady žádoucí vlastnosti výběru velkého rozsahu.

Předpoklad 15.1 (2SLS.1 - lineární model) *Populační model může být zapsán ve tvaru*

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + u, \quad (15.59)$$

kde $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$ jsou neznámé konstantní parametry a u je chybový člen, který nejsme schopni pozorovat. Pomocné veličiny jsou označeny jako z_j .

Tento předpoklad je v podstatě totožný s předpokladem MLR.1.

Předpoklad 15.2 (2SLS.2 - náhodný výběr) *Máme k dispozici náhodný výběr pro y , x_j a z_j .*

Předpoklad 15.3 (2SLS.3 - počet pomocných veličin) *Žádná z pomocných veličin není lineární kombinací zbývajících pomocných veličin. Máme k dispozici alespoň tolik exogenních veličin, které nejsou zahrnuty do strukturálního modelu, jako je endogenních veličin v tomto modelu.*

Jinými slovy, pokud jsou $z_1, \dots, z_m$ exogenními veličinami, kde $z_k, \dots, z_m$ nefigurují ve strukturálním modelu a redukovaná forma y_2 má podobu

$$y_2 = \pi_0 + \pi_1 z_1 + \pi_2 z_2 + \dots + \pi_k z_{k-1} + \pi_k z_k + \dots + \pi_m z_m + v_2, \quad (15.60)$$

pak je třeba, aby alespoň jedno $\pi_k, \dots, \pi_m$ bylo nenulové.

Předpoklad 15.4 (2SLS.4 - exogenita pomocných veličin) *Chybový člen u má nulovou střední hodnotu a každá pomocná veličina je nekorelovaná s u .*

⁵Ve většině případů budou některé pomocné veličiny současně také nezávislými veličinami.

Věta 15.1 (15A.1) *Při splnění předpokladů 2SLS.1 až 2SLS.4 jsou 2SLS odhady konzistentní.*

Předpoklad 15.5 (2SLS.5 - homoskedasticita) *Nechť $\mathbf{z}$ představuje vektor všech pomocných veličin. Pak platí $E[u^2|\mathbf{z}] = \sigma^2$.*

Věta 15.2 (15A.2) *Při splnění předpokladů 2SLS.1 až 2SLS.5 jsou 2SLS odhady asymptoticky normálně rozdělené. Konzistentní odhady asymptotických rozptylů jsou dány rovnicí (15.41), kde σ^2 je nahrazeno $\hat{\sigma}^2 = \frac{1}{n-k-1} \sum_{i=1}^n \hat{u}_i^2$ a kde $\hat{u}_i$ jsou 2SLS rezidua.*

Při splnění těchto pěti předpokladů je 2SLS odhad také nejlepším odhadem založeným na pomocné veličině.

Věta 15.3 (15A.3) *Při splnění předpokladů 2SLS.1 až 2SLS.5 je 2SLS odhad asymptoticky efektivní v množině odhadů, které používají lineárních kombinací exogenních veličin v roli pomocné veličiny.*

Pokud není splněn předpoklad homoskedasticity, jsou 2SLS odhady stále asymptoticky normální, avšak směrodatné odchylky (a tím pádem také t a F statistiky) je třeba upravit. Nicméně 2SLS odhad již není asymptoticky efektivním odhadem na množině odhadů založených na pomocné veličině.

V případě časových řad je vyžadován předpoklad slabé závislosti všech veličin (včetně pomocných veličin). To zajišťuje platnost zákona velkých čísel a centrální limitní věty. Aby byly klasické směrodatné odchylky a na nich založené testy validní a aby byly odhady asymptoticky efektivní, musí být splněn také předpoklad neexistence autokorelace chybového členu.

Předpoklad 15.6 (2SLS.6 - neexistence autokorelace) *Je splněna rovnice (15.55).*

Kapitola 16

Modely simultánních rovnic

V předchozí kapitole jsme se zaobírali nezávislou proměnnou, která je korelovaná s chybovým členem. Takovouto veličinu jsme označili za endogenní. Další důležitá forma endogenity nezávislých proměnných má podobu tzv. simultánnosti. Ta nastává, jestliže je jedna nebo vícero nezávislých veličin ustanovena společně se závislou veličinou typicky skrze model popisující dosažení bodu rovnováhy. Tyto modely nazýváme modely simultánních rovnic [simultaneous equation models (SEMs)]. Hlavní metodou pro odhad těchto modelů je metoda pomocných veličin.

16.1 Podstata modelů simultánních rovnic

Důležitým vodítkem při formulování SEM je, že každá rovnice by měla mít ekonomickou interpretaci. Klasickým příkladem SEM jsou modely nabídky a poptávky. Pro ilustraci uvažujme trh práce v zemědělství pro určitý kraj. Jednoduchou rovnicí nabídky práce můžeme definovat jako

$$h_s = \alpha_1 w + \beta_1 z_1 + u_1, \quad (16.1)$$

kde h_s představuje objem nabízené práce v hodinách, w představuje hodinovou mzdu v zemědělství a z_1 hodinovou mzdu ve zpracovatelském průmyslu. Rovnice (16.1) je strukturální rovnicí. Toto označení odráží skutečnost, že (16.1) vychází z ekonomické teorie a lze ji poměrně jednoduše interpretovat. Pro veličinu z_1 se někdy používá označení pozorovaná veličina posunu nabídky (observed supply shifter) a pro veličinu u_1 označení nepozorovaná veličina posunu nabídky (unobserved supply shifter).

Rovnice (16.1) by měla popisovat nabídku práce pro všechny možné úrovně mezd nabízených v zemědělství a ve zpracovatelském průmyslu. Bohužel však v praxi není možné pro jednotlivé kraje nastavit různé úrovně mezd, pro které bychom následně zkoumali objem nabízené práce. Proto nemůžeme model odhadnout pomocí OLS. Abychom pochopili vztah mezi úrovní mezd a objemem nabízené práce, musíme uvažovat model, který bude popisovat vzájemnou interakci mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce s cílem získat bod rovnováhy, tj. bod, ve které je objem nabízené práce roven objemu poptávané práce. Jinými slovy potřebujeme definovat rovnici popisující poptávku po práci. Pro tento účel

můžeme použít např. model

$$h_d = \alpha_2 w + \beta_2 z_2 + u_2, \quad (16.2)$$

h_d označuje poptávku po práci v hodinách, w opět představuje hodinovou mzdu a z_2 je rozloha zemědělské půdy v kraji. Výše představenou terminologií tak z_2 představuje pozorovanou veličinu posunu nabídky a u_1 nepozorovanou veličinu posunu nabídky. Stejně jako v případě (16.1) i (16.2) je strukturální rovnicí.

Rovnice (16.1) popisuje chování strany nabídky a (16.2) chování strany poptávky na trhu práce. Rovnovážná mzda je pak dána průsečíkem nabídky a poptávky, tj.

$$h_{is} = h_{id}. \quad (16.3)$$

Pokud s pomocí (16.3) zkombinujeme (16.1) a (16.2), získáme

$$h_i = \alpha_1 w_i + \beta_1 z_{i1} + u_{i1} \quad (16.4)$$

a

$$h_i = \alpha_2 w_i + \beta_2 z_{i2} + u_{i2}. \quad (16.5)$$

Tyto dvě rovnice definují SEM. Pro dané z_{i1} , z_{i2} , u_{i1} a u_{i2} jsme s jejich pomocí schopni určit h_i a w_i .¹ Z tohoto důvodu jsou h_i a w_i v tomto modelu endogenními veličinami. Naproti tomu z_{i1} a z_{i2} jsou exogenními veličinami, protože jsou určeny mimo systém rovnic (16.4) a (16.5). Základním předpokladem je, že z_{i1} a z_{i2} jsou nekorelované s u_{i1} a u_{i2} , které označujeme jako strukturálních chybových členy (structural errors), protože figurují ve strukturálních rovnicích.

Bez zahrnutí z_1 a z_2 do modelu simultánních rovnic nejsme schopni rozlišit funkci nabídky a funkci poptávky. Pokud z_1 představuje náklady obětované příležitosti ve formě mzdy ve zpracovatelském průmyslu, pak rovnice obsahující z_1 je funkcí nabídky práce. Analogickou argumentaci lze použít také v případě rovnice obsahující veličinu z_2 , která představuje rozlohu zemědělské půdy v kraji. Pokud by z_1 a z_2 byly totožné - např. průměrná úroveň vzdělání v kraji, která může ovlivňovat jak stranu nabídky, tak stranu poptávky - pak by obě rovnice byly totožné a nebyli bychom schopni odhadnout žádnou z nich.

SEM mají nejčastěji podobu výše uvedeného modelu nabídky a poptávky. Ne vždy je však jednoduché správně rozhodnout, kdy je použití SEM vhodné. Příkladem takovéto špatné aplikace je modelování počtu hodin, které týdně strávíme studiem a prací. Jenom proto, že jsou dvě veličiny odhadovány současně, neznamená, že bychom měli aplikovat model simultánních rovnic. Ten je vhodné aplikovat pouze tehdy, kdy mají obě rovnice samy o sobě ekonomickou interpretaci. V případě počtu hodin strávených studiem a prací tento předpoklad splněn není.

16.2 Zkreslení OLS

V jednoduchém modelu, ve kterém je nezávislá veličina určena současně se závislou veličinou, je tato veličina korelována s chybovým členem, což má za následek zkreslení OLS odhadů. Pro ilustraci uvažujme model

$$y_1 = \alpha_1 y_2 + \beta_1 z_1 + u_1 \quad (16.6)$$

¹Navíc musíme předpokládat $\alpha_1 \neq \alpha_2$. Nicméně z ekonomické teorie poměrně jasně vyplývá, že $\alpha_1 > 0$ a $\alpha_2 < 0$, takže lze tuto podmínku považovat za splněnou.

$$y_2 = \alpha_2 y_1 + \beta_2 z_2 + u_2. \quad (16.7)$$

Veličiny z_1 a z_2 jsou exogenní, a proto jsou nekorelované s u_1 a u_2 . Spojením obou rovnic získáváme

$$y_2 = \alpha_2(\alpha_1 y_2 + \beta_1 z_1 + u_1) + \beta_2 z_2 + u_2, \quad (16.8)$$

což lze dále upravit na

$$(1 - \alpha_2 \alpha_1) y_2 = \alpha_2 \beta_1 z_1 + \beta_2 z_2 + \alpha_2 u_1 + u_2 \quad (16.9)$$

a následně na

$$y_2 = \pi_{21} z_1 + \pi_{22} z_2 + v_2, \quad (16.10)$$

kde $\pi_{21} = \frac{\alpha_2 \beta_1}{1 - \alpha_2 \alpha_1}$, $\pi_{22} = \frac{\beta_2}{1 - \alpha_2 \alpha_1}$, $v_2 = \frac{\alpha_2 u_1 + u_2}{1 - \alpha_2 \alpha_1}$ za předpokladu splnění podmínky $\alpha_2 \alpha_1 \neq 1$. Rovnici (16.10) nazýváme rovnicí redukované formy (reduced form equation) pro y_2 a π_{21} a π_{22} nazýváme parametry redukované formy. Tyto parametry jsou nelineární funkcí strukturálních parametrů. Chybový člen v_2 redukované formy je lineární funkcí strukturálních chybových členů u_1 a u_2 . Protože jsou u_1 a u_2 nekorelované s z_1 a z_2 , je také v_2 nekorelované s z_1 a z_2 . Proto jsme schopni konzistentně odhadnout π_{21} a π_{22} pomocí OLS.

Při splnění $\alpha_2 \alpha_1 \neq 1$ existuje redukovaná forma také pro y_1 , která má stejné vlastnosti jako redukovaná forma pro y_2 .

Na rovnici (16.10) můžeme dokázat, že s výjimkou splnění specifických předpokladů, vede aplikace OLS na (16.6) ke zkresleným a nekonzistentním odhadům α_1 a β_1 . Protože z_1 a u_1 jsou z definice nekorelované, jedinou nezodpovězenou otázkou zůstává, zda-li jsou y_2 a u_1 rovněž nekorelované. Z redukované formy (16.10) je zřejmé, že y_2 a u_1 je korelované pouze tehdy a jen tehdy, pokud jsou v_2 a u_1 korelované.² Protože v_2 je lineární funkcí u_1 a u_2 , je obecně korelováno s u_1 . Pokud předpokládáme, že u_1 a u_2 jsou nekorelované, pak v_2 a u_1 musí být korelované, kdykoliv $\alpha_2 \neq 0$. I kdyby $\alpha_2 = 0$, jsou v_2 a u_1 korelované, pokud jsou korelované u_1 a u_2 .

Pokud je y_2 korelováno s u_1 z důvodů simultánnosti, pak říkáme, že OLS trpí simultánním zkreslením. Zjištění směru tohoto zkreslení je v případě obecného modelu komplikované, což jsme ostatně ilustrovali na příkladech v kapitolách 3 a 5. V případě jednoduchého modelu to však možné je. Předpokládejme, že z rovnice (16.6) vynecháme z_1 a dále předpokládejme, že u_1 a u_2 jsou nekorelované. Pak je kovariance mezi y_2 a u_1 dána

$$\text{cov}(y_2, u_1) = \text{cov}(v_2, u_1) = \frac{\alpha_2}{1 - \alpha_2 \alpha_1} E[u_1^2] = \frac{\alpha_2}{1 - \alpha_2 \alpha_1} \sigma_1^2, \quad (16.11)$$

kde $\sigma_1^2 = \text{var}[u_1] > 0$. Proto má asymptotické zkreslení OLS odhadu pro α_1 stejné znaménko jako $\frac{\alpha_2}{1 - \alpha_2 \alpha_1}$.

16.3 Formulace a odhad strukturální rovnice

16.3.1 Formulace strukturální rovnice

Při odhadování modelu pomocí OLS je klíčové, aby každá vysvětlující veličina byla nekorelovaná s chybovým členem. Jak jsme dokázali v předchozí kapitole,

²Připomeňme, že z_1 a z_2 jsou exogenní veličiny a tudíž nekorelované s v_2 .

není tento předpoklad splněn v případě obecných SEM. Nicméně pokud máme pomocné veličiny, můžeme konzistentně odhadnout parametry tohoto modelu a to podobným způsobem jako v případě opominuté veličiny nebo chyby měření.

Uvažujme jednoduchý model nabídky a poptávky s bodem rovnováhy $q = q_s = q_d$ definovaným jako

$$q = \alpha_1 p + \beta_1 z_1 + u_1 \quad (16.12)$$

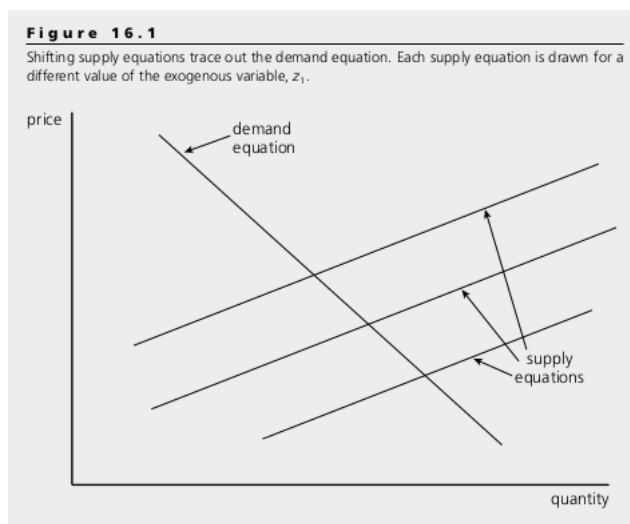
a

$$q = \alpha_2 p + u_2. \quad (16.13)$$

Předpokládejme, že q představuje spotřebu mléka na obyvatele v kraji, p průměrnou cenu za litr mléka v kraji a z_1 je cena krmiva a představuje tak exogenní veličinu. Vzhledem k z_1 je tedy zřejmé, že (16.12) představuje funkci nabídky a (16.13) funkci poptávky.³

Otázkou zůstává, kterou rovnici můžeme pro náhodný výběr (q, p, z_1) odhadnout, tj. která z těchto rovnic je identifikovaná (identified equation). Identifikovanou rovnicí je rovnice poptávky (16.13); rovnice nabídky (16.12) identifikovaná není. Důvodem je, že ačkoliv můžeme z_1 použít jako pomocnou veličinu pro cenu mléka v rovnici (16.13), nemůžeme ji použít jako pomocnou veličinu také v rovnici (16.12), protože zde již figuruje jako nezávislá veličina.

Pokud by byl chybový člen u_2 nulový, byli bychom s pomocí z_1 schopni identifikovat funkci poptávky tak, jak je ilustrováno následujícím obrázkem. Přítomnost u_2 má však za následek to, že jsme schopni odhadnout funkci poptávky pouze s chybou, nicméně odhady jejích parametrů budou konzistentní, pokud je z_1 nekorelované s u_2 . Funkci nabídky nejsme schopni identifikovat, protože pro ni neexistují žádné pozorované veličiny, které by mohly figurovat v roli veličiny posunu.

Obrázek 16.1: Identifikace funkce poptávky pomocí z_1

³Cena krmiva pro dobytek zcela zřejmě ovlivňuje stranu nabídky, nikoliv poptávky.

Rozšíření myšlenky identifikace na obecný případ modelu o dvou rovnicích je poměrně přímočaré. Uvažujme rovnice

$$y_1 = \beta_{10} + \alpha_1 y_2 + \mathbf{z}_1 \boldsymbol{\beta}_1 + u_1 \quad (16.14)$$

a

$$y_2 = \beta_{20} + \alpha_2 y_1 + \mathbf{z}_2 \boldsymbol{\beta}_2 + u_2, \quad (16.15)$$

kde y_1 a y_2 jsou endogenní veličiny a u_1 a u_2 jsou strukturální chybové členy. Dále $\mathbf{z}_1$ představuje vektor k_1 exogenních veličin figurujících v první rovnici, tj. $\mathbf{z}_1 = (z_{11}, z_{12}, \dots, z_{1k_1})$. Podobně $\mathbf{z}_2$ představuje vektor k_2 exogenních veličin obsažených v druhé rovnici, tj. $\mathbf{z}_2 = (z_{21}, z_{22}, \dots, z_{2k_2})$. V mnoha případech se budou $\mathbf{z}_1$ a $\mathbf{z}_2$ překrývat. Nicméně je nutné, aby se tyto dva vektory nepřekrývaly zcela.⁴

Rovnice (16.14) a (16.15) můžeme řešit s ohledem na y_1 a y_2 , pokud je splněna podmínka $\alpha_2 \alpha_1 \neq 1$. Důkaz je ve své podstatě identický s příkladem jednoduchého modelu, který jsme představili v kapitole 16.2. Při splnění této podmínky existuje redukováná forma pro y_1 i y_2 .

Podmínka identifikace

První z SEM rovnic v modelu o dvou rovnicích je identifikovaná pouze tehdy a jen tehdy, pokud druhá rovnice obsahuje alespoň jednu exogenní veličinu (s nenulovým koeficientem), která není součástí této první rovnice. Tuto podmínku je možné otestovat pomocí t popř. F statistiky stejně, jak jsme si ukázali v kapitole 15.

16.3.2 Odhad pomocí 2SLS

Pokud je daná rovnice identifikovaná, můžeme ji odhadnout pomocí metody 2SLS. Pomocné veličiny se “rekrutují” z exogenních veličin, které figurují v některé z SEM rovnic.

16.4 Simultánní modely s více než dvěma rovnicemi

SEM mohou zahrnovat více než dvě rovnice. Obecná analýza těchto modelů je složitá a vyžaduje lineární algebru. V okamžiku, kdy je některá z rovnic identifikována, může být odhadnuta pomocí metody 2SLS.

16.4.1 Model se třemi rovnicemi

Pro ilustraci uvažujme následující systém rovnic.

$$y_1 = \alpha_{12} y_2 + \alpha_{13} y_3 + \beta_{11} z_1 + u_1 \quad (16.16)$$

$$y_2 = \alpha_{21} y_1 + \beta_{21} z_1 + \beta_{22} z_2 + \beta_{23} z_3 + u_2 \quad (16.17)$$

$$y_3 = \alpha_{32} y_2 + \beta_{31} z_1 + \beta_{32} z_2 + \beta_{33} z_3 + \beta_{34} z_4 + u_3 \quad (16.18)$$

⁴To by mimo jiné znamenalo, že nejsme schopni od sebe tyto rovnice odlišit.

Jako obvykle y_g představuje endogenní veličiny a z_j pak exogenní veličiny. První dolní index označuje číslo rovnice a druhý dolní index pak číslo veličiny. Parametry endogenních veličin označujeme jako α a parametry exogenních veličin jako β .

Kterou z výše uvedených rovnic můžeme odhadnout pomocí metody 2SLS? V případě obecného SEM s vícero rovnicemi je velmi problematické určit identifikovanou rovnici. Nicméně je mnohdy poměrně jednoduché určit neidentifikovanou rovnici. V případě výše uvedeného modelu je zřejmé, touto neidentifikovanou rovnicí je rovnice (16.18). Protože je v této rovnici obsažena každá exogenní veličina, nezůstává žádná exogenní veličina, kterou bychom mohli použít pro y_2 v roli pomocné veličiny. Proto nemůžeme konzistentně odhadnout parametry této rovnice. Rovnice (16.16) naproti tomu vypadá slibně - tato rovnice neobsahuje exogenní veličiny z_2 , z_3 ani z_4 , které tak mohou být použity jako pomocné veličiny. Ačkoliv (16.16) zahrnuje dvě endogenní veličiny, máme k dispozici tři exogenní veličiny, které můžeme použít jako pomocné veličiny pro y_2 a y_3 . Rovnice (16.17) také vypadá slibně, protože exogenní veličinu z_4 , která není v této rovnici obsažena, můžeme použít jako pomocnou veličinu pro jedinou endogenní veličinu y_1 .

Obecná podmínka tedy zní, že pro danou rovnici musíme mít k dispozici alespoň tolik “nevyužitých” exogenních veličin jako je počet endogenních veličin zahrnutých v této rovnici. Tato podmínka je však nutná, nikoliv postačující pro identifikaci rovnice. Pokud by např. $\beta_{34} = 0$, pak z_4 nefiguruje v žádné ze tří rovnic simultánního modelu, což znamená, že není korelovaná s y_1 , y_2 ani s y_3 . Druhá rovnice tak není identifikována, protože z_4 nemůže být použita jako pomocná veličina pro y_1 . To, zda-li je daná rovnice identifikována, tak záleží na hodnotách parametrů ostatních rovnic.

V souvislosti s identifikací rovnic se často setkáme s pojmy přeidentifikovaná rovnice (overidentified equation), právě identifikovaná rovnice (just identified equation) a neidentifikovaná rovnice (unidentified equation). Pojem přeidentifikovaná rovnice popisuje situaci, kdy je počet “nevyužitých” exogenních veličin vyšší než počet endogenních veličin zahrnutých do rovnice. V našem ilustrativním příkladě je tak rovnice (16.16) přeidentifikovanou rovnicí. Právě identifikovaná rovnice je pak rovnice, pro kterou je počet “nevyužitých” exogenních veličin roven endogenních veličin. Příkladem této rovnice je rovnice (16.17). V případě neidentifikované rovnice je pak počet “nevyužitých” exogenních veličin menší než počet endogenních veličin obsažených v rovnici. V našem případě se jedná o rovnici (16.18).

16.4.2 Odhad

Bez ohledu na počet rovnic v simultánním modelu je možné každou identifikovanou rovnici odhadnout pomocí metody 2SLS. Množinu potenciálních pomocných veličin představují všechny exogenní veličiny, které jsou zahrnuty v libovolné rovnici modelu. Testy pro endogenitu, heteroskedasticitu, autokorelaci a nadbytečnou identifikaci lze zkonstruovat způsobem popsáním v kapitole 15.

16.5 Simultánní model a časové řady

Mezi historicky první aplikace SEM patří modely popisující vývoj ekonomiky. Jako příklad uvažujme jednoduchý Keynesiánský model agregované poptávky ve tvaru

$$C_t = \beta_0 + \beta_1(Y_t - T_t) + \beta_2r_t + u_{t1} \quad (16.19)$$

$$I_t = \gamma_0 + \gamma_1r_t + u_{t2} \quad (16.20)$$

$$Y_t \equiv C_t + I_t + G_t, \quad (16.21)$$

kde C_t představuje spotřebu, Y_t příjem, T_t daňové odvody, r_t úrokovou sazbu, I_t investice a G_t vládní výdaje. Předpokládáme, že t označuje rok.

První rovnice představuje funkci agregované spotřeby, která závisí na disponibilním příjmu $Y_t - T_t$, úrokové sazbě a strukturálním chybovém členu u_{t1} . Druhá rovnice představuje jednoduchou funkci investic. Poslední rovnice je identitou, která je dána metodikou národního účetnictví. Tato rovnice platí z definice a tudíž neobsahuje chybový člen. Rovnici (16.21) neodhadujeme, nicméně ji potřebujeme pro úplnou definici modelu.

Protože je náš model definován třemi rovnicemi, musí se v něm vyskytovat také tři endogenní veličiny. Při pohledu na první dvě rovnice je patrné, že C_t a I_t jsou zamýšleny jako endogenní veličiny. Navíc, s ohledem na výše uvedenou účetní identitu, je Y_t třetí endogenní veličinou. V rámci modelu pak předpokládáme, že T_t , r_t a G_t jsou exogenní veličiny a jsou tak nekorelované s u_{t1} a u_{t2} .

Pokud je r_t exogenní, můžeme (16.20) odhadnout pomocí OLS. Funkce spotřeby závisí na disponibilním příjmu $Y_t - T_t$, který je endogenní, protože Y_t je endogenní. K dispozici však máme dvě exogenní veličiny T_t a G_t . Tuto rovnici tak jsme schopni odhadnout pomocí 2SLS a pomocných proměnných (T_t, G_t, r_t) .

Problémem výše uvedeného SME je jeho statičnost. To se však dá snadno napravit zahrnutím zpožděných veličin. Např. rovnici (16.20) lze upravit na

$$I_t = \gamma_0 + \gamma_1r_t + \gamma_2Y_{t-1} + u_{t2} \quad (16.22)$$

Můžeme v tomto kontextu chápat Y_{t-1} jako exogenní veličinu? Při splnění určitých předpokladů ohledně u_{t2} ano. Nicméně obvykle nazýváme zpožděnou endogenní veličinu zahrnutou do simultánního modelu jako předvybranou veličinou (predetermined variable). Jestliže předpokládáme, že u_{t2} je nekorelované se současnými exogenními veličinami a všemi minulými endogenními a exogenními veličinami, pak je Y_{t-1} z definice nekorelované s u_{t2} . S ohledem na exogenitu r_t tak můžeme (16.22) odhadnout pomocí OLS.

Pokud bychom přidali C_{t-1} do (16.19), můžeme tuto zpožděnou veličinu považovat za exogenní za předpokladu, že je nekorelované s u_{t1} . Tím získáme následující rovnici.

$$C_t = \beta_0 + \beta_1(Y_t - T_t) + \beta_2r_t + \beta_3C_{t-1} + u_{t1} \quad (16.23)$$

Protože je současný disponibilní příjem $(Y_t - T_t)$ je stále endogenní, musíme tuto rovnici odhadnout pomocí 2SLS s využitím pomocných veličin (T_t, G_t, r_t, C_{t-1}) . Pokud je funkce investic dána (16.22), pak může být na list pomocných veličin přidána také veličina I_{t-1} .

Platnost klasické OLS a 2SLS metody pro účely určení konfidenčních intervalů, t a F testů závisí na předpokladu slabé závislosti. Bohužel makroekonomické veličiny velmi často tento předpoklad porušují. Terminologii kapitoly 11 je označujeme jako proces s jednotkovým kořenem. Dokonce i ve výběrech velkého rozsahu (nemluvě o výběrech malého rozsahu) jsou vlastnosti OLS a 2SLS odhadů procesů s jednotkovým kořenem komplikované a závisí na celé řadě předpokladů. Problém jednotkového kořene lze alespoň částečně vyřešit pomocí první difference podkladové časové řady. Nicméně je třeba si uvědomit, že po aplikaci difference se již jedná o jiný model.

Dalším praktickým problémem SEM může být nalezení vhodných pomocných veličin. Tento problém je obvykle snadněji řešitelný pro dezagregovaná data. Jako příklad uvažujeme zpracovatelský průmysl, kde výstup jednoho odvětví může být použit jako pomocná veličina pro nabídkovou funkci druhého odvětví.

16.6 Panelová data

Uvažujme situaci, kdy se snažíme odhadnout funkci nabídky práce a funkci nabízené mzdy pro určitou skupinu lidí a určitý časový úsek. Kromě odhadu parametrů pro jednotlivé časové periody můžeme také pro jednotlivé rovnice uvažovat nepozorované veličiny. Např. pro nabídku práce můžeme uvažovat nepozorovanou hodnotu volného času, o které můžeme předpokládat, že je konstantní v čase.

Základní přístup při odhadu simultánního modelu nad panelovými daty zahrnuje dva kroky. Nejprve se pokusíme odstranit nepozorované veličiny (např. konstantní hodnotu volného času) pomocí první difference nebo jiné vhodné transformace. Následně najdeme vhodné pomocné veličiny pro endogenní veličiny zahrnutých v těchto transformovaných rovnicích. Pro ilustraci uvažujme model

$$y_{it1} = \alpha_1 y_{it2} + \mathbf{z}_{it1} \boldsymbol{\beta}_1 + a_{i1} + u_{it1} \quad (16.24)$$

$$y_{it2} = \alpha_2 y_{it1} + \mathbf{z}_{it2} \boldsymbol{\beta}_2 + a_{i2} + u_{it2}, \quad (16.25)$$

kde i označuje průřez (např. konkrétního jedince), t označuje čas a $\mathbf{z}_{it1} \boldsymbol{\beta}_1$ popř. $\mathbf{z}_{it2} \boldsymbol{\beta}_2$ označují lineární kombinace exogenních nezávislých veličin v jednotlivých rovnicích. V obecném modelu mohou být nepozorované veličiny a_{i1} a a_{i2} korelované se všemi nezávislými veličinami. Nicméně předpokládáme, že idiosynkratické strukturální chybové členy u_{it1} a u_{it2} jsou nekorelované se $\mathbf{z}$, což činí $\mathbf{z}$ vektorem exogenních veličin. S výjimkou speciálních případů je pak y_{it2} korelováno s u_{it1} a y_{it1} je korelováno s u_{it2} .

Předpokládejme, že chceme odhadnout rovnici (16.24). Tuto rovnici však nemůžeme odhadnout pomocí OLS, protože složený chybový člen $a_{i1} + u_{it1}$ je potenciálně korelovaný se všemi nezávislými veličinami. Proto aplikujeme první diferenci, čímž získáme

$$\Delta y_{it1} = \alpha_1 \Delta y_{it2} + \Delta \mathbf{z}_{it1} \boldsymbol{\beta}_1 + \Delta u_{it1}. \quad (16.26)$$

Chybový člen v této rovnici je nekorelovaný s $\Delta \mathbf{z}_{it1}$, což je dáno našimi výchozími předpoklady. Nicméně Δy_{it2} a Δu_{it1} jsou stále potenciálně korelované. Proto potřebujeme pomocnou veličinu pro Δy_{it2} . Pokud bychom aplikovali první diferenci také na (16.25), pak jsou přirozenými pomocnými veličinami pro Δy_{it2}

veličiny Δz_{it2} , které nejsou obsaženy v Δz_{it1} . Aby byl daný prvek Δz_{it2} použitelný jako pomocná veličina, musí se měnit v čase. Pokud bych chtěli např. použít veličinu $\Delta exper_{it}$ (změna pracovní praxe v letech), zjistili bychom, že tato veličina není použitelná. Protože všichni jedinci v populaci pracují po celé zkoumané období, platí pro každého z nich v každém roce $\Delta exper_{it} = 1$. Je zřejmé, že takováto veličina je bezcenná.

Testování AR(1) potenciálně přítomné v $r_{it1} = \Delta u_{it1}$ je jednoduché. Nejprve pomocí 2SLS získáme odhad chybového členu $\hat{r}_{it1}$. Následně přidáme chybový člen zpožděný o jednu časovou periodu do původní rovnice, kterou opět odhadneme pomocí 2SLS; $\hat{r}_{it1}$ slouží jako pomocná veličina sebe sama. Autokorelaci lze pak otestovat pomocí obvyklé 2SLS t statistiky aplikované na koeficient zpožděného chybového členu.

Kapitola 17

Omezené závislé veličiny a korekce náhodného výběru

Příkladem omezené závislé veličiny (limited dependent variable [LDV]) je binární závislá veličina. Obecně je omezená závislá veličina definována jako veličina, jejíž obor hodnot je zásadním způsobem omezen. Kromě veličin s taxativním oborem hodnot se jedná také o veličiny, které mohou nabývat hodnot pouze z určitého intervalu (např. pravděpodobnost vzniku pojistné události) nebo mohou z logiky věci nabývat pouze nezáporných hodnot (např. objem zemědělské produkce v určitém období, výše hodinové mzdy nebo počet návštěvníků výstavy).

Souvisejícím problémem je tzv. hraniční řešení (corner solution response). Např. mnoho rodin nepřispívá na charitu, a proto bude výše poskytnutých příspěvků pokrývat široký interval kladných hodnot se zvýšenou koncentrací bodě nula. Klasický lineární model pak predikuje pro řadu rodin namísto nulových záporné příspěvky na charitu.

V některých případech může být závislá proměnná omezená důsledkem toho, jak sbíráme a vyhodnocujeme data. Klasickým příkladem je stanovení určitého dolního či horního limitu při získávání informací o náhodném výběru (např. počet osob v domácnosti šest a více, měsíční příjem domácnosti do 20 000 CZK) nebo záměrné omezení výběru (např. omezení se pouze na aktuálně zaměstnané osoby při zjišťování příjmového potenciálu jednotlivých osob).

V řadě případů lze problém omezené závislé veličiny obejít pomocí vhodné transformace a použít tradiční OLS model. V některých případech je však třeba použít alternativní model.

17.1 Logit a probit model pro binární závislou veličinu

V případě binární závislé veličiny nás zajímá pravděpodobnostní model

$$P[y = 1|x] = P[y = 1|x_1, x_2, \dots, x_k], \quad (17.1)$$

pro jehož odhad lze použít logit popř. probit model.

17.1.1 Specifikace logit a probit modelu

Uvažujme model

$$P[y = 1|x] = G(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k) = G(\beta_0 + x\beta), \quad (17.2)$$

kde G představuje funkci nabývající hodnot mezi nulou a jedničkou, tj. $0 < G(z) < 1$ pro všechny hodnoty z . V případě logit modelu má tato funkce tvar

$$G(z) = \frac{e^z}{1 + e^z} = \Lambda(z) \quad (17.3)$$

a v případě probit modelu tvar

$$G(z) = \Phi(z) = \int_{-\infty}^{\infty} \phi(v) dv, \quad (17.4)$$

kde $\phi(z) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{z^2}{2}}$ představuje hustotu pravděpodobnosti standardního normálního rozdělení.

Logit a probit model lze odvodit na základě latentní veličiny y^* definované jako

$$y^* = \beta_0 + x\beta + e, \quad y = 1[y^* > 0]. \quad (17.5)$$

Funkce $1[\cdot]$ je tzv. indikační funkcí, která nabývá hodnoty jedna, pokud je výraz v závorkách pravdivý a nula, pokud je výraz nepravdivý. Dále předpokládáme, že e a x jsou nezávislé a že e sleduje standardní logistické nebo standardní normální rozdělení. V obou těchto případech je e rozděleno symetricky kolem nuly, což implikuje $1 - G(-z) = G(z)$. Ekonomové zpravidla preferují předpoklad normality e , a proto se praxi častěji setkáváme s probit než s logit modelem.

S využitím (17.5) a $1 - G(-z) = G(z)$ tak lze $P[y = 1|x]$ upravit do tvaru

$$\begin{aligned} P[y = 1|x] &= P[y^* > 0|x] = P[e > -(\beta_0 + x\beta)|x] \\ &= 1 - G[-\beta_0 + x\beta] = G(\beta_0 + x\beta), \end{aligned} \quad (17.6)$$

což odpovídá (17.2).

Stejně jako v klasickém lineární modelu je snahou odhadnout vliv x_j na pravděpodobnost $P[y = 1|x]$. To je však komplikováno nelinearitou $G(\cdot)$. Jestliže je x_j alespoň přibližně spojitou veličinou, lze její dopad na $p(x) = P[y = 1|x]$ získat pomocí parciální derivace

$$\frac{\partial p(x)}{\partial x_j} = g(\beta_0 + x\beta)\beta_j, \quad (17.7)$$

kde $g(z) \equiv \frac{dG(z)}{dz}$. Protože G je kumulativní distribuční funkce spojitě náhodné veličiny, je g hustotou pravděpodobnosti. V případě logit a probit modelu je G striktně rostoucí, a proto $g(z) > 0$ pro všechna z . Dopad x_j na $p(x)$ tak má vždy stejný směr jako β_j bez ohledu na x_j . Je důležité si uvědomit, že ačkoliv nám stačí znalost znaménka β_j , abychom odhadli směr dopadu x_j na $p(x)$, pro odhad jeho velikosti je třeba znát nejen velikost změny x_j , ale také celý vektor x závislých veličin.

Ze vztahu (17.7) je také patrné, že relativní dopad dvou nezávislých veličin x_j a x_h je $\frac{\beta_j}{\beta_h}$ a nezáleží tak na vektoru nezávislých veličin x . Jestliže je g symetrické kolem nuly, je dopad x_j na $p(x)$ největší pro $\beta_0 + x\beta = 0$.¹

V případě, že je x_1 binární veličinou (a tudíž není možné aplikovat parciální derivaci), lze dopad změny x_1 z jedné na nulu (za předpokladu neměnnosti ostatních nezávislých veličin) kvantifikovat pomocí

$$G(\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k) - G(\beta_0 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k). \quad (17.8)$$

Analogický postup lze aplikovat také na ostatní veličiny a to včetně spojitých veličin.

Základní model (17.2) lze snadno rozšířit pomocí transformací nezávislých veličin. Jako příklad uveďme

$$P[y = 1|x] = G(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_1^2 + \beta_3 \log(x_2) + \beta_4 x_3). \quad (17.9)$$

Vztahy (17.7) popř. (17.8) je pak třeba upravit odpovídajícím způsobem.

17.1.2 Metoda maximální věrohodnosti

Vzhledem k nelinearitě $E[y|x]$, nelze pro odhad logit popř. probit modelu použít OLS metodu. Proto pro odhad parametrů těchto modelů použijeme tzv. metodu maximální věrohodnosti (maximum likelihood method). Protože je odhad na základě maximální věrohodnosti (maximum likelihood estimation [MLE]) založen na distribuci y podmíněné vektorem nezávislých veličin x , je heteroskedasticita obsažená ve $\text{var}[y|x]$ automaticky zohledněna.

Pro odhad parametrů pomocí metody maximální věrohodnosti potřebujeme hustotu pravděpodobnosti y_i pro daný vektor x_i , kterou lze vyjádřit jako

$$f(y|x_i; \beta) = [G(x_i\beta)]^y [1 - G(x_i\beta)]^{1-y}, \quad y = 0, 1, \quad (17.10)$$

kde pro jednoduchost zahrneme průsečík do vektoru x_i . Aplikací logaritmu pak získáme tzv. logaritmickou funkci věrohodnosti (log-likelihood function)

$$\ell_i(\beta) = y_i \log[G(x_i\beta)] + (1 - y_i) \log[1 - G(x_i\beta)]. \quad (17.11)$$

Protože funkce G nabývá hodnot z intervalu $(0, 1)$, je $\ell_i(\beta)$ definována pro všechny hodnoty β . Logaritmická věrohodnost (log-likelihood) pro náhodný výběr velikosti n je pak definován jako

$$\mathcal{L}(\beta) = \sum_{i=1}^n \ell_i(\beta). \quad (17.12)$$

MLE odhad označovaný jako $\hat{\beta}$ je získán numerickou maximalizací $\mathcal{L}(\beta)$. Teorie MLE pro náhodný výběr pak implikuje, že při splnění velmi obecných předpokladů je takto získaný odhad konzistentní, asymptoticky normální a asymptoticky efektivní. Asymptotické směrodatné odchylky pro jednotlivá $\hat{\beta}_j$ lze vypočítat na základě relativně složitěho vzorce, který je uveden v dodatku k této kapitole. S jejich pomocí lze zkonstruovat asymptotické t testy a intervaly spolehlivosti stejně jako v případě klasického OLS modelu.

¹Např. pro probit model, kde $g(z) = \phi(0)$, se jedná o $g(0) = \phi(0) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \approx 0.40$. V případě logit model se jedná o $z(0) = 0.25$.

17.1.3 Testování vícero lineárních omezení

V následujícím textu se omezíme na testy významnosti. V případě, že lze odhadnout omezený i neomezený model, lze pro účely testování použít test založený na věrohodnostním poměru (likelihood ratio [LR]). Tento test je koncepčně shodný s F testem pro lineární model. F test měří nárůst součtu čtverce reziduí z titulu vynechání některých nezávislých veličin; LR test je založen na rozdílu logaritmických funkcí věrohodnosti neomezeného a omezeného modelu. LR statistika je definována jako

$$LR = 2(\mathcal{L}_{ur} - \mathcal{L}_r). \quad (17.13)$$

Protože $\mathcal{L}_{ur} \geq \mathcal{L}_r$, je LR statistika vždy nezáporná a zpravidla striktně kladná. Vynásobením rozdílu $\mathcal{L}_{ur} - \mathcal{L}_r$ je zapotřebí k tomu, aby LR statistika při nulové hypotéze přibližně sledovala chi-kvadrát rozdělení s q stupni volnosti, kde q představuje počet nezávislých veličin odstraněných z původního modelu. Jinými slovy platí $LR \sim^a \chi_q^2$.

17.1.4 Interpretace logit a probit modelu

Míra shody

Pro ohodnocení logit popř. probit modelu můžeme použít míru shody označovanou jako správně predikované procento (percent correctly predicted). Binární prediktor y_i definujeme rovný jedné, pokud je predikovaná pravděpodobnost větší nebo rovna 0.50, a rovný nule v opačném případě, tj. $\tilde{y}_i = 1$ pro $G(\hat{\beta}_0 + x_i\hat{\beta}) \geq 0.50$ a $\tilde{y}_i = 0$ pro $G(\hat{\beta}_0 + x_i\hat{\beta}) < 0.50$. Je zřejmé, že můžeme získat pro pár $(y_i, \tilde{y}_i)$ čtyři možné kombinace a to $(0, 0)$, $(1, 1)$, $(1, 0)$ a $(0, 1)$. Procento správných predikcí je dáno poměrem párů, kde $y_i = \tilde{y}_i$, ku všem pářům.

Míra správně predikovatelného procenta však může být zavádějící. Např. v situaci, kdy pro 190 pozorování z celkového počtu 200 je $y_i = 1$, je úspěšnost modelu $y = 1$ rovna 95%. V praxi však často požadujeme alespoň určitou schopnost predikovat i méně pravděpodobné výsledky. Proto je vhodné spočítat procento správných predikcí pro obě hodnoty binární závislé veličiny.

Někteří také kritizují volbu 0.50 jako hraniční hodnoty a to zejména v případech, kdy je realizace jedné z hodnot závislé veličiny nepravděpodobná. Jestliže např. $\bar{y} = 0.08$ (tj. pouze 8% úspěšnost v náhodném výběru), může se stát, že model nebude nikdy predikovat $y_i = 1$, protože jím odhadovaná pravděpodobnost nebude nikdy vyšší než 0.50. Jedním z řešení je tak použít hraniční hodnotu 0.08 namísto 0.50, tj. $\tilde{y}_i = 1$ pro $G(\hat{\beta}_0 + x_i\hat{\beta}) \geq 0.08$ a $\tilde{y}_i = 0$ pro $G(\hat{\beta}_0 + x_i\hat{\beta}) < 0.08$. Tento přístup sice zvýší počet predikovaných $\tilde{y}_i = 1$, ale zároveň se budeme dopouštět většího počtu chyb. Z tohoto důvodu může být míra správně predikovaného procenta dokonce horší než pro hraniční hodnotu 0.50.

Další možností je zvolit hraniční hodnotu tak, aby relativní počet $\tilde{y}_i = 1$ byl co nejbližší $\bar{y}$. Jinými slovy se snažíme odvodit hraniční hodnotu $0 < \tau < 1$, aby pro $\tilde{y} = 1$ kdy $G(\hat{\beta}_0 + x_i\hat{\beta}) \geq \tau$ platilo $\sum_{i=1}^n \tilde{y}_i \approx \sum_{i=1}^n y_i$.

Pro modely s binární závislou veličinou existují také nejrůznější pseudo R^2 ukazatele. Např. McFadden (1974) navrhuje míru $1 - \mathcal{L}_{ur}/\mathcal{L}_o$, kde $\mathcal{L}_{ur}$ je logaritmická funkce věrohodnosti odhadovaného modelu a $\mathcal{L}_o$ je logaritmická funkce věrohodnosti modelu, který zahrnuje pouze průsečík. Proč dává tato míra smysl?

Platí, že $\mathcal{L}_{ur}/\mathcal{L}_o$ spadá do intervalu $(0, 1)$, a proto také takto definované pseudo R^2 nabývá hodnot z tohoto intervalu. Jestliže nezávislé veličiny nemají žádnou vysvětlující sílu, pak $\mathcal{L}_{ur} = \mathcal{L}_o$ a $1 - \mathcal{L}_{ur}/\mathcal{L}_o = 0$. V případě, kdy model velmi dobře popisuje realitu náhodného výběru, se $\mathcal{L}_{ur}$ blíží nule a $1 - \mathcal{L}_{ur}/\mathcal{L}_o \approx 1$. To odpovídá tradiční definici R^2 .

Další alternativní pseudo R^2 ukazatel je bližší standardnímu R^2 . Nechť jsou $\hat{y}_i = G(\hat{\beta}_0 + x_i\hat{\beta})$ pravděpodobnosti odhadované logit popř. probit modelem. Protože jsou tyto pravděpodobnosti zároveň odhadem $E[y_i|x]$, můžeme jednoduše vypočítat korelaci mezi y_i a $\hat{y}_i$. To je v případě lineárního regresního modelu ekvivalentní ke klasickému výpočtu R^2 . Takto získané pseudo R^2 je tedy přímo porovnatelné se standardním R^2 .

Vliv nezávislých veličin

V praxi velmi často potřebujeme odhadnout vliv x_j na pravděpodobnost $P[y = 1|x]$. Jestliže je x_j “přibližně” spojitá, pak

$$\Delta \hat{P}[y = 1|x] \approx [g(\hat{\beta}_0 + x\hat{\beta})\hat{\beta}_j]\Delta x_j \quad (17.14)$$

pro “dostatečně” malé změny x_j . V porovnání s klasickým lineárním modelem je tedy v případě logit popř. probit modelu kvantifikace vlivu vysvětlující veličiny x_j komplikovanější kvůli členu $g(\hat{\beta}_0 + x\hat{\beta})$, který závisí na vektoru nezávislých veličin x . V praxi často kvantifikuje vliv změny x_j pro vektor x , který je reprezentován středními hodnotami nezávislých veličin, tj.

$$g(\hat{\beta}_0 + \bar{x}\hat{\beta}) = g(\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1\bar{x}_1 + \hat{\beta}_2\bar{x}_2 + \dots + \hat{\beta}_k\bar{x}_k). \quad (17.15)$$

Tento přístup nazýváme parciálním efektem na průměr (partial effect at the average [PEA]). Problém může nastat v případě diskrétních nezávislých veličin, kdy průměr nemusí odpovídat žádné v reálu pozorované hodnotě.² Další problém nastává, pokud nezávislá veličina figuruje jako vstup do nelineární funkce jako je např. přirozený logaritmus. Není totiž zřejmé, zda-li máme použít $\log(\bar{x}_j)$ nebo $\log(x_j)$.

Alternativním přístupem je tzv. průměrný parciální efekt (average partial effect [APE]). Pokud je nezávislá veličina x_j spojitá, pak je APE definován jako

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n [g(\hat{\beta}_0 + x_j\hat{\beta})\hat{\beta}_j] = \hat{\beta}_j \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n [g(\hat{\beta}_0 + x_j\hat{\beta})] \right], \quad (17.16)$$

kde $\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n [g(\hat{\beta}_0 + x_j\hat{\beta})]$ funguje jako škálovací faktor.

Výše uvedené postupy spoléhaly na to, že je x_j spojitá nezávislá veličina. V případě diskrétních nezávislých veličin je pro kvantifikaci změny z c_j na $c_j + 1$ možné použít

$$\begin{aligned} & G[\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1\bar{x}_1 + \dots + \hat{\beta}_{j-1}\bar{x}_{j-1} + \hat{\beta}_j(c_j + 1) + \dots + \hat{\beta}_k\bar{x}_k] \\ & - G[\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1\bar{x}_1 + \dots + \hat{\beta}_{j-1}\bar{x}_{j-1} + \hat{\beta}_jc_j + \dots + \hat{\beta}_k\bar{x}_k] \end{aligned} \quad (17.17)$$

²Jako příklad takovéto nezávislé veličiny uvažujme pohlaví, které nabývá hodnoty 0, pokud se jedná o muže a hodnoty 1, pokud se jedná o ženu. Je zřejmé, že pokud budeme mít v náhodně vybraném vzorku jak muže tak ženy, pak průměrná hodnota této nezávislé veličiny nebude dávat smysl.

v případě PEA a

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(G[\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \dots + \hat{\beta}_{ij-1} x_{ij-1} + \hat{\beta}_{ij}](c_j + 1) + \hat{\beta}_k x_{ik} \right. \\ \left. - G[\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \dots + \hat{\beta}_{ij-1} x_{ij-1} + \hat{\beta}_{ij}]c_j + \hat{\beta}_k x_{ik} \right) \quad (17.18)$$

v případě APE.

V případě, že na náhodném výběru kalibrujeme logit, probit i klasický lineární regresní model, je vhodné porovnat parciální vlivy jednotlivých nezávislých veličin napříč modely. Je důležité mít na paměti, že je třeba porovnávat parciální efekty a nikoliv přímo odhadnuté koeficienty. V případě logit a probit modelu je třeba koeficienty vynásobit škálovacím faktorem dle PEA popř. APE přístupu; v případě klasického lineárního regresního modelu je škálovací faktor implicitně roven jedné. Dále je třeba si uvědomit, že klasický lineární regresní model předpokládá konstantní efekt, kdežto v případě logit a probit modelu tento efekt závisí na úrovni nezávislých veličin. Ačkoliv to není pravidlo, parciální vlivy by měly být ve většině případů stejného řádu.

Problémy logit a probit modelu

Probit model předpokládá, že e v (17.5) sleduje standardní normální rozdělení. Tento předpoklad však nemusí být v praxi splněn - pravděpodobnost $P[y = 1|x]$ pak nelze popsat pomocí probit modelu. Někteří ekonometrové v tomto případě zdůrazňují nekonzistenci v odhadu β_j . To je však poněkud zavádějící poznámka, s výjimkou situace, kdy nás zajímá pouze směr parciálního efektu nezávislé veličiny x_j . Protože neznáme pravděpodobnost $P[y = 1|x]$, nejsme schopni odhadnout velikost parciálního efektu, ani kdybychom měli k dispozici konzistentní odhad β_j .

Další problém logit a probit modelu souvisí s heteroskedasticitou. Jestliže $\text{var}[e|x]$ závisí na vektoru nezávislých veličin x , pak pravděpodobnost $P[y = 1|x]$ nemá formu $G(\beta_0 + x\beta)$. Namísto toho by bylo třeba zvolit obecnější model. Takovéto modely však nejsou v praxi příliš používané, protože logit a probit modely ve většině případů fungují velmi dobře.

17.2 Tobit model

Důležitým příkladem omezené závislé veličiny je model s hraničním řešením. V takovémto modelu je závislá veličina “přibližně” spojitá a rovna nule pro netriviální část populace.³

Nechť y představuje veličinu, která je spojitá na striktně kladném intervalu a která nabývá nulové hodnoty s nenulovou pravděpodobností. Nic nám nebrání použít klasický lineární model. Lineární model může být dobrou aproximací $E[y|x]$ zvláště pro x_j v okolí střední hodnoty; nicméně lineární model může také predikovat záporné hodnoty. Také předpoklad, že nezávislá veličina má konstantní parciální efekt na $E[y|x]$ může být zavádějící. Protože y je omezeno na striktně pozitivní interval se zvýšenou pravděpodobností v bodě nula, nemůže

³Jako příklad takového veličiny můžeme uvažovat částku, kterou daný jedinec měsíčně utratí za alkohol.

y podmíněně sledovat normální rozdělení. Pro takovýto typ vysvětlující veličiny je proto vhodnější použít jiný typ modelu.

V případě Tobit modelu je latentní veličina y^* definována jako

$$y^* = \beta_0 + x\beta + u, \quad u|x \sim N(0, \sigma^2) \quad (17.19)$$

a výstup Tobit modelu pak jako

$$y = \max(0, y^*). \quad (17.20)$$

Latentní veličina y^* splňuje klasické předpoklady lineárního modelu, tj. sleduje normální homoskedastické rozdělení s lineárním podmíněnou střední hodnotou. Protože je y^* normálně rozdělené, má pro striktně kladné hodnoty spojitou distribuci. Proto platí

$$\begin{aligned} P[y = 0|x] &= P[y^* < 0|x] = P[y^* < 0|x] = P[u < -x\beta|x] \\ &= P\left[\frac{u}{\sigma} < -\frac{x\beta}{\sigma} \middle| x\right] = \Phi\left(-\frac{x\beta}{\sigma}\right) = 1 - \Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right), \end{aligned} \quad (17.21)$$

kde $\frac{u}{\sigma}$ sleduje standardní normální rozdělení a je nezávislé na vektoru x . S cílem zjednodušit zápis jsme průsečík zahrnuli do vektoru x . Jestliže je (x_i, y_i) náhodným výběr z populace, pak je hustota pravděpodobnosti y_i podmíněna vektor x_i definována jako

$$\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} e^{-\frac{(y-x_i\beta)^2}{2\sigma^2}} = \frac{1}{\sigma} \phi\left(\frac{y-x_i\beta}{\sigma}\right) \quad (17.22)$$

pro $y > 0$, popř. jako

$$P[y_i = 0|x_i] = 1 - \Phi\left(\frac{x_i\beta}{\sigma}\right) \quad (17.23)$$

pro $y = 0$.

Z (17.21) a (17.22) pak lze odvodit logaritmickou funkci věrohodnosti pro jednotlivá pozorování ve tvaru

$$\begin{aligned} \ell_i(\beta, \sigma) &= 1(y_i = 0) \log \left[1 - \Phi\left(\frac{x_i\beta}{\sigma}\right) \right] \\ &\quad + 1(y_i > 0) \log \left[\frac{1}{\sigma} \phi\left(\frac{y_i - x_i\beta}{\sigma}\right) \right]. \end{aligned} \quad (17.24)$$

Logaritmickou věrohodnost pro náhodný výběr velikosti n lze získat součtem $\ell_i(\beta, \sigma)$ přes všechna i . Její numerickou maximalizaci lze odhadnout hodnoty parametrů β a σ . Standardní směrodatné odchylky těchto odhadů lze použít při konstrukci t testů a konfidenčních intervalů. Vzorec pro jejich výpočet je však příliš složitý, a proto jej neuvádíme.

Testování vícenásobných omezení lze implementovat skrze Waldův test nebo pomocí věrohodnostního poměru stejně jako v případě logit a probit modelu.

17.2.1 Interpretace Tobit modelu

V Tobit modelu nás zajímají dvě střední hodnoty a to (a) $E[y|y > 0, x]$, kterou nazýváme podmíněnou střední hodnotou, protože je podmíněná $y > 0$ a (b)

$E[y|x]$, která je poněkud nesprávně nazývána nepodmíněnou střední hodnotou.⁴ Jestliže známe $E[y|y > 0, x]$, lze snadno vypočíst $E[y|x]$, protože

$$E[y|x] = P[y > 0|x]E[y|y > 0, x] = \Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right)E[y|y > 0, x]. \quad (17.25)$$

Abychom získali $E[y|y > 0, x]$, využijeme skutečnosti, že pro $z \sim N(0, 1)$ platí $E[z|z > c] = \frac{\phi(c)}{1-\Phi(c)}$. Platí tedy

$$\begin{aligned} E[y|y > 0, x] &= x\beta + E[u|u > -x\beta] = x\beta + \sigma E\left[\frac{u}{\sigma} \mid \frac{u}{\sigma} > -\frac{x\beta}{\sigma}\right] \\ &= x\beta + \sigma \frac{\phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right)}{\Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right)}, \end{aligned} \quad (17.26)$$

protože $\phi(-c) = \phi(c)$, $1 - \Phi(-c) = \Phi(c)$ a $\frac{u}{\sigma}$ sleduje standardní normální rozdělení nezávislé na vektoru x . Výše uvedené lze shrnout do

$$E[y|y > 0, x] = x\beta + \sigma\lambda\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right), \quad (17.27)$$

kde $\lambda(c) = \frac{\phi(c)}{\Phi(c)}$ je tzv. inverzní Millsův poměr.

Rovnice (17.27) je důležitá. Ukazuje, že očekávaná hodnota y podmíněná na $y > 0$ je rovna $x\beta$ plus striktně kladný člen, který je σ krát inverzní Millsův poměr v bodě $\frac{x\beta}{\sigma}$. Tato rovnice také ilustruje, proč aplikace OLS pouze na pozorování, kde $y_i > 0$, nevede ke konzistentnímu odhadu vektoru koeficientů β . Inverzní Millsův poměr zde totiž hraje roli opomenuté nezávislé veličiny, která je korelována s vektorem x .

Kombinací (17.25) a (17.27) pak získáváme

$$E[y|x] = \Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right) \left[x\beta + \sigma\lambda\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right) \right] = \Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right) x\beta + \sigma\phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right), \quad (17.28)$$

kde druhá část vyplývá ze skutečnosti $\Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right)\lambda\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right)$. Pokud tedy y sleduje Tobit model, je $E[y|x]$ nelineární funkcí x a β . Stojí za povšimnutí, že pravá strana rovnice (17.28) je kladná pro libovolné hodnoty x a β , a proto je také $E[y|x]$ vždy kladné. Je také zřejmé, že parciální efekt nezávislé veličiny x_j na $E[y|y > 0, x]$ a $E[y|x]$ má stejný směr jako koeficient β_j , ale jeho výše závisí na všech vysvětlujících veličinách a všech parametrech Tobit modelu (a to včetně σ).

Pokud je x_j spojitá veličina, pak lze parciální efekt kvantifikovat s pomocí derivace

$$\frac{\partial E[y|y > 0, x]}{\partial x_j} = \beta_j + \beta_j \frac{d\lambda}{dc} \frac{x\beta}{\sigma} \quad (17.29)$$

za předpokladu, že x_j není funkcionálně spojeno s ostatními závislými veličinami. Derivací $\lambda(c) = \frac{\phi(c)}{\Phi(c)}$ a s využitím $\frac{d\Phi(c)}{dc} = \phi(c)$ a $\frac{d\phi}{dc} = -c\phi(c)$ lze dokázat, že $\frac{d\lambda}{dc} = -\lambda(c)[c + \lambda(c)]$. Proto

$$\frac{\partial E[y|y > 0, x]}{\partial x_j} = \beta_j \left(1 - \lambda \frac{x\beta}{\sigma} \left[\frac{x\beta}{\sigma} + \lambda \frac{x\beta}{\sigma} \right] \right). \quad (17.30)$$

⁴Tato střední hodnota je pochopitelně podmíněna vektorem nezávislých veličin x . Proto je pojem “nepodmíněná” poněkud zavádějící.

Lze dokázat, že faktor $\left(1 - \lambda \frac{x\beta}{\sigma} \left[\frac{x\beta}{\sigma} + \lambda \frac{x\beta}{\sigma} \right]\right)$ spadá do intervalu $(0, 1)$. V praxi lze (17.30) odhadnout pomocí MLE odhadů β_j a σ . Stejně jako v případě logit a probit modelů je třeba zvolit hodnoty pro vektor nezávislých veličin x . Pro tento účel se nejčastěji používá vektor jejich středních hodnot.

Jestliže je x_j binární veličinou, pak lze získat parciální efekt jako rozdíl $E[y|y > 0, x]$ pro $x_j = 1$ a $x_j = 0$. Parciální efekt obecné diskrétní veličiny lze určit analogicky.

S pomocí (17.28) lze získat parciální efekt spojitě veličiny x_j na $E[y|x]$. Tato derivace bere v potaz skutečnost, že lidé “začínající” v $y = 0$ si mohou zvolit $y > 0$, pokud se x_j změní.

$$\frac{\partial E[y|x]}{\partial x_j} = \frac{\partial P[y > 0|x]}{\partial x_j} E[y|y > 0, x] + P[y > 0|x] \frac{\partial E[y|y > 0, x]}{\partial x_j}. \quad (17.31)$$

Protože $P[y > 0|x] = \Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right)$, pak

$$\frac{\partial P[y > 0|x]}{\partial x_j} = \frac{\beta_j}{\sigma} \Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right). \quad (17.32)$$

Tato rovnice nám umožňuje porovnat OLS a Tobit odhady.

Stejně jako v logit a probit modelu také v Tobit modelu lze škálovací faktor $\Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right)$ kvantifikovat dvěma způsoby - pomocí PEA a APE přístupu. V PEA přístupu má tento faktor podobu $\Phi\left(\frac{\bar{x}\hat{\beta}}{\hat{\sigma}}\right)$ a případě APE pak podobu $\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \Phi\left(\frac{x_i \hat{\beta}}{\hat{\sigma}}\right)$. V obou případech spadají škálovací faktory do intervalu $(0, 1)$, protože $0 < \Phi\left(\frac{x\beta}{\sigma}\right) < 1$ pro libovolné hodnoty nezávislých veličin. Protože $\hat{P}[y_i > 0|x_i] = \Phi\left(\frac{x_i \hat{\beta}}{\hat{\sigma}}\right)$, je PEA i APE škálovací faktor blízký jedné, pokud pouze omezené množství pozorování $y_i = 0$. V případě, že všechna pozorování jsou větší než nula, tj. $y_i > 0$ pro všechna i , jsou OLS a Tobit odhady identické.

Bohužel pro diskrétní veličiny není srovnání OLS a Tobit modelu stejně přímocaré jako pro spojitě veličiny. V případě Tobit modelu je vhodné kvantifikovat parciální efekt skrze rozdíl dvou $E[y|x]$ pro odlišné hodnoty uvažované nezávislé veličiny. $E[y|x]$ lze vypočíst dle (17.25). Tento postup lze aplikovat jak pro EPA tak pro APE varianty odhadů. Stejný přístup jsem aplikovali také v případě logit a probit modelu.

17.2.2 Problémy Tobit modelu

Tobit model a konkrétně pak rovnice (17.27) a (17.28) závisí na předpokladu normality a homoskedasticity latentního modelu (17.19). V případě, že tyto předpoklady nejsou splněny, je velmi komplikované Tobit model správně interpretovat. Nicméně v případě mírného odchýlení se od těchto předpokladů bude nejspíše Tobit model stále poskytovat dobrý odhad parciálních efektů na $E[y|x]$.

Jedním z významných omezení Tobit modelu je skutečnost, že $E[y|y > 0]$ je úzce provázána s pravděpodobností $P[y > 0]$. To je patrné z (17.30) a (17.32). Konkrétně vliv x_j na $E[y|y > 0, x]$ a $P[y > 0|x]$ je proporcionální β_j a škálovací faktory násobící β_j jsou kladné a závisí na vektoru x pouze skrze $\frac{x\beta}{\sigma}$. Pro ilustraci uvažujme vztah mezi pokrytím životním pojištěním a věkem. Pravděpodobnost

sjednání pojištění je nižší u mladých lidí, a proto $P[y > 0]$ roste s věkem. Podmíněně na sjednání životního pojištění však hodnota pojistné smlouvy s věkem klesá, protože se pojištění ke konci života stává méně důležité. Tento vztah však není možné podchytit pomocí Tobit modelu.

Jedním ze způsobů, jak neformálně zhodnotit, zda-li je Tobit model vhodným pro daný problém, je odhadnout probit model, kde binární závislá veličina w je rovna jedné, jestliže $y > 0$, popř. rovna nule, jestliže $y = 0$. Pak dle (17.23) sleduje w probit model, kde koeficient pro x_j je $\gamma_j = \frac{\beta_j}{\sigma}$. Tímto způsobem můžeme odhadnout poměr β_j ku σ pro každé j . Jestliže je použití Tobit modelu vhodné, pak $\hat{\gamma}_j$ by mělo být “blízké” $\frac{\hat{\beta}_j}{\hat{\sigma}}$, kde $\hat{\beta}_j$ a $\hat{\sigma}$ jsou odhadnuty z Tobit modelu. Tyto odhady však nebudou nikdy identické. Nicméně je možné se soustředit na určité indikace, které signalizují možné problémy. Např. je-li $\hat{\gamma}_j$ významné a záporné, avšak $\hat{\beta}_j$ je kladné, nemusí být použití Tobit modelu vhodné. Stejně tak možný problém indikuje příliš “velký” rozdíl mezi $|\hat{\beta}_j/\hat{\sigma}|$ a $|\hat{\gamma}_j|$. Pokud dojdeme k závěru, že použití Tobit modelu není vhodné, je možné použít alternativní modely jako je např. prahový model (hurdle model) nebo dvousložkový model (two-part model). Tyto modely však přesahují záběr knihy.

17.3 Poissonův model

Dalším příkladem nezáporné závislé veličiny je veličina, která vyjadřuje počet. Takovouto náhodnou veličinu je možné modelovat pomocí exponenciální funkce

$$E[y|x_1, x_2, \dots, x_k] = e^{\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k}. \quad (17.33)$$

Protože $\exp(\bullet)$ je vždy kladné, je také $E[y|x]$ vždy kladné. Zlogaritmováním pak získáme

$$\log(E[y|x_1, x_2, \dots, x_k]) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k. \quad (17.34)$$

Připomeňme si, že $100\beta_j$ přibližně vyjadřuje procentní změnu v $E[y|x]$ pro jednotkovou změnu x_j . Pokud tuto změnu chceme vyjádřit přesněji, je třeba použít

$$\frac{e^{\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_j x_j^1 + \dots + \beta_k x_k}}{e^{\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_j x_j^0 + \dots + \beta_k x_k}} - 1 \quad (17.35)$$

Protože (17.33) není lineární funkcí ve svých parametrech, nemůžeme na odhad Poissonova modelu použít OLS metodu. Pro tento účel použijeme metodu maximální věrohodnosti a příbuznou metodu kvazimaximální věrohodnosti.

Veličina, která vyjadřuje počet, nemůže ze své definice sledovat normální rozdělení. Namísto normálního rozdělení tak použijeme Poissonovo rozdělení. Poissonovo rozdělení je zcela definováno střední hodnotou $E[y|x]$. Předpokládejme, že tuto střední hodnotu lze popsat pomocí modelu (17.33), jehož zápis pro účely následujícího textu zkrátíme do podoby $E[y|x] = e^{x\beta}$. Pravděpodobnost, že y je rovno h podmíněně na x je pak

$$P[y = h|x] = e^{-e^{x\beta}} \frac{(e^{x\beta})^h}{h!}. \quad (17.36)$$

Toto pravděpodobnostní rozdělení, které je základem pro Poissonův regresní model, nám umožňuje najít podmíněnou pravděpodobnost pro libovolné hodnoty nezávislých veličin.

Pro náhodný výběr $\{(x_i, y_i) : i = 1, 2, \dots, n\}$ definujeme logaritmickou věrohodnostní funkci jako

$$\mathcal{L}(\beta) = \sum_{i=1}^n \ell_i(\beta) = \sum_{i=1}^n \left(y_i x_i \beta - e(x_i \beta) \right), \quad (17.37)$$

kde jsme vynechali konstantní člen $-\log(y_i!)$. Optimální hodnotu vektoru β pak získáme numerickou maximalizací (17.37).

Stejně jako v případě logit, probit a Tobit modelu nelze přímo srovnat odhadnuté koeficienty Poissonova modelu s koeficienty OLS modelu. Pokud jsou předpoklady (17.33) splněny lze pro “přibližně” spojitou závislou veličinu Poissonova modelu odhadnout parciální efekt s pomocí

$$\frac{\partial E[y|x_1, x_2, \dots, x_k]}{\partial x_j} = e^{\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k} \beta_j. \quad (17.38)$$

Jestliže regresní koeficient OLS modelu nezávislé veličiny x_j označíme jako γ_j , pak lze γ_j porovnat s průměrným parciálním efektem. Stejně jako v předchozích případech tento průměrný parciální efekt existuje v EPA a APE. V případě APE přístupu je zajímavé, že $\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n e^{\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \dots + \hat{\beta}_k x_{ik}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \hat{y}_i = \bar{y}$. Pro je pro “přibližně” spojitou veličinu nejjednodušší porovnat $\hat{\gamma}_j$ s $\bar{y}\hat{\beta}_j$.

Ačkoliv je Poissonův model přirozenou volbou pro závislé veličiny, které vyjadřují počet, je tento model v řadě případů příliš omezující. Např. všechny pravděpodobnosti a vyšší momenty Poissonova pravděpodobnostního rozdělení jsou definovány střední hodnotou. Konkrétně platí

$$\text{var}[y|x] = E[y|x], \quad (17.39)$$

což v řadě reálných případů není splněno. Nicméně Poissonův model je velmi robustní - bez ohledu na to, zda je splněn předpoklad Poissonova rozdělení, získáme konzistentní a asymptoticky normální odhady koeficientů β_j .⁵

Jestliže nelze předpokládat splnění předpokladu Poissonova rozdělení, můžeme pro odhad modelu použít metodu kvazimaximální věrohodnosti (quasi-maximum likelihood estimation [QMLE]). Pokud předpoklad (17.39) není splněn, je třeba upravit chybový člen modelu. Nejjednodušší způsob úpravy je založen na předpokladu, že rozptyl je násobek střední hodnoty, tj.

$$\text{var}[y|x] = \sigma^2 E[y|x], \quad (17.40)$$

kde $\sigma^2 > 0$ je neznámý parametr a obvykle platí $\sigma^2 > 1$.

Nechť $\hat{\beta}_j$ označuje Poisson QMLE a definujme rezidua jako $\hat{u}_i = y_i - \hat{y}_i$, kde $\hat{y}_i = e^{\hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \dots + \hat{\beta}_k x_{ik}}$. Konzistentní funkce odhadu σ^2 je $\frac{1}{n-k-1} \sum_{j=1}^n \frac{\hat{u}_i^2}{\hat{y}_i}$, kde jmenovatel $\hat{y}_i$ představuje “vhodnou” úpravu o heteroskedasticitu. Na závěr vynásobíme směrodatné odchylky odhadů Poissonova modelu parametrem $\hat{\sigma}$.

Za předpokladu splnění Poissonova rozdělení je možné testovat vícero lineárních omezení pomocí testu založeném na věrohodnostním poměru (17.13) stejně jako v případě logit / probit modelu. Při q vylučovacích omezeních (tj. nulové hypotéze o statisticky nevýznamném regresním parametru) sleduje příslušná statistika přibližně χ_q^2 rozdělení. Při méně restriktivním předpokladu (17.40) je třeba (17.13) vydělit $\hat{\sigma}^2$ z neomezeného modelu.

⁵To je analogické s OLS odhady, které jsou taktéž konzistentní a asymptoticky normální, i když není splněn předpoklad normality.

17.4 Cenzurované a omezené regresní modely

V případě, že při sběru dat byla závislá veličina omezena zdola nebo shora určitou hodnotou, používáme tzv. cenzurovaný regresní model (censored regression model). Omezený regresní model (truncated regression model) pak použijeme v případě populaci omezíme na základě závislé veličiny y tím, že např. vyloučíme všechny domácnosti s ročním příjmem nad 10 miliónů korun.

17.4.1 Cenzurovaný regresní model

Předpokládejme, že y sleduje klasický lineární model

$$y_i = \beta_0 + x_i\beta + u_i, \quad u_i|x_i, c \sim N(0, \sigma^2). \quad (17.41)$$

Nicméně namísto y_i máme k dispozici pouze informace o cenzurované hodnotě w_i , která je definována jako

$$w_i = \min(y_i, c_i), \quad (17.42)$$

kde c_i může být konstantní popř. být funkcí nezávislých veličin.

Vzhledem k “cenzuře” závislé veličiny není možné získat odhady modelu pomocí OLS - tyto odhady by totiž byly zkreslené. Proto, stejně jako v případě předchozích modelů, je třeba použít metodu maximální věrohodnosti. Za tímto účelem potřebujeme znát hustotu pravděpodobnosti pro w_i podmíněnou (x_i, c_i) . Pro necenzurovaná pozorování $w_i = y_i$ je tato hustota pravděpodobnosti stejná jako pro y_i , tj. $N(x_i\beta, \sigma^2)$. Pro cenzurované hodnoty je pak tato funkce definována jako

$$P[w_i = c_i|x_i] = P[y_i \geq c_i|x_i] = P[u_i \geq c_i - x_i\beta] = 1 - \Phi\left[\frac{c_i - x_i\beta}{\sigma}\right]. \quad (17.43)$$

Kombinací těchto dvou hustot pravděpodobnosti pak získáváme

$$\begin{aligned} f(w|x_i, c_i) &= 1 - \Phi\left(\frac{c_i - x_i\beta}{\sigma}\right), \quad w = c_i, \\ &= \frac{1}{\sigma}\phi\left(\frac{w - x_i\beta}{\sigma}\right), \quad w < c_i. \end{aligned} \quad (17.44)$$

Logaritmickou věrohodnost lze vypočítat tak, že zlogaritmujeme hustotu pravděpodobnosti pro každé pozorování i . Maximalizací součtu přes všechna pozorování i pak získáme optimální odhady vektoru β a σ .

Regresní koeficient β_j cenzurovaného modelu lze na rozdíl od předchozích modelů přímo porovnat s OLS odhady. To je dáno tím, že (17.41) a (17.42) představují lineární model.

Důležitou aplikací cenzurovaného regresního modelu je tzv. durační analýzu. Durační rozumíme veličinu, která měří čas, jenž uplyne do realizace určité události. Při durační analýze často aplikujeme logaritmus na závislou veličinu, což znamená, že musí logaritmus aplikovat také na prahovou hodnotu c_i . Regresní koeficienty jsou pak interpretovány jako procentní změna.

Pokud nejsou splněny některé z předpokladů cenzurovaného modelu, tj. pokud chybový člen vykazuje známky heteroskedasticity nebo nesleduje normální rozdělení, pak jsou MLE odhady nekonzistentní. Proto je cenzura dat poměrně potenciálně problematická - při OLS může chybový člen trpět heteroskedasticitou a nemít normální rozdělení, a přesto budou odhady konzistentní.

17.4.2 Omezený regresní model

V případě omezeného regresního modelu nebereme v potaz celou populaci, ale pouze její část. Typickým příkladem je např. výzkum veřejného mínění, který se omezuje pouze na určitou věkovou kategorii. V tomto případě je porušeno pravidlo náhodného výběru. I když jsou výsledky výzkumu založené na OLS metodě relevantní pro danou věkovou kategorii, nelze je zobecňovat na celou populaci.

Uvažujme klasický lineární model

$$y = \beta_0 + x\beta + u, \quad u|x \sim N(0, \sigma^2). \quad (17.45)$$

Předpokládejme, že je porušen předpoklad MLR.2 o náhodném výběru. Konkrétně předpokládejme, že náhodné pozorování (x_i, y_i) je k dispozici pouze v případě, že $y_i \leq c_i$, kde c_i je prahová hodnota závislá na x_i . Stejně jako v předchozích případech potřebujeme podmíněnou funkci hustoty pro y_i . Ta je definována jako

$$g(y|x_i, c_i) = \frac{f(y|x_i\beta, \sigma^2)}{F(c_i|x_i\beta, \sigma^2)}, \quad y \leq c_i, \quad (17.46)$$

kde $f(y|x_i\beta, \sigma^2)$ označuje hustotu pravděpodobnosti normálního rozdělení se střední hodnotou $\beta_0 + x_i\beta$ a rozptylem σ^2 a $F(c_i|x_i\beta, \sigma^2)$ je hodnota odpovídající kumulativní pravděpodobnostní funkci v bodě c_i . Rovnice tedy přeskáluje hustotu pravděpodobnosti tím, že ji vydělíme plochou $f(\bullet|x_i\beta, \sigma^2)$ nalevo od c_i .

Pokud zlogaritmujeme (17.46), sečteme přes všechna i a maximalizujeme s ohledem na β a σ^2 , získáme odhady regresních parametrů pomocí metody maximální věrohodnosti. Stejně jako v případě předchozích modelů lze standardním způsobem konstruovat konfidenční intervaly, testovat jednoduché hypotézy pomocí t statistiky nebo vícenásobné vylučovací hypotézy pomocí LR statistiky. Stejně jako v případě cenzurovaného modelu platí, že pokud nejsou splněny předpoklady homoskedasticity a normality, jsou odhadnuté regresní parametry zkreslené a nekonzistentní.

17.5 Neúplný náhodný výběr

Velice často se stává, že při výzkumu nejsou respondenti schopni zodpovědět některou z otázek. Výsledkem pak je neúplný set odpovědí. Protože nejsme schopni tato pozorování přímo použít pro odhad regresního modelu, nabízí se otázka, zda-li by jejich ignorování mělo za následek zkreslení OLS odhadů. S dalším podobným příkladem se můžeme setkat u panelových dat, kdy pro daného jedince máme k dispozici data např. po dobu dvou let, přičemž třetí rok již tento jedinec není součástí výběru.

17.5.1 OLS a náhodný výběr

Uvažujme populační model

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + u, \quad E[u|x_1, x_2, \dots, x_k] = 0 \quad (17.47)$$

a zkrácený zápis tohoto modelu pro náhodné pozorování

$$y_i = x_i\beta + u_i. \quad (17.48)$$

Nechť n představuje velikost náhodného výběru z dané populace. Pokud pro každé náhodné pozorování i máme k dispozici y_i a všechna x_{ij} , můžeme použít OLS metodu pro odhadu modelu. Předpokládejme však, že pro některá pozorování toto není splněno. Definujme výběrový indikátor s_i , kde $s_i = 1$, pokud je předpoklad splněn a $s_i = 0$, pokud splněn není. Model (17.48) pak můžeme přepsat do tvaru

$$s_i y_i = s_i x_i \beta + s_i u_i. \quad (17.49)$$

Tento model odpovídá situaci, pokud bychom model (17.48) aplikovali pouze na ta pozorování, pro která $s_i = 1$.

Z kapitoly 5 víme, že OLS odhady modelu (17.49) jsou konzistentní, pokud má chybový člen nulovou střední hodnotu a je nekorelovaný se všemi nezávislými veličinami, tj.

$$E[su] = 0 \quad (17.50)$$

a

$$E[(sx_j)(su)] = E[sx_j u] = 0, \quad (17.51)$$

kde jsme nezávislou veličinu x_j předefinovali na sx_j .

Klíčovým předpokladem pro nezkreslenost odhadu je $E[su|x_1, \dots, x_k] = 0$. Jako obvykle se jedná o silnější předpoklad, než jaký je zapotřebí pro jeho konzistentnost.

Jestliže je s funkcí nezávislých veličin, pak sx_j je funkcí $x_1, x_2, \dots, x_k$. Na základě předpokladu, který je součástí (17.47), je sx_j také nekorelované s u . Ve skutečnosti platí $E[su|x_1, \dots, x_k] = sE[u|x_1, \dots, x_k] = 0$. To je příklad exogenního náhodného výběru, kde $x_i = 1$ je určeno pouze $x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{ik}$.

Pokud je výběr zcela náhodný ve smyslu, že s_i je nezávislé na (x_i, u_i) , pak $E[sx_j u] = E[s]E[x_j u] = 0$, protože dle (17.47) $E[x_j u] = 0$. Proto, pokud z náhodného výběru náhodně vyloučíme některá pozorování, jsou OLS odhady stále nezkreslené a konzistentní.

Příkladem, kdy jsou OLS odhady založené na náhodném výběru nekonzistentní, jsou tzv. omezené výběry (truncated sample). Jedná se např. o situaci, kdy $s_i = 1$ pro $u_i \leq c_i - x_i \beta$. Protože s_i přímo závisí na u_i , s_i a u_i nejsou nekorelované a to ani podmíněně na x_i . To vysvětluje, proč jsou OLS odhady na takovémto výběru nekonzistentní.

Lze dokázat, že pokud je výběr funkcí exogenních veličin, je odhad nelineárního modelu pomocí metody maximální věrohodnosti (jako např. logit a probit modelu) konzistentní, asymptoticky normální a že směrodatné odchylky a standardní testovací statistiky jsou platné.

17.5.2 Náhodné omezení výběru

O náhodném omezení výběru (incidental truncation) hovoříme v případě, kdy pozorujeme y pouze pro podmnožinu populace. Pravidlo výběru přitom nezávisí přímo na hodnotě y . Obvyklý přístup k náhodnému omezení výběru je přidání explicitní výběrové rovnice do populačního modelu

$$y = x\beta + u, \quad E[u|x] = 0 \quad (17.52)$$

$$s = 1[z\gamma + v \geq 0], \quad (17.53)$$

kde $s = 1$, pokud pozorujeme y , a $s = 0$ v opačném případě. Předpokládáme, že prvky vektorů x a z jsme schopni vždy pozorovat a že $x\beta = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k$ a $z\gamma = \gamma_0 + \gamma_1 z_1 + \dots + \gamma_m z_m$.

Předmětem našeho zájmu je (17.52) a vektor β můžeme odhadnout pomocí OLS za předpokladu náhodného výběru. Výběrová podmínka (17.53) závisí na vektoru pozorovaných veličin z a nepozorované chybě v . Standardním předpokladem je exogenita veličiny z , tj.

$$E[u|x, z] = 0. \quad (17.54)$$

Aby níže popsaná metoda fungovala, je zapotřebí, aby vektor x byl striktní podmnožinou z , tj. aby libovolné x_j bylo podmnožinou z a zároveň aby existovaly prvky z , které nejsou obsaženy v x .

Předpokládáme, že chybový člen v je nezávislý na z (a tím pádem také na x). Dále předpokládáme, že chybový člen v sleduje standardní normální rozdělení. Je zřejmé, že korelace mezi u a v vede k problémům s náhodným výběrem. Pro ilustraci uvažujme, že (u, v) je nezávislé na z . Střední hodnota (17.52) podmíněná z a v a s využitím skutečnosti, že x je podmnožinou z , je

$$E[y|z, v] = x\beta + E[u|z, v] = x\beta + E[u|v], \quad (17.55)$$

kde $E[u|z, v] = E[u|v]$, protože (u, v) jsou nezávislé na z . Jestliže u a v jsou sdruženě normální s nulovou střední hodnotou, pak $E[u|v] = \rho v$ pro vhodně zvolené ρ . Proto

$$E[y|z, v] = x\beta + \rho v. \quad (17.56)$$

I když nepozorujeme v , můžeme tuto rovnici použít pro výpočet $E[y|z, s]$ a následně zúžit pro $s = 1$. Nejprve tedy uvažujeme

$$E[y|z, s] = x\beta + \rho E[v|z, s]. \quad (17.57)$$

Protože s a y jsou propojeny skrze (17.53) a protože v sleduje normální rozdělení, lze dokázat, že $E[y|z, s]$ je Millsův inverzní poměr pro $s = 1$, tj.

$$E[y|z, s = 1] = x\beta + \rho\lambda(z\gamma). \quad (17.58)$$

Připomeňme si, že naším primárním cílem je odhad vektoru β . Výše uvedená rovnice nám říká, že to je v případě omezeného výběru možné pouze, pokud přidáme člen $\lambda(z\gamma)$ jako dodatečnou nezávislou veličinu. Jestliže $\rho = 0$, pak můžeme $\lambda(z\gamma)$ vypustit a metoda OLS vede ke konzistentnímu odhadu vektoru β . Protože neznáme γ , nemůžeme kvantifikovat $\lambda(z_i\gamma)$ pro každé i . Nicméně díky výše uvedeným předpokladům platí

$$P[s = 1|z] = \Phi(z\gamma). \quad (17.59)$$

Proto můžeme odhadnout γ pomocí probit modelu s_i na z_i , kde využijeme celý náhodný výběr. Na závěr pak odhadneme β . Následující text shrnuje krok za krokem tuto tzv. Heckitovu metodu.

1. S využitím všech n pozorování odhadneme probit model s_i na z_i , čímž získáme odhad vektoru $\hat{\gamma}$.
2. Vypočteme Millsův inverzní poměr $\hat{\lambda}_i = \lambda(z_i\hat{\gamma})$ pro všechna i .⁶

⁶Ve skutečnosti potřebujeme výpočet pouze pro ta i , pro která $s_i = 1$.

3. S využitím omezeného výběru (tj. pro pozorování pro která $s_i = 1$) definujeme regresní model

$$y_i = x_i\beta + \hat{\lambda}_i\rho. \quad (17.60)$$

Odhad $\hat{\beta}$ je konzistentní a přibližně normálně rozdělený.

Jednoduchý test na chybějící nezávislou veličinu je možné založit na (17.60). Konkrétně lze použít obvyklou t statistiku k tomu, abychom testovali $H_0 : \rho = 0$. Připomeňme, že v případě platnosti nulové hypotézy nemáme problém s náhodným výběrem. V případě $\rho \neq 0$ nejsou standardní odchylky OLS odhadů správné.

V předchozím textu jsme zmiňovali, že x musí být skriktní podmnožinou z , což má dva důsledky. Zaprvé, libovolný prvek, který se objeví v (17.52) jako vysvětlující veličina musí také figurovat jako vysvětlující veličina v (17.53). Zadruhé, musí být alespoň jeden prvek z , který není součástí x . Potřebujeme tedy veličinu, která vstupuje do rovnice výběru, avšak nemá parciální efekt na y . Důvodem je, že i když je Millsův inverzní poměr nelineární funkcí z , lze ho lineární funkcí velmi dobře aproximovat. Pokud tedy $z = x$, $\hat{\lambda}_i$ může být silně korelováno s x_i . Jak již víme z dřívějšíka, takováto multikolinearita vede k vysokým směrodatným odchylkám odhadů $\hat{\beta}$. Jinými slovy - pokud nemáme veličinu, která vstupuje pouze do výběrové funkce bez toho, aniž by ovlivňovala y , je extrémně složité rozlišit mezi omezeným výběrem a špatnou funkční specifikací modelu (17.52).

Alternativou k předchozímu postupu je odhad metodou maximální věrohodnosti. Tento postup je však komplikovanější, protože vyžaduje sdruženou pravděpodobnost y a s a překračuje tak záběr této knihy.

17.6 Dodatek 17A

17.6.1 Metoda maximální věrohodnosti

Nechť $f(y|x, \beta)$ představuje hustotu pravděpodobnosti náhodného výběru y_i podmíněně na $x = x_i$. Odhad vektoru parametrů β na základě metody maximální věrohodnosti maximalizuje logaritmickou funkci věrohodnosti

$$\max_b \sum_{i=1}^n \log f(y_i|x_i, b). \quad (17.61)$$

V případě binární závislé veličiny (logit a probit model) je podmíněná pravděpodobnost definována dvěma hodnotami a to $f(1|x, \beta) = P[y_i = 1|x_i] = G(x_i\beta)$ a $f(0|x, \beta) = P[y_i = 0|x_i] = 1 - G(x_i\beta)$, což je možné zkráceně zapsat jako $f(y|x, \beta) = [1 - G(x\beta)]^{1-y}[G(x\beta)]^y$ pro $y = 0, 1$. Výše uvedenou rovnici je tak možné zapsat ve tvaru

$$\max_b \left(\sum_{i=1}^n (1 - y_i) \log[1 - G(x_i b)] + y_i \log[G(x_i b)] \right). \quad (17.62)$$

Tuto rovnici je třeba řešit numericky iterativním způsobem.

17.7 Dodatek 17B

17.7.1 Omezená závislá veličina a asymptotické směrodatné odchylky

Odvození obecného vzorce pro výpočet asymptotických směrodatných odchylek v modelu s omezenou závislou veličinou překračuje záběr této knihy. Proto pouze uvedeme pro některé z modelů.

Logit a probit model

V případě binárního modelu $P[y = 1|x] = G(x\beta)$, kde $G(\cdot)$ představuje logit nebo probit funkci a β je vektor parametrů, lze asymptotickou matici rozptylů pro odhady $\hat{\beta}$ vypočítat dle

$$\widehat{avar}(\hat{\beta}) \equiv \left(\sum_{i=1}^n \frac{[g(x_i\hat{\beta})]^2 x_i' x_i}{G(x_i\hat{\beta})[1 - G(x_i\hat{\beta})]} \right)^{-1}. \quad (17.63)$$

Tato rovnice bere v potaz nelinearitu $G(\cdot)$ a heteroskedasticitu $var[y|x] = G(x\beta)[1 - G(x\beta)]$.

Druhá odmocnina hlavní diagonály matice $\widehat{avar}(\hat{\beta})$ představuje vektor asymptotických směrodatných odchylek. Ty lze použít standardním způsobem při konstrukci asymptotických t statistik a intervalů spolehlivosti.

Poissonův model

V případě Poissonova modelu má matice rozptylu tvar

$$\widehat{avar}(\hat{\beta}) = \hat{\sigma}^2 \left(\sum_{i=1}^n e^{x_i\hat{\beta}} x_i' x_i \right)^{-1}. \quad (17.64)$$

Druhá odmocnina hlavní diagonály matice $\widehat{avar}(\hat{\beta})$ představuje vektor asymptotických směrodatných odchylek. Ty lze použít standardním způsobem při konstrukci asymptotických t statistik a intervalů spolehlivosti.

Kapitola 18

Časové řady pro pokročilé

18.1 Nekonečně rozdělená zpoždění (IDL - infinite distributed lag)

Model nekonečně rozdělených zpoždění je definován jako

$$y_t = \alpha + \delta_0 z_t + \delta_1 z_{t-1} + \delta_2 z_{t-2} + \dots + u_t. \quad (18.1)$$

Aby model (18.1) dával smysl, musí koeficient zpoždění δ_j konvergovat k nule s tím, jak $j \rightarrow \infty$. To znamená, že dočasné zvýšení veličiny z o jednu jednotku nemá z dlouhodobého hlediska dopad na očekávanou hodnotu y . Nechť $z_i = 0$ s výjimkou $t = 0$, kdy $z_0 = 1$. S tím, jak postupuje čas a z_0 se stává z_1, z_2 až z_h , se očekávaná hodnota y_0, y_1, y_2 až y_h mění podle schématu

$$E[y_0] = \alpha + \delta_0, \quad (18.2)$$

$$E[y_1] = \alpha + \delta_1, \quad (18.3)$$

$$E[y_2] = \alpha + \delta_2, \quad (18.4)$$

až

$$E[y_h] = \alpha + \delta_h. \quad (18.5)$$

Parametr δ_h tak měří změnu v očekávané hodnotě y po h časových krocích. Protože pro $h \rightarrow \infty$ předpokládáme $\delta_h \rightarrow 0$, je dlouhodobá střední hodnota y rovna α . Dlouhodobá propenzita (LRP - long-term propensity) modelu (18.1) je tak

$$LRP = \delta_0 + \delta_1 + \delta_2 + \delta_3 + \dots \quad (18.6)$$

V praxi je LRP často aproximováno konečným součtem ve tvaru $\delta_0 + \delta_1 + \dots + \delta_p$ pro dostatečně vysoké p . Tímto způsobem lze např. kvatifikovat dopad zvýšení měnového agregátu na růst HDP.

V modelu (18.1) také předpokládáme, že očekávaná hodnota u_i je nezávislá z , tj. předpokládáme tzv. striktní exogenitu

$$E[u_t | \dots, z_{t-2}, z_{t-1}, z_t, z_{t+1}, z_{t+2}, \dots] = 0. \quad (18.7)$$

Je důležité si uvědomit, že (18.7) nedovoluje zpětnou vazbu mezi y_t a budoucími hodnotami z , protože z_{t+h} musí být nekorelované s u_t pro $h > 0$. Slabší verze (18.7) má pak tvar

$$E[u_t | z_t, z_{t-1}, \dots] = 0, \quad (18.8)$$

kde u_t je nekorelované se současnou a minulými hodnotami z , avšak může být korelované s budoucími hodnotami z . Nicméně (18.6) ani (18.7) nám neříkají nic o sériové korelaci $\{u_i\}$.

18.1.1 Geometricky rozdělená zpoždění (GDL - geometric distributed lag) aka Koyckův model

V případě geometricky rozdělených zpoždění je parametr δ_j definován jako

$$\delta_j = \gamma \rho^j, \quad |\rho| < 1, \quad j = 0, 1, 2, \dots \quad (18.9)$$

Tento vztah garantuje $\delta_j \rightarrow 0$ pro $j \rightarrow \infty$. Dlouhodobá propenzita modelu je

$$LRP = \frac{\gamma}{1 - \rho}, \quad (18.10)$$

a protože $|\rho| < 1$, je jeho směr zcela determinován znaménkem parametru γ .

Uvažujeme IDL model a čase t

$$y_t = \alpha + \gamma z_t + \gamma \rho z_{t-1} + \gamma \rho^2 z_{t-2} + \dots + u_t \quad (18.11)$$

a IDL model v čase t vynásobený parametrem ρ

$$\rho y_{t-1} = \alpha + \gamma \rho z_{t-1} + \gamma \rho^2 z_{t-2} + \gamma \rho^3 z_{t-3} + \dots + \rho u_{t-1}. \quad (18.12)$$

Pokud od sebe odečteme (18.11) a (18.12), získáme

$$y_t - \rho y_{t-1} = (1 - \rho)\alpha + \gamma z_t + u_t - \rho u_{t-1}, \quad (18.13)$$

což lze dále upravit na

$$y_t = \alpha_0 + \gamma z_t + \rho y_{t-1} + u_t - \rho u_{t-1}, \quad (18.14)$$

kde $\alpha_0 = (1 - \rho)\alpha$. (18.14) na první pohled vypadá jako standardní regresní model, pro který lze parametry α , γ a ρ snadno odhadnout. Zdánlivá trivialita (18.14) je však zavádějící, protože chyba $v_t = u_t - \rho u_{t-1}$ a y_{t-1} jsou korelované. To má za následek zkreslené odhady parametrů γ a ρ .

Jedním z případů, kdy v_t musí být korelováno s y_{t-1} , je situace, kdy u_t je nezávislé na z_t a všech přechozích hodnotách z a y . Pak je model (18.10) dynamicky kompletní a u_t je tak nekorelované s y_{t-1} . Při splnění těchto předpokladů lze odvodit, že kovariance mezi v_t a y_{t-1} je $-\rho \text{var}[u_{t-1}] = -\rho \sigma_u^2$, což je rovno nule pouze pro $\rho = 0$. Lze si tak snadno všimnout, že y_t musí být sériově korelované - vzhledem k tomu, že $\{u_i\}$ je sériově nekorelované, platí

$$\begin{aligned} E[v_t, v_{t-1}] &= \\ E[u_t u_{t-1}] - \rho E[u_{t-1}^2] - \rho E[u_t u_{t-2}] + \rho^2 E[u_{t-1} u_{t-2}] &= \\ -\rho \sigma_u^2. \end{aligned} \quad (18.15)$$

Pro $j > 1$ je $E[v_t v_{t-j}] = 0$. Proto $\{y_t\}$ sleduje proces klouzavého průměru prvního řádu. Tento závěr a (18.14) vede k modelu, který byl odvozen z původního modelu, a který je charakteristický zpožděnou závislou veličinou y_{t-1} a specifickým typem sériové korelace.

Jestliže předpokládáme, že $\{u_t\}$ sleduje AR(1) model, tj.

$$u_t = \rho u_{t-1} + e_t, \quad (18.16)$$

$$E[e_t | z_t, y_{t-1}, z_{t-1}, \dots] = 0, \quad (18.17)$$

lze parametry modelu (18.14) relativně snadno odhadnout. Pokud jsou totiž splněny podmínky (18.16) a (18.17), lze (18.14) přepsat do tvaru

$$y_t = \alpha_0 + \gamma z_t + \rho y_{t-1} + e_t, \quad (18.18)$$

což je dynamicky kompletní model, pro který lze získat konzistentní a asymptoticky normální odhady parametrů pomocí OLS. Pokud e_t navíc splňuje předpoklad homoskedasticity, jsou tyto odhady také efektivní. Po té, co odhadneme γ a ρ , lze výpočíst dlouhodobou propenzitu modelu jako

$$LRP = \frac{\hat{\gamma}}{1 - \hat{\rho}}. \quad (18.19)$$

18.1.2 Racionálně rozdělená zpoždění (RDL - rational distributed lag)

Model s racionálně rozdělenými zpožděními má tvar

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_0 z_t + \rho y_{t-1} + \gamma_1 z_{t-1} + v_t, \quad (18.20)$$

kde $v_t = u_t - \rho u_{t-1}$. Lze dokázat, že (18.20) je ekvivalentní modelu s nekonečným časovým posunem, protože

$$\begin{aligned} y_t &= \alpha + \gamma_0(z_t + \rho z_{t-1} + \rho^2 z_{t-2} + \dots) \\ &\quad + \gamma_1(z_{t-1} + \rho z_{t-2} + \rho^2 z_{t-3} + \dots) + u_t \\ &= \alpha + \gamma_0 z_t + (\rho \gamma_0 + \gamma_1) z_{t-1} + \rho(\rho \gamma_0 + \gamma_1) z_{t-2} \\ &\quad + \rho^2(\rho \gamma_0 + \gamma_1) z_{t-3} + \dots + u_t, \end{aligned} \quad (18.21)$$

kde opět předpokládáme $|\rho| < 1$. Pro $h \geq 1$ je koeficient vysvětlující proměnné z_{t-h} roven $\rho^{h-1}(\rho \gamma_0 + \gamma_1)$. Dlouhodobá propenzita modelu je rovna

$$LRP = \frac{\gamma_0 + \gamma_1}{1 - \rho} \quad (18.22)$$

a lze ji odvodit dosazením $y_i = y^*$ a $z_i = z^*$ do (18.20).

18.2 Testování jednotkového kořene

18.2.1 Dickey-Fullerův test

Uvažujme AR(1) model

hladina významnosti	1.0%	2.5%	5.0%	10.0%
kritická hodnota	-3.43	-3.12	-2.86	-2.57

Tabulka 18.1: Kritické hodnoty Dickey-Fullerova testu (bez lineárního trendu)

$$y_t = \alpha + \rho y_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots \quad (18.23)$$

a předpokládáme

$$E[e_t | y_{t-1}, y_{t-2}, \dots] = 0. \quad (18.24)$$

Jestliže $\{y_t\}$ sleduje (18.23), pak má $\{y_t\}$ jednotkový kořen právě tehdy a jen tehdy, jestliže $\rho = 1$. Nulová hypotéza je tedy definována jako

$$H_0 : \rho = 1 \quad (18.25)$$

a alternativní hypotéza je zpravidla definována jako

$$H_1 : \rho < 1, \quad (18.26)$$

kde v praxi implicitně předpokládáme $0 < \rho < 1$, protože $\rho < 0$ je v časových řadách, které podezíráme z jednotkového kořene, velmi vyjimečné.

Jestliže $|\rho| < 1$, je $\{y_i\}$ stabilní AR(1) proces, což znamená, že $\{u_i\}$ je slabě závislé nebo asymptoticky nekorelované.

V kapitole 11 jsme dokázali, že $\text{cor}[y_t, y_{t+h}] = \rho^h \rightarrow 0$ pro $|\rho| < 1$. Proto je testování nulové hypotézy proti alternativní hypotéze ve skutečnosti testem, zda-li $\{y_t\}$ je $I(1)$ proces proti testu, že $\{y_t\}$ je $I(0)$ proces.

Jednoduchý test na jednotkový kořen spočívá v odečtení y_{t-1} od obou stran rovnice (18.23) a definování θ jako $\theta = \rho - 1$. Výsledkem je model

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + e_t. \quad (18.27)$$

Při splnění předpokladu (18.24) je (18.27) dynamicky kompletní, a proto by se mohlo zdát, že stačí pouze otestovat $H_0 : \theta = 0$ proti $H_1 : \theta < 0$. V případě platnosti hypotézy H_0 je však y_{t-1} $I(1)$ procesem a centrální limitní teorém nutný pro asymptoticky normální rozdělení t statistiky odhadovaného parametru θ tak neplatí ani pro výběr velkého rozsahu. Asymptotické rozdělení t statistiky při platné hypotéze H_0 je známé jako Dickey-Fullerovo rozdělení a odpovídající test je tak známý jako Dickey-Fullerův (DF) test. V rámci testu porovnáváme standardní t statistiku parametru θ v modelu (18.27) s kritickými hodnotami uvedenými v tabulce (18.1). Pokud je t statistika menší než odpovídající kritická hodnota, nulovou hypotézu o existenci nulového kořene na dané hladině významnosti zamítneme.

18.2.2 Rozšířený Dickey-Fullerův test

Test jednotkového kořene je možné provádět také pro modely s komplikovanější dynamikou. $\{\Delta y_i\}$ v modelu (18.27) můžeme rozšířit přidáním členů Δy_{t-h} na

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + \gamma_1 \Delta y_{t-1} + \dots + \gamma_p \Delta y_{t-p} + e_t, \quad (18.28)$$

hladina významnosti	1.0%	2.5%	5.0%	10.0%
kritická hodnota	-3.96	-3.66	-3.41	-3.12

Tabulka 18.2: Kritické hodnoty Dickey-Fullerova testu (zahrnutý lineární trend)

kde $|\gamma_h| < 1$. To má za následek, že pro $H_0 : \theta = 0$ sleduje $\{\Delta y_t\}$ stabilní AR(p) model a pro $H_1 : \theta < 0$ sleduje $\{y_t\}$ stabilní AR(p + 1) model. Protože jsme do původního modelu připadli členy Δy_{t-h} nazýváme tento test rozšířeným Dickey-Fullerovým testem. Logika tohoto testu je shodná s logikou původního Dickey-Fullerového testu. Jediným rozdílem jsou kritické hodnoty, které jsou dány tabulkou (18.2).

Přidání časově posunutých veličin do (18.29) je motivované snahou zbavit se sériové korelace v Δy . Čím více veličin přidáme, tím více ztratíme počátečních pozorování. Jestliže zahrneme příliš mnoho veličin, má výsledný malý vzorek za následek sníženou sílu testu. Pokud však přidáme příliš málo veličin, může být výsledek testu zavádějící, protože kritické hodnoty rozšířeného Dickey-Fullerova testu předpokládají dynamicky kompletní model. Počet časově posunutých veličin zahrnutých do modelu je často, kromě velikosti náhodného výběru, ovlivněn také frekvencí dat. Pro roční data jsou obvykle dostatečné jedna až dvě veličiny; v případě měsíčních dat zahrnujeme zpravidla dvanáct veličin.

18.2.3 Lineární časový trend

Stacionární proces s lineárním trendem¹ může být zaměněn za proces s jednotkovým kořenem, pokud tento trend nezahrneme do Dickey-Fullerova regresního modelu. Základní rovnici tak musíme upravit do tvaru

$$\Delta y_t = \alpha + \delta t + \theta y_{t-1} + e_t, \quad (18.29)$$

kde opět $H_0 : \theta = 0$ a $H_1 : \theta < 0$. Pokud zahrneme trend do regresního modelu, kritické hodnoty Dickey-Fullerova testu se změní, protože odstranění trendu udělá z procesu s jednotkovým kořenem proces, který více připomíná $I(0)$ proces. Proto potřebujeme vyšší hodnoty t statistiky k zamítnutí H_0 .

Mohlo by se zdát, že pro rozhodnutí o zahrnutí či nezahrnutí lineárního trendu do Dickey-Fullerova modelu stačí porovnat t statistiku trendu s kritickou hodnotou standardního normálního t rozdělení. Bohužel tato t statistika nesleduje asymptoticky normální rozdělení s výjimkou situace, kdy $|\rho| < 1$. Ačkoliv je asymptotické rozdělení této t statistiky známé, je praxi používáno pouze vyjímčně. Při rozhodování, zda-li zařadit trend do Dickey-Fullerova regresního modelu či nikoliv, se nejčastěji spoléhá na intuici doplněnou o grafy časových řad.

18.3 Zdánlivá regrese (spurious regression)

Pojem zdánlivá korelace se používá pro popis situace, kdy jsou dvě náhodné veličiny společně korelované skrze třetí náhodnou veličinou. Pokud tuto třetí

¹Jedná se o proces, jehož střední hodnota sleduje lineární trend, a který se po odstranění tohoto trendu stává $I(0)$ procesem.

veličinu zafixujeme, je korelace mezi zkoumanými veličinami nulová. K tomu samému může dojít také v případě časových řad v souvislosti s $I(0)$ veličinami.

Zdánlivou korelaci je možné nalézt i mezi časovými řadami, které mají rostoucí nebo klesající trend. Tento problém lze pak vyřešit zahrnutím časového trendu do regresního modelu.

Uvažujme dvě $I(1)$ časové řady, které nesledují trend. Jednoduchý regresní model aplikovaný na tyto dvě řady pak často vede k významné t statistice. Konkrétně uvažujme časové řady

$$x_t = x_{t-1} + a_t \quad (18.30)$$

a

$$y_t = y_{t-1} + e_t, \quad (18.31)$$

kde $t = 1, 2, \dots$ a $\{a_t\}$ a $\{e_t\}$ jsou nezávislé chybové složky, které sledují shodné pravděpodobnostní rozdělení s nulovou střední hodnotou a rozptylem σ_a^2 a σ_e^2 . Výše uvedené předpoklady implikují, že $\{a_t\}$ a $\{e_t\}$ jsou taktéž vzájemně nezávislé. Granger a Newbold (1974) ukázali, že ačkoliv jsou y_t a x_t nezávislé, regresní model mezi y_t a x_t indikuje statisticky významnou závislost.

Uvažujme jednoduchý regresní model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + u_t. \quad (18.32)$$

Aby t statistika odhadu $\hat{\beta}_t$ měla za předpokladu dostatečně velkého výběru přibližně normální rozdělení, mít mít chyba $\{u_t\}$ nulovou střední hodnotu a nesmí být sériově korelovaná. Nicméně protože za předpokladu $H_0 : \beta_1 = 0$ máme $y_t = \beta_0 + u_t$, a protože $\{y_t\}$ je náhodná procházka s $y_0 = 0$, je rovnice (18.32) za předpokladu H_0 splněna pouze tehdy, jestliže $\beta_0 = 0$ a $u_i = y_i = \sum_{j=1}^i e_j$.

Zahrnutí časového trendu do (18.32) vede ke stejným závěrům. Jestliže y_t a x_t jsou náhodné procházky s driftem a tento časový trend není zohledněn, má problém zdánlivé regrese zásadnější charakter. Stejně kvalitativní závěry také platí, jsou-li $\{a_t\}$ a $\{e_t\}$ obecné $I(0)$ procesy spíše než i.i.d. posloupnosti.

Kromě toho, že obvyklá t statistika limitně nesleduje standardní normální rozdělení², je také chování R^2 nestandardní. Namísto toho, aby R^2 mělo řádně definované $plim$, konverguje k náhodné veličině; R^2 je s vysokou pravděpodobností vysoké, i když jsou $\{y_t\}$ a $\{x_t\}$ nezávislé časové řady.

Identické závěry lze vznést také v případě vícero vysvětlujících veličin. Jestliže $\{y_t\}$ je $I(1)$ a alespoň některé z vysvětlujících veličin jsou $I(1)$, může se jednat o zdánlivou regresi.

18.4 Kointegrace a modely korekce chyb (error correction models)

18.4.1 Kointegrace

Jestliže $\{y_t : t = 0, 1, \dots\}$ a $\{x_t : t = 0, 1, \dots\}$ jsou dva $I(1)$ procesy, pak obecně $y_t - \beta x_t$ je $I(1)$ proces. Nicméně je možné, že pro určité $\beta \neq 0$ je $y_t - \beta x_t$

²Ve skutečnosti t statistika roste k nekonečnu s tím, jak se velikost náhodného vzorku n blíží k nekonečnu.

hladina významnosti	1.0%	2.5%	5.0%	10.0%
kritická hodnota	-3.90	-3.59	-3.34	-3.04

Tabulka 18.3: Kritické hodnoty pro kointegrační test (bez lineárního trendu)

proces $I(0)$, tj. proces s konstantní střední hodnotou, konstantním rozptylem a autokorelací, která závisí pouze na "časovém" posunu mezi dvěma veličinami, a je asymptoticky nekorelovaný. Pokud takové β existuje, říkáme, že x a y jsou kointegrované a β nazýváme kointegračním parametrem.

Pro ilustraci uvažujme $\beta = 1$, $y_0 = x_0 = 0$ a $y_t = y_{t-1} + r_t$ a $x_t = x_{t-1} + v_t$, kde $\{r_t\}$ a $\{v_t\}$ jsou dva $I(0)$ procesy s nulovou střední hodnotou. y_t a x_t mají tendenci se "potulovat" bez toho, aniž by se pravidelně vracely ke své počáteční nulové hodnotě. Naproti tomu $y_t - x_t$ je $I(0)$ proces, který má nulovou střední hodnotu a k počáteční nulové hodnotě se vrací s jistou pravidelností³.

Pokud bychom měli k dispozici hodnotu parametru β , pak by testování kointegrace bylo relativně snadné - definovali bychom novou veličinu $s_t = y_t - \beta x_t$, na níž bychom aplikovali rozšířený Dickey-Fullerův test. Kointegrační parametr β je však neznámý, a proto ho musíme nejprve odhadnout. Lze dokázat, že OLS odhad $\hat{\beta}$ z regrese

$$y_t = \hat{\alpha} + \hat{\beta}x_t \quad (18.33)$$

je konzistentním odhadem kointegračního parametru β . Hlavním problémem však je, že při platné nulové hypotéze nejsou y_t a x_t kointegrované, což znamená, že se pro H_0 dopouštíme zdánlivé regrese. Naštěstí je možné tabelovat kritické hodnoty rozšířeného Dickey-Fullera testu pro parametr β aplikovaného na rezidua z (18.33), tj. $\hat{u}_t = y_t - \hat{\alpha} - \hat{\beta}x_t$. Tento test nazýváme Engle-Grangerovým testem.

V základním pojetí testu provádíme regresi $\Delta \hat{u}_t$ na $\hat{u}_{t-1}$ a porovnáme t statistiku pro $\hat{u}_{t-1}$ s kritickými hodnotami v tabulce (18.3). Jestliže se t statistika nachází pod tabelovanými kritickými hodnotami, máme důkaz, že pro určité β je $y_t - \beta x_t$ proces $I(0)$, tj. že y_t a x_t jsou kointegrované. Stejně jako v případě Dickey-Fullerova testu, můžeme také Engle-Grangerův test rozšířit o zpožděné veličiny $\Delta \hat{u}_t$, abychom tak zohlednili případnou sériovou korelaci. Jestliže y_t a x_t nejsou kointegrované, je regrese y_t na x_t zdánlivá a nemá žádný interpretovatelný význam.

Striktní definice kointegrace vyžaduje, aby $y_t - \beta x_t$ byl proces $I(0)$ bez trendu. Abychom ilustrovali, co to znamená, uvažujme $y_t = \delta t + g_t$ a $x_t = \lambda t + h_t$, kde $\{g_t\}$ a $\{h_t\}$ jsou $I(1)$ procesy. Jestliže jsou y_t a x_t kointegrované, pak musí existovat β takové, že $g_t - \beta h_t$ je proces $I(0)$. Pak ale

$$y_t - \beta x_t = (\delta - \beta\lambda)t + (g_t - \beta h_t), \quad (18.34)$$

což je obecně stacionární proces s trendem. Striktní forma kointegrace však existenci trendu nepřipouští, což implikuje $\delta = \beta\lambda$. Pro proces $I(1)$ je tak možné, že stochastické části, tj. g_t a h_t , jsou kointegrované, avšak parameter β , který zajišťuje, že $g_t - \beta h_t$ je $I(0)$ proces, neeliminuje lineární časový trend. Tento

³Pro ilustraci ekonomického významu kointegrace uvažujme 3M EURIBOR a výnos pětiletého státního dluhopisu. V průběhu let se úroveň úrokových sazeb může značně lišit, nicméně rozdíl mezi oběma sazbami by měl vykazovat určitou stabilitu.

hladina významnosti	1.0%	2.5%	5.0%	10.0%
kritická hodnota	-4.32	-4.03	-3.78	-3.50

Tabulka 18.4: Kritické hodnoty pro kointegrační test (zahrnutý lineární trend)

problém lze vyřešit tím, že rozšířený Dickey-Fuller test aplikujeme na rezidua $\hat{u}_t$ regrese

$$\hat{y}_i = \hat{\alpha} + \hat{\eta}t + \hat{\beta}x_t. \quad (18.35)$$

Jestliže y_t a x_t jsou kointegrované I(1) procesy, pak platí

$$y_t = \alpha + \beta x_t + u_t, \quad (18.36)$$

kde u_t je I(0) proces s nulovou střední hodnotou. Obecně platí, že $\{u_i\}$ je sériově korelované, což však nemá vliv na konzistentnost odhadů. Nicméně protože x_t je I(1) proces, obvyklé postupy pro testování parametrů nemusí být aplikovatelné.

Kointegrace mezi y_t a x_t nám neříká nic o vztahu mezi $\{x_t\}$ a $\{u_t\}$ - ty mohou být libovolně korelované. Dále, kromě požadavku, že $\{u_i\}$ je I(0) proces, kointegrace mezi y_t a x_t nevylučuje sériovou závislost $\{u_i\}$.

Hlavní nedostatek (18.36), který komplikuje testování parametrů nejvíce, tj. neexistenci striktní exogenity $\{x_i\}$, lze snadno odstranit. Protože x_t je I(1) proces, striktní exogenita znamená, že u_t je nekorelovan0 s Δx_s pro libovolné s a t . To lze, alespoň přibližně, zajistit s pomocí nových chybových veličin, kdy u_t vyjádříme jako funkci Δx_s pro všechna s blízka t . Pro ilustraci uvažujme

$$u_t = \eta + \phi_0 \Delta x_t + \phi_1 \Delta x_{t-1} + \phi_2 \Delta x_{t-2} + \gamma_1 \Delta x_{t+1} + \gamma_2 \Delta x_{t+2} + e_t, \quad (18.37)$$

kde e_t je nekorelované s každým Δx_s ve výše uvedené rovnici. Implicitně také předpokládáme, že e_t je nekorelované s dalšími posuny Δx_s . Protože e_t a Δx_s jsou I(0) procesy, blíží se korelace mezi e_i a Δx_s nule s tím, jak narůstá $|s - t|$. Jestliže dosadíme (18.37) do (18.36), získáme

$$y_t = \alpha_0 + \beta x_t + \phi_0 \Delta x_t + \phi_1 \Delta x_{t-1} + \phi_2 \Delta x_{t-2} + \gamma_1 \Delta x_{t+1} + \gamma_2 \Delta x_{t+2} + e_t. \quad (18.38)$$

Z konstrukce (18.38) vyplývá, že x_t je v rámci této rovnice striktně exogenní. To je nezbytná podmínka pro získání přibližně normální t statistiky pro $\hat{\beta}$. Pokud je u_t nekorelované se všemi Δx_s , $s \neq t$, pak můžeme rovnici dále zredukovat na

$$y_t = \alpha_0 + \beta x_t + \phi_0 \Delta x_t + e_t, \quad (18.39)$$

kde Δx_t řeší jakokoli současnou endogenitu mezi x_t a u_t . Zda-li a kolik posunutých veličin vyloučit ze (18.37) je čistě empirická záležitost.

Jediným problémem (18.37) tak zůstává případná sériová korelace $\{e_t\}$, což lze např. vyřešit použitím robustní směrodatné odchylky.

Pojem kointegrace lze také rozšířit na více než dva procesy. Nicméně interpretace a případné odhady parametrů se stávají mnohem složitějšími.

18.5 Modely korekce chyb (error correction models)

Jestliže y_t a x_t jsou $I(1)$ procesy a nejsou kointegrované, můžeme se pokusit odhadnout dynamický model jejich prvních diferencí. Jako příklad uvažujeme rovnici

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta y_{t-1} + \gamma_0 \Delta x_t + \gamma_1 \Delta x_{t-1} + u_t, \quad (18.40)$$

kde u_i má nulovou střední hodnotu pro dané Δx_t , Δy_{t-1} , Δx_{t-1} a jejich další posuny.

Pokud jsou y_t a x_t kointegrované parametrem β , můžeme definovat $I(0)$ proces $s_t = y_t - \beta x_t$; pro zjednodušení předpokládáme, že s_t má nulovou střední hodnotu. Proces s_t přidáme do výše uvedené rovnice, čímž získáme

$$\begin{aligned} \Delta y_t &= \alpha_0 + \alpha_1 \Delta y_{t-1} + \gamma_0 \Delta x_t + \gamma_1 \Delta x_{t-1} + \delta s_{t-1} + u_t \\ &= \alpha_0 + \alpha_1 \Delta y_{t-1} + \gamma_0 \Delta x_t + \gamma_1 \Delta x_{t-1} + \delta(y_{t-1} - \beta x_{t-1}) + u_t. \end{aligned} \quad (18.41)$$

Člen $\delta(y_{t-1} - \beta x_{t-1})$ se nazývá korekce chyby (error correction term) a (18.41) se nazývá modelem korekce chyby.

Pro zjednodušení uvažujeme model korekce chyby ve tvaru

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma_0 \Delta x_t + \delta(y_{t-1} - \beta x_{t-1}) + u_t, \quad (18.42)$$

kde $\delta < 0$. Jestliže $y_{t-1} > \beta x_{t-1}$, pak hladina y v předchozí periodě překročila rovnovážnou úroveň. Protože $\delta < 0$, stahuje v následujících krocích model y zpět k rovnovážné úrovni. Mechanismus pochopitelně funguje také obráceně.

V praxi musíme kointegrační faktor odhadnout. V tomto případě s_{t-1} nahradíme $\hat{s}_{t-1} = y_{t-1} - \hat{\beta}x_{t-1}$, kde $\hat{\beta}$ je odhadem kointegračního faktoru β . Postup, ve kterém nahrazujeme kointegrační faktor β jeho odhadem $\hat{\beta}$, se nazývá Engle-Grangerovou dvoustupňovou procedurou.

18.6 Predikce

Označme informaci, kterou jsme schopni pozorovat v čase t , jako I_t . Tato informace zahrnuje nejen y_t , ale také všechny předchozí hodnoty y stejně jako hodnoty všech ostatních veličin v čase t a před ním.

Označme predikci hodnoty y_{t+1} v čase t jako f_t . Chybu predikce f_t definujeme jako $e_{t+1} = y_{t+1} - f_t$. Pro posouzení kvality predikce je třeba definovat tzv. ztrátovou funkci. V případě predikce následující periody se nejčastěji používá druhá mocnina e_{t+1} , kdy se snažíme minimalizovat

$$E[e_{t+1}^2 | I_t] = E[(y_{t+1} - f_t)^2 | I_t]. \quad (18.43)$$

Nejjednodušší prediktivní metodou je tzv. martingale. Proces $\{y_t\}$ je martingale, jestliže $E[y_{t+1} | y_t, y_{t-1}, \dots, y_0] = y_t$ pro všechna $t \geq 0$.

O něco složitější příklad prediktivní metody je

$$E[y_{t+1}|I_t] = \alpha y_t + \alpha(1-\alpha)y_{t-1} + \dots + \alpha(1-\alpha)^t y_0, \quad (18.44)$$

kde $0 < \alpha < 1$. Tato metoda se nazývá metodou exponenciálního vyhlazování. Jestliže $f_0 = y_0$, pak pro $t \geq 1$ platí

$$f_t = \alpha y_t + (1-\alpha)f_{t-1}. \quad (18.45)$$

Predikce hodnoty y_{t+1} je tedy váženým průměrem y_t a minulé predikce f_{t-1} učiněné v čase $t-1$.

V případě predikce přes několik period používáme notaci $f_{t,h}$, která označuje odhad hodnoty y_{t+h} učiněný v čase t .

18.6.1 Typy prediktivních modelů

Uvažme jednoduchý model

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 z_t + u_t \quad (18.46)$$

a předpokládejme, že parametry β_0 a β_1 jsou známy. Pak platí

$$E[y_{t+1}|I_t] = \beta_0 + \beta_1 z_{t+1}, \quad (18.47)$$

kde I_t obsahuje $z_{t+1}, y_t, z_t, \dots, y_1, z_1$. Jedná se tedy o tzv. podmíněnou predikci, protože je podmíněná znalostí hodnoty z v čase $t+1$. Nicméně znalost z_{t+1} v čase t není obvyklá. Další problém s (18.46) jako modelem predikce je, že $E[u_{t+1}|I_t] = 0$ vyžaduje nulovou sériovou korelaci $\{u_t\}$, což v praxi mnohdy není splněno. (18.46) tak musíme upravit do tvaru

$$E[y_{t+1}|I_t] = \beta_0 + \beta_1 E[z_{t+1}|I_t], \quad (18.48)$$

tj. musíme nejprve odhadnout hodnotu z v čase $t+1$. Z tohoto důvodu hovoříme o tzv. nepodmíněné predikci.

Z výše uvedeného je zřejmé, že větší relevanci má model, který je založený na zpožděných veličinách, tj. například

$$y_t = \delta_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \gamma_1 z_{t-1} + u_t, \quad (18.49)$$

kde $E[u_t|I_{t-1}] = 0$.

18.6.2 Jednoperiodová predikce

Uvažujme predikci hodnoty y_{n+1} ve tvaru

$$\hat{f}_n = \hat{\delta}_0 + \hat{\alpha}_1 y_n + \hat{\gamma}_1 z_n \quad (18.50)$$

a její chybu

$$\hat{e}_{n+1} = y_{n+1} - \hat{f}_n. \quad (18.51)$$

Predikci $\hat{f}_n$ obvykle nazýváme bodovou predikcí. Vedle toho je možné zkonstruovat také intervalovou predikci, což je interval odhadu, kterým jsme se zabývali v kapitole 6.4. I když model nesplňuje klasické předpoklady lineárního modelu⁴,

⁴Například pokud zahrnuje zpožděné veličiny, jako je tomu v případě (18.50).

je intervalová predikce stále přibližně platná za předpokladu, že u_i je pro dané I_{t-1} normálně rozdělené s nulovou střední hodnotou a konstantním rozptylem. Nechť $se(\hat{f}_n)$ je standardní směrodatná odchylka predikce a $\hat{\sigma}$ je směrodatná odchylka regrese⁵. Pak

$$se(\hat{e}_{n+1}) = \sqrt{[se(\hat{f})]^2 + \hat{\sigma}^2} \quad (18.52)$$

a 95% interval predikce je

$$\hat{f}_n \pm 1.96 \, se(\hat{e}_{n+1}). \quad (18.53)$$

Položme si otázku, zda-li po fixaci minulých hodnot y v (18.49) vysvětlují minulé hodnoty z vývoj y . V takovéto situaci říkáme, že existuje Grangerova kauzalita mezi z a y , jestliže

$$E[y_t | I_{t-1}] \neq E[y_t | J_{t-1}], \quad (18.54)$$

kde I_{t-1} obsahuje informace o minulých hodnotách y a z , kdežto J_{t-1} obsahuje informace pouze o minulých hodnotách y . Po specifikaci modelu a rozhodnutí, kolik zpožděných veličin y má být zahrnuto v $E[y_t | y_{t-1}, y_{t-2}, \dots]$, můžeme relativně snadno testovat nulovou hypotézu, neexistuje Grangerova kauzalita mezi z a y . Pro ilustraci uvažujme, že $E[y_t | y_{t-1}, y_{t-2}, \dots]$ závisí pouze na třech zpožděných veličinách, tj.

$$y_t = \delta_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + \alpha_3 y_{t-3} + u_t, \quad (18.55)$$

kde $E[u_t | y_{t-1}, y_{t-2}, \dots] = 0$. Pokud je nulová hypotéza platná, pak by jakákoliv zpožděná veličina z přidaná do modelu měla být statisticky nevýznamná.

Jak ale v praxi určíme, kolik zpožděných veličin y a z má být zahrnuto do modelu? Nejprve začneme s odhadem autoregresivního modelu pro y a pomocí f a F testů rozhodneme o počtu zpožděných vysvětlujících veličin. Po té, co je specifikován autoregresivní model, testujeme přidání zpožděných veličin z . Volba počtu zpoždění veličiny z je méně důležitá - jestliže neexistuje Grangerova kauzalita mezi z a y , pak je libovolný soubor zpožděných veličin z přidaný do modelu statisticky nevýznamný.

Uvažujme třetí časovou řadu $\{w_i\}$. říkáme, že mezi z a y existuje Grangerova kauzalita podmíněně w , jestliže je splněno (18.54) s tím rozdílem, že I_{t-1} obsahuje informace o minulých hodnotách y , z a w , kdežto J_{t-1} obsahuje informace pouze o minulých hodnotách y a w . Je možné, že mezi z a y existuje Grangerova kauzalita, avšak mezi z a y neexistuje Grangerova kauzalita podmíněně w . Nulovou hypotézu, že mezi z a y neexistuje podmíněná Grangerova kauzalita, lze testovat pomocí statistické významnosti zpožděných veličin z v modelu pro y , který kromě zpožděných veličin z obsahuje také zpožděné veličiny w .

18.6.3 Porovnání jednopériodových predikcí

Při porovnávání prediktivních metod se často používá ukazatel RMSE (root mean squared error)

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{h=0}^{m-1} \hat{e}_{n+h+1}^2}, \quad (18.56)$$

⁵V kapitole 6.4 jsme $\hat{f}_n$ a $se(\hat{f}_n)$ získali jako průsečík a jeho směrodatnou odchylku v regresi y_t na $y_{t-1} - y_n$ a $z_{t-1} - z_n$, kde $t = 1, 2, \dots, n$.

což je v podstatě výběrová směrodatná odchylka chyb predikce bez opravy na počet stupňů volnosti. Druhým relativně rozšířeným ukazatelem je MAE (mean absolute error)

$$MAE = \frac{1}{m} \sum_{h=0}^{m-1} |\hat{e}_{n+h+1}|. \quad (18.57)$$

Kapitola 19

Slovník

anglicky	česky
time series	časová řada
cross-sectional data	průřezová data
pooled cross section data	sdrúžená průřezová data
panel data	panelová data
regression model	regresní model
explanatory variable	vysvětlující veličina
independent variable	nezávislá veličina
dependent variable	závislá veličina
error term / disturbance	chybová složka / chyba
slope parameter	parametr sklonu
intercept parameter	parametr průsečíku
population regression function (PRF)	populační regresní funkce
ordinary least square (OLS) estimates	odhad nejmenších čtverců
OLS regression line	OLS regresní přímka
sample regression function (SRF)	výběrová regresní funkce
residual	reziduum
sum of squared residuals	součet čtverců reziduí
total sum of squares (SST)	celkový součet čtverců
explained sum of squares (SSE)	vysvětlený součet čtverců
residual sum of squares (SSR)	reziduální součet čtverců
goodness of fit	míra shody
unbiasedness of OLS	nestrannost OLS odhadů
standard error of regression (SER)	standardní směrodatná odchylka regrese
omitted variable bias	zkreslení z titulu opomenutí
variance inflation factor (VIF)	relevantní vysvětlující proměnné
degrees of freedom	inflační faktor rozptylu
standard deviation	stupně volnosti
standard error	směrodatná odchylka
best linear unbiased estimator (BLUE)	směrodatná chyba
sampling distribution	nejlepší nezkrácený lineární odhad
classical linear model (CLM) assumptions	výběrové rozdělení
one-sided test	předpoklady klasického lineárního modelu
two-sided test	jednostranný test
significance level	dvoustranný test
p-value	hladina významnosti
confidence interval	p-hodnota
multiple (joint) hypothesis	interval spolehlivosti
unrestricted model	vícenásobná (sdrúžená) hypotéza
restricted model	neomezený model
adjusted R^2	omezený model
resampling method	korigované R^2
binary (dummy) variable	metoda opakovaného výběru
dummy variable trap	binární veličina
linear probability model (LPM)	past binární veličiny
generalized least squares (GLS) estimators	lineární pravděpodobnostní model
weighted least squares (WLS) estimators	obecné odhady metodou nejmenších čtverců
	odhady metodou vážených nejmenších čtverců

Tabulka 19.1: Anglicko-český slovník vybraných statistických pojmů

anglicky	česky
finite distributed lag (FDL) model	model s konečným rozdělením zpoždění
impact propensity	propensitní účinek
long-run propensity	dlouhodobá propensita
contemporaneous exogenous	souběžně exogenní
serial correlation aka autocorrelation	sériová korelace aka autokorelace
spurious correlation	zdánlivá korelace
stationary time series	stacionární časové řada
weakly dependent time series	slabě závislá časová řada
covariance stationary proces	kovariančně stacionární proces
independent identically distributed (iid)	nezávislé stejnoměrné rozdělení (náhodné veličiny)
moving average process of order one [MA(1)]	proces klouzavého průměru řádu jedna
autoregressive process of order one [AR(1)]	autoregresivní proces řádu jedna
trend-stacionary process	trendově stacionární proces
law of iterated expectations	zákon iterované střední hodnoty
unit root process	proces s jednotkovým kořenem
integrated process of order zero	integrovaný proces řádu nula
sequentially exogenous variables	sekvenčně exogenní veličiny
strict exogeneity	striktní exogenita
contemporaneous exogeneity	souběžná exogenita
quasi-differenced data	quasi diferencovaná data
feasible GLS (FGLS) estimators	dosažitelné GLS funkce odhadu
autogressive conditional heteroskedasticity (ARCH) model	model autoregresivní podmíněné heteroskedasticity
maximum likelihood method	metoda maximální věrohodnosti
regression specification error test (RESET)	test chybné specifikace chybového členu regresního modelu
nonested models	nevnořené modely
random coefficient / random slope model	model s náhodným sklonem
average partial effect (APE)	průměrný parciální efekt
exogenous sample selection	exogenní výběr vzorku
endogenous sample selection	endogenní výběr vzorku
stratified sampling	stratifikovaný výběr
studentized residuals	studentizovaná rezidua
least absolute deviation (LAD) estimation	odhad metodou nejmenší absolutní směrodatné odchylky
limited dependent variable (LDV)	omezená závislá veličina
corner solution response	hraniční řešení
maximum likelihood method	metoda maximální věrohodnosti
maximum likelihood estimation (MLE)	odhad na základě maximální věrohodnosti
log-likelihood function	logaritmická funkce věrohodnost
log-likelihood	logaritmická věrohodnost
likelihood ratio (LR)	věrohodnostní poměr
percent correctly predicted measure	míra správně predikovaného procenta
partial effect at the average (PEA)	parciální efekt na průměr
average partial effect (APE)	průměrný parciální efekt
quasi-maximum likelihood estimation (QMLE)	odhad metodou kvazimaximální věrohodnosti
censored regression model	cenzurovaný regresní model
truncated regression model	zkrácený regresní model
random draw	náhodné pozorování
truncated sample	omezený výběr
instrumental variable	pomocná veličina
key identification assumption	klíčový předpoklad identifikace
two stage OLS method	dvoufázová OLS metoda
two stage least squares (2SLS) estimator	odhad dvoufázovou metodou nejmenších čtverců
classical errors-in-variables (CEV) assumptions	klasické předpoklady chyby měření
sampling error	chyba výběru / výběrová chyba
overidentification restrictions	omezení nadbytečné identifikace
simultaneous equations model (SEM)	model simultánních rovnic